

ПІЪУ ОЊӦ (А. ЗУБОВ)

ВІЉ ОЛАН

ШКОЛАЫН ЛЫДЫГАН КЊИГА 3-Т ВО
ВЕЛӦТЧИГФЕЗЛӦ

ССРС-са ЛӦЗЗЕЗЛӦН ШӦРИГ КЊИГА ЛЕЗАН ИН
МӦскуа ★ 1930

ПІТУ ÕНÕ

ВІЛ ОЛАН

ШКОЛАЫН ЛЫДЫҒАН КНҒА 3-Т ВО ВЕЛÕТЧІГГЕЗЛÕ

(„Новая жизнь“. Учеб. кн. для 3 г. об.)

Учõт школаезын велõтчыны лезõма Государственней
Учоней Совет Научно-Педагогическеј Секцијаон.

Москва

СССР-са јõззезлõн Шõрис кнҒа лезан ин

1 9 3 0

Главлит № А 66613

Заказ 1228.

Тираж 3000

Книжная ф-ка Центриздата Народов СССР. Москва, Шлюзовая наб., 10.

ДЕРЕВЬЯ.

Гожум.

Пыдөстөм чимлөз һобоот
Шыбылтө-кывтө щырруок,
Тупласө шондi-гаж-вылын,
Җик горвыв каң горби озын.

А җырыт шондi вылысаң
Ускөтчөм мувлө жүгөрнас
да сотө, костө, һумлалө
Быд торлис шондiбан оҗсө.

Вот шупыт төвчик тујшөрөт
Котөртө, орсө гартчөмөн:
То лебтө туј бус чаг сорөн,
То пујыв һешкө-һукралө.

А ыбыс, ыбыс мыј паста!..
Гыасө һаһөн саріҗ-моз;
Копрасө су һуҗ тылөпа,
Җардөтө шондiбан озын.

Мужыклөн дона кiподыс
Термасө пыктө аҗқөмөн,

Мед чожжык гөріс-көзіслө
Вайотны, сетны оқоссо.

Өј, гөріс-көзіс—му візіс,
Ен-ні пов шыгјөн куломіс:
Нылөмөн нузмөм му-вылат,
Тырғалө тенат сөлөмгаж!

Јагөдавны.

Вөв кошшансаң.

Асывсө оқ Опоңос ајыс ыстіс вөвла. Опоңлө 12 арөс (год). Зонка сја удал: мыј вісталасө—кір-пар сек-жө і керас.

Опоң вөв адзіс чожа. Мелница пропус увдөрын ку-тіс і верғөмөн пөлалө гортас. Бокас оқасөмөн лыјө сөд пон. Жарувјас сја кывсө лет кыскөм, појыктө кај-моз.

Горт улыча пелөсас Опоң шукаөн ујыштіс да зыр-бар вөвнас воротаө кајіс. Ворота вөлөм пөдана, а то і карта-вылөң напрокод-бы верғөмөн лыјіс. Мачса кокнітжыка Опоң вөв-выліс гыжтіс, вөвлө бокас дрінгіс да гира-лука керкуө пыріс.

— Өј, ті, уған сіннез!—посөзын горөтіс сојжеслө, көд-на вөлі періла-вылын уғөны.

Мам Опоңлөн четчөма-ні да лыстө мөс.

Ыжытжык сојыс, Олка, кыш-паш четчіс олпас-выліс да варскөмөн гыжјалөмөн пондіс волкөтны пашмөм јурсө.

Челаф рытсаң ешшө лөсөтчөмас мунны јагөдавны, Опоң көсјісөма вөв вайөтөм-бөрын ніјө сажмөтны. Сің сја і керіс.

Мам вайіс челафлө бекөр јөв. Опоң шөрыштіс пыза-ніс һаң, пыріс пызансајө да пондіс сојны.

Көр Опоң өтпөвса өтік јөрнөс-вещјана петіс өтөрө, сојжес мукөд челафкөт гөрд-чочком туссезөн тыдалісө вөр-дорын-ні. Опоң вөрсајын ніјө вөтіс.

Вёрын.

Җагөдалін вөлі уль вөрок сајын, сөтчөминьн. Сөтчөминьн быдмөма зев щөк кызҗайнөн да пшүайнөн. Куссез коласын мыррез бокөт колалөмас куштөввез. Вөт ена куштөввезын шондї морос-вылын медбур җагөдалиньн і ем.

Нывкаоккез кык кусиң көстисөмөн перыта өктөны җагөд. Басөкжык туссө ниҗа течөны дозјө, а умөлҗыкыс пырө өмө.

— Олҗа, татчө лок! Татөн кистөм кыз!

— Но, ен бөбөт!

— А-ау! — кытсасөны челаф, көр җансаласө куссез коласө.

Тарас ны-дыниҗ мунөм ылөжык логлаңө.

— Матрон!

— Ö-ö-öv!..

— Ој, көјиныс!..

— дак мыј, ме сыліс ог пов!—горөтиҗ паньт Матрон.

Ачыс полө-ны. Вунөм-да, медбасөк туссө индө өмас да өмас.

— А Тарасыс миҗан лог сајын. Тарас! Ау-у!..

— Ме-е-е! Татон ме!—шыагис кысаңкө Тарас.—Татчө локтө, татчө!

— Локтам, локтам!—горөтчисө унаон.

Мыје повчисө.

Нывкаоккез летчисө увлаңо логө. Сетчин шонди морос-вылын сразу нијө инмисө поланка-вылө. Јагөдыс сы-вылын кыч кистөм. Челафлө некөр вөли өтамөдлө шы сетны: нија зев јона ужалисө киезөн і тырппезөн.

друг мыјкө ны бокын кыш-паш керис да річ-лоп пон-діс чегны чашја.

Матроң повчөмувјас угис да јагөдсө дозгис быдөс кистіс.

— Маміңөј! — чірөстіс-бөрдіс (пондіс горзыны) сіја.

— Көч-ед ета, көч. Тарас, көчыс, көчыс!.. Вонно, вонно!..—пондiс чiрзыны Оља мумда вын, кiнас көчлө мытчалөмөн.

— А те мыј?—јуалө Оља Матроңлис, көр көчсө сiнвив-сiс өштiс.

— Ме-ед чајтi көјiн,—сералөмөн шуө Матроң.

— Бөб те!

— Ој, кың повзi, һевна сөлөмө ез пот,—шуалө Матроң, ачыс вөсһиғiк гөлөсөн, колокольч-моз, паљож-пастас-ас вакјалө-сералө.

Купајтчыны.

Шондi важын-код-һи кайс рас вевдөрө. Сiја жона шон-тө му i быд тор сы-вылис.

— Оља, купајтчыны!—горөтөны Ољкалө кынымкө челағ паныт котөртөмөн.

Быдөнныс габазөн летчiсө вадөрө купајтчыны. Баын полөтчытөн, сакө-һож орстөн, челағ езө i кағалө, кың рытлаңсаң лебiс сөд ыжыт кымөр i вевтiс шондi. Нырө пондiс кыссыны турун да сакеј чөскыт зорiң (цветкi) дук. А мукөд кадас кытөнкө кылис мургөм-һымалөм. Челағ езө јештө өшшө пастасны, кың пондiс кiсны гырис зер. Ез кол һы-вылын көс суғис.

Гортын.

Ва јөрһөссез һе долыта лакасiсө челағ вивтыр-бердө. Зер-бөрын бөра петiс шондi да челағ јөрһөссез гортө кайтөн-жө i космiсө.

Гортаныс челағ јағөд бөрјiсө, быщөмика течiсө бекө-роккезө да летчөтiсө посадө вузавны.

Гортө бертөм-бөрын Оља пиғiс кыскiс көртөток. Көр-төтокас вөлөм 20 копејка. Оља сетiс сiјө мамыслө.

Вөрын.

Вот ми челағ өксiм уна,
Мунiм вөрө вайны щак;
Кiн өшөтөм сывјас зобһа,
Кiнлөн зев ыжыт бурак.

Уль вөр сувтөм сөд сенаон,
Увтас пемыт кыңи гу.
Небыт нещ зик перинаон
Вевтөм сыліс кокувт му.

Гора шыа мїжан гїльөм.
Сажміс вөр і сетіс вал¹⁾.
Өтмөдөрын кылө чїрзөм,
Токо мунө—ув да ав...

Ыжыт көзын пројезувтіс
Мїжан шывлө петіс ур;
А кытөнкө гырка пуын
Сөд кыр керіс нырнас—туррр!..

Кыскө бокіс лыскырувтіс
Шумөн пургіс, лебзїс тар;
Кыскө көч чепөссїс полїс,
Көнкө рака карзө—каррр!..

Вїсталө, кың тїјө гожум чулөтїт. Кыщөм орсаннезөн орсїт
өтамөд коласын?

Ветліт-ја мылөкө вөрө? Кїнөс вөріс аңывліт?

Асланыт тетрафез-вылө гїжө кың тїјө чулөтїт гожум.

Гожга лун.

Шонді жона пөжө.
Нукыртчөма кор.
Ыщкөм турун космө.
Зїкөң жамө шор.
Вужөрсаяө чельаф
Саяөвтчөны пыр;
Черїез-моз гөпїын
Польөтчөны дыр.
Вөрпусаясаң кымөр
Лебө, бытте щын.

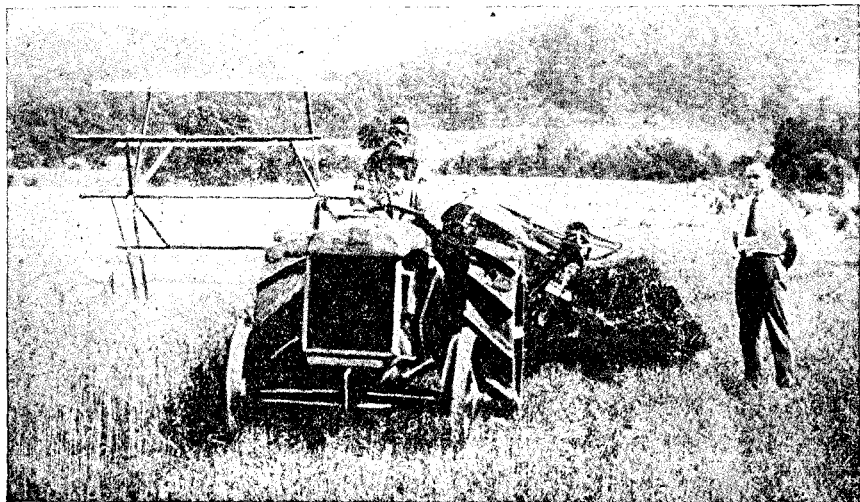
¹⁾ Вал—га (волна).

Југјалыштлө чардби¹⁾,—
Кылө ылын—гыммм!..

Лыддө мөдпөв—кыщөм овлө гожса лун.

Кыщөм лөө ыщкөм турун виҗ-вылын шондi озын?

Мыј виҗ-вылын ыщкiсан кадө керөб, көр вөрсајсаң пондас:
лебны зера кымөр да кывны гымалөм?

Ыщкiсанкад.

Локтiс гожум, шоныт гожум.

Ојыс женыт, луныс куҗ.

Пемыт ҥекөр оз i овлы,

Пемыт мувлө оз i ус.

Ој-лун мунө, ој-лун колө..

Вот i локтiс ыщкандыр.

Кiнлө быщөм турун колө,

Ыщкө, куртө пыриспыр.

Шондi петө, шондi лезчө...

Виҗлын лунтыр пуө јөз.

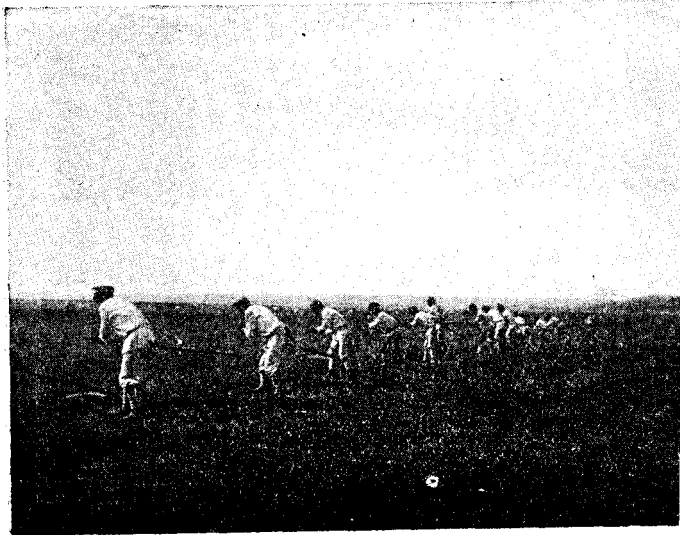
Быдөн турун аслыс керө,—

Щыгјөн оз кув вөв ҥе мөс!..

¹⁾ Чардби—гымалөм пора өвiркајтөм.

Коса ыцкө, куран куртө.
Кыным зород!.. Кујим, нол...
Комі јөзлөн сөлөм бурмө,
Пода вердастөг оз кол.
Ыцкөм јештіс. Вундан воіс.
Оз туј шуны ужлө шаң.
Вөвлө, мөслө көрым лоіс,
Воіс ськөт і віль наң.

Вісталө ыцкісанкад-јыліс:
Көр сіја тіјан пондөтчө?
Кытөн тіјан віңез, ылынөс-ја гортдынсаһыныт? Озө-ја
-куртө тіјан помечезөн?
Мыјөн тіјан ыцкісөны? А куртөны?
Отсалатө-ја тіјө ета ужын ај-мамлө? Кың отсалатө?
Гіжө асланыт тетрадез-вылө кың тіјө чулөтит ыцкіс.

ЫЦКІҢНЫ.

Ашын четча ме
Міча шондїтөг.
Віль косаөс ме
Кесла лечыта.

Леңча віңвылө,
Муна покосөн.
Те ен ныжмы-жө,
Віль косаиңөј,

Ен мың киңөј,
Ен віс косиңөј,—
Покос понын мед
Ез кол јыв не бөж,
Веж туруныс мед
Усі нищ-бердөз.
Мунис-локтиссес
Med ез сивитө,
Умоль морттујө
Med-ез-жө пуктө.
Шонди петтөз ме
Нуз лысва-понын
Ышка-сукулта

Виңос велтума.
Шонди петас-да,
Турун космыштас
Чөскыт ул дукөн
Нырам вачкыштас.
Оз медөк-жө пөлт
Ојтөв рытвывсаң,
Оз медөк вайөт
Зера кымөрөс,—
Med јешта-жө ме
Бура быщөма,
Вежа шовк-коға
Бостны турунөс.

Кытчөз ыщкөм турун оз поз куртны виң-вылиг? Мыла ыщкисандыр крессанин полө зерис? Кыз течөны нуз турун? Мыј лоө вади течөм турун? Кин тјјан коласис вермас виставны, кыз зоропын турун сотчө.

Уна-ја таво тјјан керөм турун? Кыным вөлөс төвјөтат? Кинөс турунөн вердат? Тырмас-ја турунын төвбыт-кежө?

Вундыны.

Асыв. Јенөжын (нобоын) кымөртор абу. Ыб-вылын масис-рөма-су куза нужалөма омөн. Сулалө—дун керсөм, витчисө көзаниңс лөчыт чарлаөн.

Туж-куза мунөны Олош мамыскөт да бабыскөт. Олош кокчикөн оғас. Сылөн чочком јурис зориз-моз тыдышлө-тыдышлө су шөрис, навкјалө лон-соз јурсиөн.

— Ак те, кыщөм луныс лоө жар! Кыз бөра вундыны пондам,—шуө пөрис баб, ачыс вазылкја сіннесө зөбө чышјанө.

Олош виңөтө мамыс чужөм-вылө, витчисө, мыј шуас мамыс. Но мам мунө шыңитөм. Олошлө окота кызкө бурөтышны бабсө, чуғ не пелвестөз четчөвтөмөн горөтө сылө: „Ен пов, баба, вундам!“

Пөрис сіннез баблөн шыңөвтчисө.

Вот нија асланыс му-дорын. Воөм наң тыра шепнас нукыртчөм муөз. Шеппес нукрасөны да мыјкө вашкөны аслыныс. Кысаңкө локтө көрым-кајлөн суткыл (сылөм),

а вылын јурвевдöрын быд-ножөн горалö ыбшар. Олошлö окота сijö адзыны лöz рöмiс да һекыз оз адзы.

Мам лезчис шорö вала. Баб пуксiс межаö да кутис кы-
рымас нöжитны шеп.

— Мыjlö-нö, баба, те шепсö нöжитан?—јуалö Олош, оз
вежöрт бабыслис ужсö-да.

— А вот, фiга, виçота тырмас оз таво годjыны һаһ-
ным.—Ачыс мышкыртчiс да кырымсiс пондiс лыдфыны
туссез.

— Но мыj, тырмас оз?—термасö јуавны Олош ба-
быслис.

— Черед, кага, черед!..—i пöрис баблөн јур гажтöма
легjалö су шеп-моз-жö.

А шондi јенöжын пыр лебö да лебö. Öтөр çик кулöма,
даже учöтик руок оз лолыш... Палiтö, сотö.

Мам да баб вундöны, а Олош колтаез новjö суслон
лозjö да јуан вајалö, көр корасö.

Баб вундö жагöна. Быд колта-бöрын пуксö шотчисны.

Мам вундö перыта, шотчистöг. Чужöмвывсiс сылөн
шоррезөн золльö һылöм. Быд колта көртавтөн сija пыды-
на лолыштö: „Ок, ета-жö-һи менам кос!..“

— Те мыла он шотчисыш, маму... Бабö-таj-нö быд
колта-бöрын пуксö,—советуjтö Олош мамыс чужöм-вылö
зарjалöмөн.

— Новjы, новjы, сijö тöд!—лөгөн-моз öтвет виçö сы-
лö мам.

Олош мамлис кыв кывзö. Быд көрталöм колта кутö
морос-бердас да берегiтöмөн новjö суслон лозjö.

Лыдфö мöдпöв кытөн гижöма: 1) гожга асыв ыб-вылин; 2) кыз
баб да мам вундöны, кыз отсалö нылö Олош.

Мыjөн сöкыт вунданка?

Ыб-вылын вундöны.

Ыб-вылын вундöны

Гожумсö öтiр.

Бöрнысö шондiыс

Нылис пыр сотö.

„Көт-бы-ни зерыштіс!“
Өтік зон шуө.
Моросыс жанвізө¹⁾,
Сук ырөш јуө.
Зер озын пөжөмыс
Мучитө нјјө.
Вөрсајсаң рытыв төв
Лөз кымөр вајө.
Кіссөны зер-туссез
Гырісөс, шоча.
Гыөны²⁾ вундіссез,—
Чукөрмө колта.
Сувтісө. Шензөны³⁾...
Паскөмныс гортын.
Зер тусыс щөкамө,
Јөрнөс-пыр мөртчө.
Чужөмныс быдөнлөн
Бөрдны зик көсјө.

Лыдфө мөдпөв кытөн гіжөма кыщөма дөнзө вундіссезлө вундөмыс.

Вісталө, мыла вундіссез зерліс сіз полөны, ыб-куза котрасөны?
Кінлө вундыны сөкыт?

Озө-ја ыб-вылын вундө і чельада інкаез? Кокны-ја нылө вундөмыс чельаднас?

Кыз тіјан вундөны: чарлаөн ілі машинаөн?

Вундан-коль-такеран машина.

Не богата олө Јепім Петра, а сулалө віль олан-дор. Мөдпөв-пө колө панны оланымөс, тырмас-пө өтікөн лысін песны, колө кольектів керны.

Ема отір, коньешно, і пельжылөн езө Јепім Петраөс кывзыштө: мјјан-пө асланым көзәјство тырмө, нем кошшыны коллективат. А емтөм (куш) мортыглө курыта дөнзө јөз (чужөј) һаңыт. Ніја өті өмө горөтөны: быдөнним-пө пырамө кольективө, өтласа ужөн оланымөс кокңөтамө.

1) Жанвізө—горш көмө.

2) Гыөны—ветлөны өтмөдөрө, котрасөны.

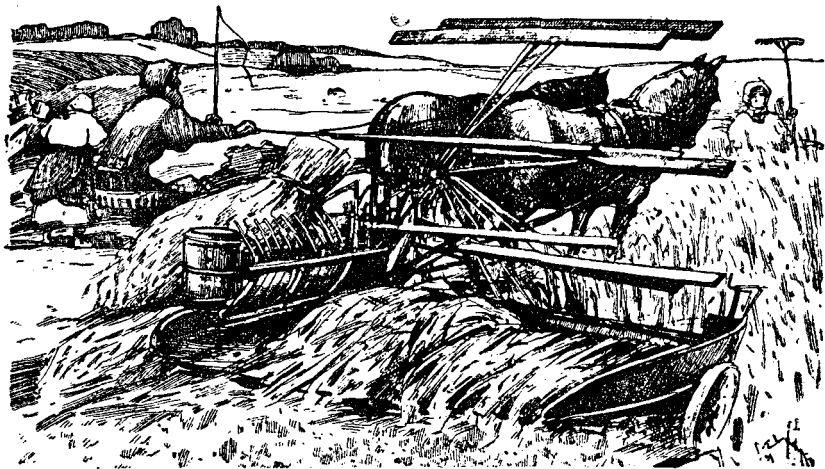
3) Шензөны—дівүјтчөны.

Тулыс-кежө Јепім Петралөн өксіс коллектив. Коллективлө өні государство јона отсалө. Јепім Петра коллективлө долгөн сетісны плуг да көзөс көзанкад-кежө.

Гожумнас Јепім Петра шуө коллективлө:

— Челаф, мыј мјө важга-моз пыр пондам постаф-дорын корпа көстыны, ваяө заводітам вундан машина лөсөтны.

— Мыј-нө өшшө виқөтны, туйө-кө етө керны,—өтік өмө горөтчис коллектив.

Ашынас-жө председател коллективіс летчыліс Кудым-карө вундан-колтакеран машинала.

— Но те фівө,—шуөны емаез:—өджө вешјантөммес мјан колошіез коканыс көмаласө!..

А коллектив фелө ассіс төдө, емаез-вылө оз виқөт.

Чулаліс ыцканкад. Локтіс вунданкад. Тыра су ыб-вылын копрасө (мышкырасө) муөз, паскыта, саріз-моз, гысө-вөрө. Быдөн чарлаөн термасө ыб-вылө, четчө шондітөг, гортас пырө ојшөрөн.

Коллективлө горјо абу. Ас-пө богатто ва-моз пізө, а мјан ужным оз јенды.

Кықкө асывсө оссіс коллектив картаіс ворота, гираљу-көн петісө кык вороней вөв. Ніја кыккісө вундан-колтакеран машина.

Пјатналө, уна-ја тјан семја көзліс, уна-ја бостіс, кыщом сылөн урожај.

Мыј тјан таво һаһ-пөлөсіс медбыщома аркмис?

Кыщом погофда сулаліс гожумнас? [Віжөтө асланыт тетрад-фезө, кытчө тјан гижөма погофда-жыліс (ем-кө сетщом гижөм), абу-кө гижөмныт, төдлө воштө].

Помеч.

Мамө рытивбыт горбі озын ноксө (мырсө): пөжасө да пуө, лөсөтө помеч-вылө.

Уфны тупылтчи ме оз: ед ашын колө четчыны шон-дипетандор да быд ошынувтө вовлыны—помечө корны.

Vodi, a уфа і ог.

— Кысаһ, ајө, вундансө пондөтам?

— Ме чајта, Барінскејіс перво колө бостны,—шуіс ајө:—сетөн суыс умөлжык. Сы-бөрын вөліс вільса-вылө кајны.

— Кыным морт повно локтасө?—думајта. —Рытнас га-жа-жө-ed і лоас!... А друг да зер, помечным оз аркмы!..—і менам сөлөм зубыта ыжмітчіс.

Лөзжугыт асывнас сажмөттөг ме четчі да лыјөмөн өтөрө.

— Стук, стук!.. Ој ті!

— Кін сетчін?—онзіла гөлөс кылө керкусаһ паныт.

— Ме, помечө кора.

— Кытөн вунданныт?

— Барінскејың.

— Ладнө, локтамö кöдакө,—öшындорö мытчиёс паш-
мөм жур Сопрон Пјодорлөн.

Кыв-мөдөн ешшö чапкисим öтамöдлө да ме чоужыка
котöртi мөди керку öшынувтö.

Шонди лебис пу суда. Лоö мича, гажа лун.

— Ак, помечным мөдö аркмыны!—сөлөмтырнам ра-
дујтча ме асыллө.

Гортын морт-мөд пукалоны-ны. Ајö öтöрын лөсöтö
чарлаез.

Недыр-мыјис Баринскеј туј-куза пондисö кыссыны öтiр.
Ны шöрын емөс i посни, i гырис.

Каја ыб-вылө i ме. Ешшö Назар Василь гуна-дынсаң
адза ассим му. Öтiр чукöртчөм-ны велтума, постаф-дорын
лоғасөмас да копрасöны кың јуссез. Нывка пөлөс сылө-
ны писна, челаф пөлөс новјöны колтаез, а старик Прона
Тарас öтнас сувтöтö суслөн.

Луншöркад пуксiм пажнајтны. Ак те дiвö, кышөм
чөскыта јöз коласат да ыб-вылат лукөн һаңыт сојсö!

Павжун-бöрын мијö, челафокыс, егö-ни чарла киö бост-
лө: пыр колтаез новјимö. О, i сетөн-ед ужыт горшви, һекöр
i пуксышны. Помечанаыт рытјавсö пондисö кывны да оро-
тöны-вундöны öтамöд вежеһа. Постаф-дорöt мыј i керсö:

— Öј, жöнык, бöжыт, бöжыт мыј куза!—сералöны
кинöскö.

— Ладнө тенат чарлаыт бур-да,—кылө дорјисö мөдыс.

— Вај вежшам!—бöра кылө öтыссаң.

Вежшöны, чапкасöны чарлаезөн, сералöны, горötöны.
А бур су полоса-вылын пыр чiнö да чiнö. Сытујö ыб
шöрö öтамöд вежеһа сувтöны, салдаттез-моз, суслоннез.

— Кöчыс, кöчыс!—кинкö горötis постаф-дорын.

— Кут сiјö бöжöттас,—һужötis мөдик.

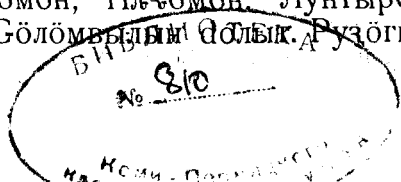
Быдöнныс ускöтчиёс кутны му понис кöчөс. Кöчыс вö-
лөма öстаткиса су постаф-дорын.

Вундан јештис. Гортö мунны ешшö оғ.

— Вајö попыте вундамö Опоника дөвалö,—кинкö шуис.

— Вундамö, вундамö!--быдөн шыасисö.

Локтам гортö сыломөн, гилзөмөн. Лунтырса ужыт
бытте абу i вöвлөма. Сөлөмвудын сөлык. Рузөгным вун-
диссис, колi ешшö оса.

Mödi луно möd-ордын помечалоны, сетчин кујимот-ордо муноны, сиң оңо — гожумбытон уналы помечон вундоны.

Помечалом-бөрын ритнас мумда гажыс! Ужалис том отыр тус-масто јөктө жоқшөрын, челафок сетон-жө бергалө-вөрө. Ужнајтны пуксан-да, берсанас вердасө: sakeј кашанат пощужтасө, јажашыднат паңотасө, а медбө-рын јөла кисель вajasө. Ужун-бөрын бөра-жө гажөтчөм— јөктөм да ылым. Сиң асылөң.

Керлоны-ја тјан помеччез? Лыддө мөдпөв, кытон гижөма помечон вундан-жылис.

Оз-ја тјан отсасө отамөдлы ешшө кықкө мөд-нож?

Ректоны-ја тјан вильсаез? Кокы-ја сја ректаныс?

Мыј тјан көзөны перво вильса-вылө?

Јөзколасса ыланкыв.

Старик, јөзыс-ед важын гөрөны!

— Менам јур висө, лыгин — каша кың.

Старик, јөзыс-ед важын вундоны!

— Вунды ачит те, менам кос висө.

Старик, јөзыс-ед важын вартөны!

— Вартан колө-кө, менам ки дојмө.

— Старик, јөзыс-ед чужжез изөны!

— Летчы из ачит, менам јур дурмө.

— Старик, јөзыс-ед суррез керөны!

— Керан, колө-кө, менам ос петө.

Старик, јөзыс-ед суррез јуөны!

— Ноко вај инө чоужжык көш меным.

Кың тјө шуатө етө стариксө, көда-жылис гижөма?

Лыддө етө гижөтсө рольезон: стариклиг кыввезсө лыддас отик, старукалис — мөдик?

Гельско-көңајственней выставка-вылын.

Зарны ар. Гидөр ајнас леңчөны Кудымкарө сельско-көңајственней выставка-вылө.

Ыжыт школа-дынын сад, а садас тыр отыр, музыка орсө. Гидөрлөн сіннес ыладоны — кин, кин сетон абу.

Тра-та-та, тра-та-та!.. — мунöны пионеррез. Озас ба-
рабаншик.

— Кыщöм басöка мунöны! Мијанлö-бы феревнаын етаз
ветлыны,—думажтö Gidör.

— Аја, виçот-жö, кыщöм вöлыс бур!—мытчалö ајыслö
öти вöв-вылö.—А ета мортыс мыј-нö сыліс кокесö пешлö?—
јуалö Gidör.

— Ета пода доктур. Видлалö, оз-ја мыјöнкö шогав вö-
лыс. Нем-кö вöвлөн абу, көзаиныс награда бостас.

— Аја, виçот-жö, мөссез мыј гырісафс. Мијан-тај-нö
ена-сöртi учötöс.

— Етащöмөс-жö i мијанлö колö лөсöтны. Колö подаес
бурмötны, мед уна бур ныс воас.

Сад шöрас сулалö натофел керöм керкукоф. Gidör
ајыскöt пырісö сетчö. Мыј-мыј сетчин абу! Мыј абу вайöмас!
Медбур урожаја суыс сетөн... Картовкі-вылö виçотан-да,
дiвö бостö: çик быттö порспіјаннез кујлöны. Пода вер-
дан сокла Gidör јур гыріса. Калыгаыс—8 кілограм лебтö!..

Gidörlөн сiннес ылалісö.

— Аја, аја, виçот-жö кыщöм руçöгыс... а зöрыс, зö-
рыс!.. „Австраліскеј порода“-пö, гiжöма. Аја, заводітам
мöдпыр етö көçөссö. Сельско-көзајственней товарішце-
ствоын-пö позö босны.

Уна бур тор выставка-вылö вайöмас, уна бур тор быт-
тыны позö тані велötчыны.

Овлöны-ја тiјан сельско-көзајственней выставкаез? Гöран-көзан
празник (праздник урожая). Кiн нiјö керö?

Мыј бурсö кресаналö вайöны выставкаез?

Кыщöм уж нуат тi выставка-вылын?

Мыј медчöскыт.

Мiков Тiма вiрöзувтö чельаф стан керöмас да стра-
пайттөн вермасöны кiнлö мыј медчöскыт.

— Гöрд куз морковса меным нем абу чöскыт,— шуö
Опон.

— Калыгайт-жö-нi медчöскыт!—вермö Опонöс Тiма.
А Анну нылö паныт.

— А аңкышыт?.. а бобыйт?.. Ноко, ңе чөскытөс, шуат? Геңу нiјө кывзiс-кывзiс да пондiс течөмөн ңужлавны:
— А ме, баґа, картовки ңем-вылө ог веж. Сiјө сожан-да, ңаң оз ков. Кытчө мунан, пөжалөмөн сөрат бостан... вiа шаңга сожан... А картовки пiґыт ешшө! |Јөла |кiселтө он-ја төд!

Сiґ челаґ вермасiсө-вермасiсө да габазөн Тiма јөрө пырiсө. Тiмалөн берса јорас быдмө: сетөн калiгаез топ Опон јур гырiсаөс, бобi пуртөсыс четвeрт-куґа чурвиґө, аңкышыс сос кыґ ошалө. Анну ңещкөвтiс бы сорґнi, да кушман сурөма. Мырсiс-мырсiс да гащ-гащ чербар кушманнас таралис. Смекыс челаґлөн сы-вылын мы].

Берсасө челаґ јорын i пешлыштiсө: сојыштiсө чөскыт бобiсө, аңкышоксө, морковсө, а медбөрын i кушмансө. Петтөн ешшө i сөраныс бостiсө, станјө страпґа-вылө.

Тiјанлө мыј медчөскыт јорын?

Јөрын.

Талун бабө лунтыр јорын весөтчө. Карчыс јогсалөма да оз i тыдав. Ме сыкөт өтлаын сетөн-жө гудјiса: то јогтурун бороздаiс новја кучаө, то тассез аңкышлө кера. Ашынсаң картовки пондам мудјыны (муөн вевтґыны).

Өтік град-вылө вөлі сокла, кушман да сортні сафитөма, да мошка быдөс пырөтлөма-сојөма. Ковсас Гима Иван-дыніс пільней піч вајавны да град-вылас пічнавны.

Сің міјө луніс-лун бабыкөт јөрын ујалам.

Вісталө, кың тіјө отсалатө ај-мамнытлө јөрын.

Өнжа.

Ој, ој, ој, баға мој,
Мумда колө сортні сој.
Аңкыш, бобі чурвіңө,
Каліг журыжда быдмө.
А картовки да морков—
Сесса буржыкыс оз ков.
Горбі оңын чіжа-важа,
Пызансајын гажа-гажа...
Ві дук вачкө нырө пыр,
Залавкаын шаңга тыр.
Крен кушманкөт тышкасөны,
Лука-солөс кытсалөны.
Лука-солыт оз-бы лок:
Менам чегөм, шуө, кок,
Стрөјмөм, пістөм кыкнан бок.

Вісталө, мыј быдмө тіјан јөрын?

Көр тіјан сафитөны картовки, бобі, сокла, морков, аңкыш, капуста, каліга?

Көр-кежө ніја быдөс лоөны? Вунданкад-кежө оз-ја мыјкө шед јөріс сојны-ні?

Карч керөм.

Геңалөн талун быд семјаыс јөрын, карч керөны. Мама-ныла картовки гарјөны, ајныс ыңытжык воннас гу-дорын гудјисөны. Геңу бабнас каліга да сортні оралөны.

Неважын ешшө јөрын быд карч аслас местаын сулалис, талун быдөс сіја муіс град-вылө лебөма да чукөррезө чукралөма. Сетөн то картовки кујлө. Мукөд картовкият зік порспіјан тарласө, токо оз руксы. Сетөн бобі да аң-

кыш свал өсекө летөма. Невна төвчыштас-да, вөліс бөр-
лыны пондасө. Сетчин лук отлаын занас чукөртөма, нев-
нөчка шуралыштас да чөшкөртны пондасө. Генуліс да ба-
быслис ужсө чукөрттөг вескыта гуө новјоны.

Гажа јөрын. Мыј колө, сјјө і пешлышт-сој. А јөрыт
зік рекмө, чожа сетчин нем оз кол, быдөс гуө гуаласө.
Токо буді кычө лук-заоккез вунасө да јендасө төв-кежө.
Лукыт лымувтын төвјас-да, мөдпыр тулыссө цветө оссас.

Кыным ведра картовки таво тіјан сафитөма вөлі? Кыным вед-
ра бостіт? Лыддө; кышөм урожај таво картовкилөн.

Ошлө гортанит безмен-вылын шөрөт ведра картовки да ві-
талө—уна-ја сја лебтө. Ошлөм-бөрын төдө, кыным кілограмм
картовки бостіт таво өтік град-выліс.

Медбур, медгыріс карчнытө вәјө школаө выставка-вылө да
корө выставкасө віқотны ај-мамнытө.

Машинаөн вартөм.

Пров Гемјон гуна-вылын быдса зык. Отір сетчин пуө-
ветлө өтмөдөрө. Інкаез муноны гунавестөт да шајпај
лооны: абу-ја-пө гунаыс өзјөм, мыјкө-тај шум!? Вөлөмакө,
гуна-вылын вартөны вартан машинаөн.

Өтөрын кык вөв кышлалө. Ніјө горөтлө-вөтлө Ваңу
німа неыжыт зонка. Машина-дынын кыкпельшы оз кыв.
Вартан колосоыс бергалө да локгоршнас віжжітө чірзө.
Омыс машинаыслөн прокод оста, піңнесө жерк керөма.
Колтаыс пырас сетчө-да, токо нылышсас. Сің сја лунтыр
пөттөг нымалө колта колта-бөрын. Оқас аслас іқасіс
быдса керөс аркмө. Іқасувтын гіғгө леңчө су-тус, чукө-
рө пөрө.

Інка пөлөсыт лөң керөмас. Кіаныс кураннез. Көда іқа-
сыс леңчө, сјјө ніја өтамөд вежеңа куртыштөны, індөны
оқлаң, өтөрлаң. Сетчин кык мужык сјјө рыжеңалөны да
течөны стопаө.

Машина-дорын уж бергөтө-пічө. Вес сулавны сы-ды-
нын оз поң: невна-кө оста өмөн сулыштан, віқөтан-кө—
оқыт быдөс іқасөн тырөма, машинаыт пөдө. Колтаесө дод-
тыр вәјасө да немыјдырна оз тырмы. Кык зонка озө

Јештө нїјө мытчавны машинао сујислө. Луннас дас өвин-мунда поџө вартны. А ужыт абу і сөкыт. Вартантө леб-тавтөн өтї өвин вартан-да, кі јешыт бырас, а машина-дорат сълөмөн, гїлџөмөн ужыт чулалө.

Вартаннат лунтыр косалан вартан, да уна-уна кык өвин пыркөтан. А вартөмыт кыщөм!.. Төлыт локтас-да, быд ојшөр гуна-вылө кајан. Көџыт, кіез-коккөз чїлдөны. Вартны пемыт, пыр пов, мед пемытїнат вартан дубеч кымөсат оз инлы, лїбө јїа долон-вылат јурбөрлат он лошкїс ус.

Машинанат вартөмыт сөлөмшөр-жө-нї-ед. Вартан про-код арсө. Шоныт, гажа. Кујїм лунөн быдөс вартчас. Ешшө помечасны-кө... Гунатыр өтїр өксас, мыј кїн і керө. Гажаыт кыщөм!

Өтласа ужыт ырөтөмөн мунө. Лун-лун ужалан і мыџөмыт абу.

Өтласа ужыт кокнї да долыт.

Кыџ тіјан вартөны? Кынымлөн дөревџааныт вартан машинаез емөс? Кытїс нїјө машинаезсө вајдөны?

Јуасө, кыным өвинөн луннас тіјан вартөны машинаөн? Кыным морт машина-гөгөр ужалө?

Кїөн алы машинаөн вартны бур?

Віль Һаһ.

Гуна-вылын вартөм шы.
Сетчін оз кыв кыкпель шы.
Льоӧӧ вөвдөм тыра су.
Вылөӧ каялө вартан пу,
Колта вартө гып да кап,
Токо кылө—тупі-тап.
Іӧас стопа—керку мыгөр.
Зырјөн гырска ворок чукөр.
Вылө чавкја вартөм Һаһ—
„Төвзы, төвзы“, шуа, „Һаһ!“
Чомјын, кылө, ветлө пож:
Гужі-гажі, гужі-гаж.
Вот Һаһ вартөм дај төласөм,
Һинја пожжез пыр пожнасөм.
Өні, колө-кө бур піӧ,
Мун да мелӧичаын із.
Мелӧичаын изын ізө,
Сөстөм сусө пөртө піӧ.
А станок сы-вылө рад,
Гылө, јөктө—рита-тат.
Ак те ӧивө! кыщөм прітча,
Һебыт, віль Һаһ соја јіщка.
Мыј і лоіс ог і төд.
Абу выӧ Һе абу пөт.

Лыддө етө ӧтіктворенӧесө ӧтлаын быдөныт, мед ӧтік кыв-
вез ӧтіккес шуасө, мөдік кыввез—мөдіккес.

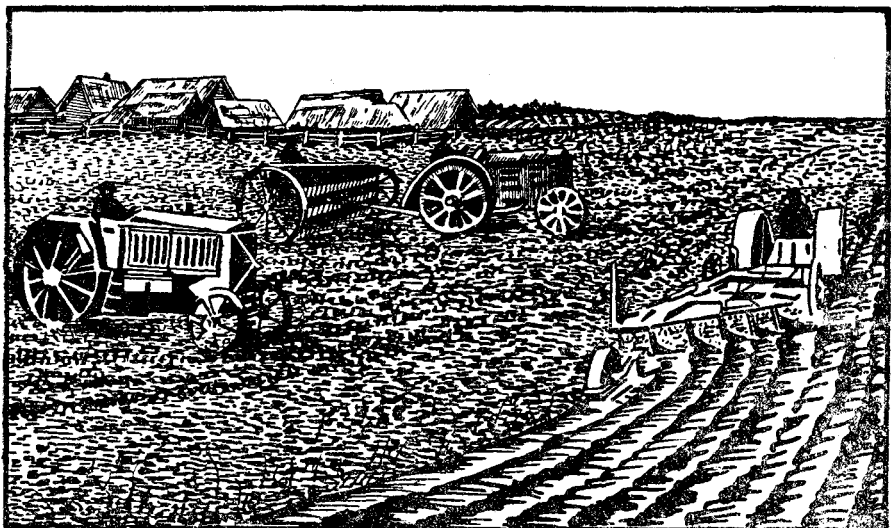
Заданӧез.

Ветлө мелӧичаӧ да төдмөдө мелӧича ужсө.
Кытөн тіјан керөны шыдөс, кыӧі-да.
Гіжӧ, кыщөм Һаӧіс тіјан керөны піӧ, кыщөміс шыдөс, кыщө-
міс тус.
Гіжӧ, кыщөм тусіс пічкөны ві, кыӧі-да.
Гіжӧ, кыщөм сојан тіјан керөны піӧіс, шыдөсіс, тусіс.

Трактор-жыліе.

Көр крессаһин асҗис вөв вежас көртовей
вөв-вылө—трактор-вылө, сек оз понды сїјө
өнһа-моз сөкыта мырсыны, а бурыс көҗај-
ствоис өнһа-сөрти пондас воны ыҗыта.

(Леңин).

Тракторней зык.

Буражык талун
Чужомө серөмтчө,
Сөстөмөс сіннез,
Піҗө, ветлө вір.
Гөлөмө јөктө,
Токөтө, орөтчө,
І ачым быдсөн
Сотча, кыз бі-чір.
Вывтырө кокһит,
Пыдына ловчиссө
І етщөм лунас
Помтөм менам вын.

І јурам дума
Гыланкылөн кіссө,
Талун лок дума
Ме-дынсаң ылын.
Мыјсаң-нө сїҗ,
Мыјсаң-нө сетщөм кокһит,
Мыјсаң сөлөмө
Орөтчө оҗлаң?
Кыщөм-нө лунөн
Олан талун локтін,
Кыщөм-нө гаж те
Вајін, кытисаң?

І кінкө вемам	Колонна петөм,
Қај кыз су тус кокө,	Тракторнеј колонна.
Отікө полө:	Межатөм ыб
„Кывзы, кывзы, зон...“	Шөравны сіја лут.
Но мыј, те кылан,	Стальнејос вөввез,
Муса дона вокөј,	Вың песны он понды,
Те кылан зыксө?..	Јонжыка, другө,
Кылан, алы он?“	Рульсө кіө кут.
Ме сувті. Кывза.	Трактор колонна
Пелям шыыс пыріс:	Муліс морос пажө.
Паскалә горөн	Виңөтө, вон—
Ыб пастаас зык.	Не отік, і не кык...
Виңөті озлаң—	Сіјөн-жө јурын
Локтө паныт гургө	дума ветлө гажөн:
Колонна быдса:	Ме кылі талун
Тракторрез даскык.	Тракторрезліс зык.

М. Лыкачов.

Міјан сельско-көзајственнеј товарішщество.

Міјан товарішщество пансіс 1924 воө. Бура ужалө. Быдсөн көзаіныс пырө сетчө 145 морт. Ем міјан асланым мельніча.

Крессана отамөд вежеңа локтөны ізны міјан мельнічаө, мөді мельніча озө і төдө. Тіјан мельнічаныт-пө суіс піз керө, а оз мөді мельнічаезын-нож шөрі тус поткөт.

Товарішществолөн ем прокатнеј пункт. Сетчө чукөр-төма 24 машина. Окота-кө чоужык сутө бостны, товарішщество сетлас теныд вундан машина.

Көзан кад-кежө товарішществоө локтө бур даљнеј кө-жөс. Товарішществолө отсасө банк: долг деңга сетлө. Товарішществолөн ем лавка. Сені сакөј берса гортгөгөрсә колантор. Гов крессаналө товарішщество оті-мөді долг верітчө.

Нужда-кө локтас, оз-ны ков крессанінлө кејмісны бога-теј мортлө: сельско-көзајственнеј товарішщество быд мо-гіс мортөс петкөтас.

Абу-ја тіјан гөгөр еталаңө вачкісан товарішщество? Көр сіја пансіс? Кыным көзајство сетчө пырө?

Кыз мијан округын бурмө сельскеј кѳзајство.

Уна-ја мыј вѳлі і ем	1925 во	1926 во	1927 во	1928 во
Плуггез	358	495	722	1371
„Җиг-заг“ кѳрт пинаез	20	26	35	75
Кѳзан машинаез	55	96	217	367
Вартан машинаез	595	853	1110	1321
Тѳлѳтчан машинаез	757	1053	1178	1318
Сортіровкаез	36	79	117	189
Многопольуовтын быдсѳныс гектаррезѳн	—	1294 га	620 га	11857 га

Гортын.

Вот менам деревња,
 Вот і чужан горт;
 Вот і паныт сурѳ
 Тѳдса меным морт.
 „Здорово, Ҙереңтеј!
 Кыз-нѳ олан, јорт?..
 Ҙаңыт ем-нѳ абу,
 Семјаыт-нѳ пѳт?“
 „Но, бѳра-тај кыскѳ
 Локтан теѳј, јорт!
 дыр-тај ег адзіслѳ!“
 Панталѳ Ҙерең.
 Улічвылын сің ми
 Горнітамѳ дыр.
 Горні сакеј уна,
 Горні оз-на быр.
 Берсасѳ јуасан,
 Берса теныт бур.

Гөлөмвылат гажмө,
Оссө тенат јур.
Уна важса торыс
Төдлө усө сек:
Ғеревнаат быҕе
Олөмыт те век.
Быҕе абу вөлөм
Оланшөрәт кост.
Быҕе аслат гортын
Абу те і гөст.

Кыз ме візөтлі шонді-сөрын.

Міжан Ғеревна мысјылын, лун покатын. Омөн кы-
щөвтчөма ул вөрөн. Шонді пондас петны-да, зік вөрса-
јис лебө. Лезчигас—зік мөдөрлаһас вөрө луксө.

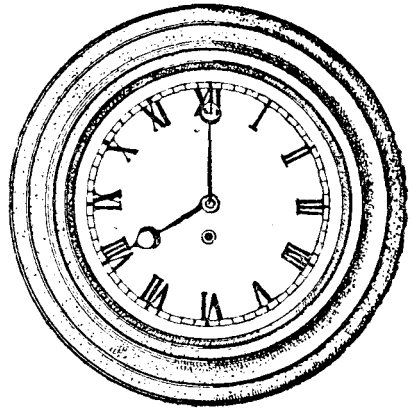
Меным учөтсаһ окота вөвлі шонді-сөрын візөтны.
Асывнас сіја вөрсајсаһ петас-да, луншөркад топ шөр өшы-
нө пыкөтасө. Ета пөра сіја медјона сотө. Сыбөрын жаг-
выв өшыніс петө, медбөрын уліс дорнас зік быҕе карта
корөминаас лукасө. Ета кадө сіја оз-ні сот. Вадөрсәһ
улуру пондө вәјөтны. Сы-бөрын шонді быҕе вөрсајө
вөјө. Сек сы-вылө мунда колө візөт, сін званһо оз пов.
Секі шонді ыжыд, гөрд рөма шар-код. Вөрсајас пук-
сас-да, јенөжас местаыс паскыта вір-гөрд колө. Жагвыв
і јенөж келдөтө. Вылын јур вевдөрын мытчісө југыта
козув (ҕвезда). Өтөр пемдө, му-вылө лезчикө ој.

Кыщөм тор-вылө медперво усө шонді југөр?
Көдаладорын медперво космө лысва?
Кыщөм кадө медјона сотө шонді?
Кыті медперво пондө пемдыны шонді лезчикө?

Менам часы.

Чомвевдөріс ме адзі зөһ пыдөса умөлік көһөс. Ме
пыдөссө бөсті да вылас кері круг. Круг шөрас көрттув
вачкі да өтөрө столб-вылө лебті. Мытчісіс шонді. Көрт-
тувсаһ круг-вылын лоі вужөр.

Луншөрүн вужөр овло медженыт. Медженыт вужөр пон ме пјатналі да сувтөті сетчө 12 час, гижі ој. Сегга вонлаң кырөв кајөті, кругсө кырөлөн поткөті кык жыно. Ој вестө вонлаңас гижі лун. 6 часын ашынас вужөрыслиг местасө бөра пјатналі, сувтөті сетчө 6 час да гижі а сыв. Мөдөр-лаңас бөра нуөті виҗ да сувтөті 6 час, гижі рыт. Сиҗ менам круг торјасис ноль öтыжда торјө. Быд торсө торјөтлі ешшө кваҗ торјө. (Кыным тор аркмис кругас быдсөныс?). Быд тор вевдөрө сувтөтлі пассез (цыфры). Менам аркмис часы. Көртувлөн вужөрыс гөгөртө кругсө да мытчалө чассез.

Шондитөм лунө токо умөл: менам часы чассез оз петкөтлы.

План.

1. Бостө спіча коробка. Пуктө сижө бумага лист-вылө. Коробка дор гөгөрыс кырөвтө карандашөн. Бумага-вылын лөб спіча коробка план.

2. Кыҗ керны пызан план? Мерајтө пызанлиг куҗасө да пастасө јанын. Шуам, куҗаыс 90 саңҗиметр, пастаыс 70 саңҗиметр.

План вөчны бостам кыщөмкө учөтжык мерка, шуам— 10 саңҗиметртујө 1 саңҗиметр. Мөд-ножөн-кө: быд 10 саңҗиметр мерајтөм-вылө бумага-вылө 1 саңҗиметр пуктам.

Міјан пызан куҗа 90 саңҗиметр. Сиҗ-кө, план вөчигөн бумага-вылө пуктиссас токо 9 саңҗиметр. Пызан паста 70 саңҗиметр,— бумага-вылө пуктиссас 7 саңҗиметр. Бумага лист-вылын аркмас четыреугольнїк. Ета і ем пызанлөн планыс—местаыс, токо пызанис дасис чинтөма. План вөчан меркаыс шусө масштабөн.

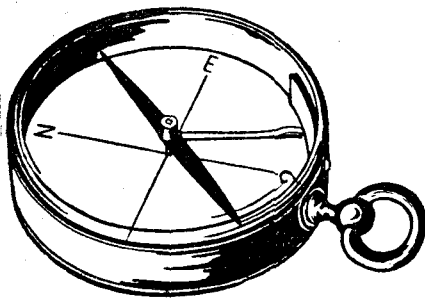
3. Керө план жеқлиг, парталиг, кроваҗлиг, карталиг.

Мерајтö метрöн карталіс куҗасö да пастасö. думајтöв-керö кыщöм масштаб бостны, мед карта план төрас бумага-вылö. Шонди-сöрти висталö кытöн ој. Бумага лист-вылö выліас пасјö ој. Улын сы вестын лоас лун. Вескытлаңас лö а сыв, шулгавылас — рыт.

Мукöдладорсö карталіс план-вылö пыртö мерајтöмөн-жö, масштаб-сöрти. Воротаез да мыјда мытчалö тожö масштаб-сöрти.

Керö план асланыт классіс, школаліс, асланыт керкуліс.

Компас.

Ојладор да лунладор төдмалöны компас-сöрти. Компаслөн шöрас вöрö стрелка. Öт конечыс стрелкалөн прокод вичöтö ојлаң. Кыҗ-бы компас ен бергöt, öт конеч со-ны ој пондас мытчавны.

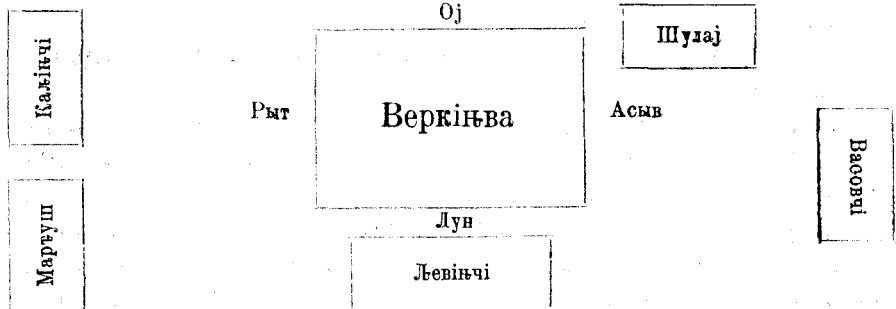
Компас зев колантор вöрын. Сіјөн онжык öш.

Усадба.

Керкуіс картагöгөрөн да јөрөн аркмö усадба.

Гіжö, ыжит-ја тіјан усадба. Керö сыліс план. Масштаб бöрјö думајтöмөн, мед планö пыріс быдöс, мыј усадба-вылын ем, і ачыс план мед төріс бумага лист-вылö.

Мыј міјан дөревња гöгөр.

Ета-сöрти керö, мыј тіјан дөревња гöгөр.

Загадка.

Віздез шөрын југ-југ,
Баддез костын бул-бул;
Шонди-вылын вірдышто,
Кырасдорсө јірышто;
Ѓужласөмөн уужласө,
Вігласөмөн вігласө.
Мунны сьлөн аслас туј,
Візни уемөн оз-на туј.
Мыј сја лоө?

Асланым ју (річка).

Ветлө өтлаын быдөннит шордорө лібө јудорө.
Верматө-ја адыны тіјө сьліс петанінсө (істоксө)? А
уссусө?

Оз-ја тіјан шорныт островвез кер, көжжез, залеввез,
коссез?

Сувтө чужөмнаныт ва уылыт. Вісталө: көда вескыт
берег лоө, көда шулга?

Көда берегыс вылынжык, көда лажмытжык?

Мыј быдмө вылын берег-вылын, а мыј лажмыт-вылын?

Кыщөм ыжыт ваө усө тіјан ју?

Адзө сјө васө карта-выліс.

Адзө модік ваез, көдна сетчө-жө усөны.

Міјан мувізным—јурвердігным.

I.

Векнітік туюк вадорсањ кежөтө віздез-вылө.

Шупка муна ме ена віздез-куза. Коккес сја іјөктөны.

Ак те, зонка, гажаыт кыщөм! Кокувтын уебыт, ууз.
Візыс быд рөма өнөн вевтгисөма.

Естөн чочком чача шонділањө сералө. Сетчін сілкан-
нез (колокольчіккез) чукөр вел ыжыт лөзвізөны. То пар-
матег турун шорсањ чімгөрд (алө) јурнас узвізө. Сетөн
німалан турун быдмө. Ма дукус сьлөн нырө вачкө.

Турун-зорің коласас сакеј гаг-пөлөсыс. Вон баламош
зінгө чветліс-чветлө лебавтөн. Вон басөк рөма бабыв
лебзө. Борддес сылөн сөд-гөрд рөмаөс. О, да быдсөн
гагтө он і төд, сымда сіја турун шөрын гымзитө. Зев
гажа віз-вылын! Быд корсаң локтө чөскыт зорің дук.

II.

Віззез-вывсаң тујок кајөтө вонлаң, мысјылө-моз. Веж
рөма віз турун жагөнік өшө. Сінвылө сурө ыб турун:
лөзчача (васілок), сірвез, жабреј, јөн да мыј-да.

Вот і ыббез. Паскыта, кузаа нужалөны нја: укнјтан-
-да, оз кыв, сіннат сузөтан-да, он суз. дөмасөн гөрдөтө
клевер. Намөтөн-намөтөн нуза вежөтө оса. Гысө, нук-
расө шондібан-вылын өзім. Тепісөн-тепісөн сөдөтө пар.

III.

Ыббез сајын тујок менө пыртө расокө---кызокаінө.
Көркө сетөн сулалөма ул вөр, да сотчөм. Сотчөм інас
век-жө-ні корја пу кајас.

Кызокаін абу ыжит. Потков-мозөн сіја ыбсө кыщөв-
тө өтмөдөрсәң.

Расокө пыртөн ул ру вачкіс чужөмө. Чочком кока
кызоккез тујсө өтмөдөрсәң жмитөмас. Сулалөны пуез,
уввезнаныс вөрөны, коррезнаныс вашкөны. Зік-ед мыјкө
суткылтөны өтамөд коласаныс, толко вежөртнытө нја
оз поџ.

Өтмөдөрын гора кајез зүлзөны—гожса лунлө радөс.
Нылө расыс—сөлөмгаж, пуувт вужөр—чужан горт.

Лапыт кызокувтын пукалан, бөрнат чочком кок-бер-
дас пыксаң. Пукалан да пыдына лолалан, ачит шуч вөра-
-олөмнат олан.

Гөрінат берса: сетөн оз-чвет чочкоммө, сетчін озыт
гөрд-ні. Татөн пікан-пучка морт суда. Чветыс сылө шап-
ка-мыгөр, а вылас быд-коџ борда гагыс ветлө, пуө.

Јенөжыс пуез костөт лөзвізө. Шонді југөр кор ко-
лассө југыт јосөн быщкалө.

Німтө аныт быдсөн торсө ета вістліс (рассказліс).
Мыј тіјан горт гөгөр ем?

Јуасо-вистасо, кін кінпудувтын Октабрскеј револутсијаоџ вö-
лісö тїјан віңез, вöррез, ыббез.

Тїјан ҕеревњалö револутсија-бöрын суріс-кö господскеј му,
висталö—уна-ја суріс, кыщöм му-да.

Ветлö селсоветö да јуасо-вистасо, уна-ја тїјан ҕеревњаувтын
му. Мыј тїјанлö висталасö, сїјö гїжö то етатщöм таблычаö.

Быдсöныс муыс	Гöрана	Вїң	Вöр	Ңур	Ңеудо- бїча

Вöлі кыҕокаїн, лоїс ыб.

Öтїлаын вöлі мїјан сотчöм места. Годїс-мöдїс сетчö
кајїс кыҕокаїн. Кујліс ета кыҕокаїн вестöмїс, мумда будї
пода јїрсытöн ветлöтїс сы-вылын. Крессана öтї-мöдї бы
ї окофїтїсö сїјö ҥаҥувтö керны, да уҕыс полїсö: мырыт-
-пö зев уна, јон, трек он кер.

Кывзїс нїјö аграном да шуö:

— Јорттез, вес уҕїс повҕöмныт. Керö ваяö коллек-
тив да корö мыр шедтан машїна.

ҕеревеҥшана кыҕ онїс сајмїсö. Емтöмжыккес (куш-
жыккес) öкїсö да остїсö аслыныс коллектив. Кудымкарö
ыстїсö аграномöс корны мыр шедтан машїна. Аграном
вајїс сїјö.

Ғабазöн коллектившана петїсö уҕö. Ғымҕїтöны-уҕа-
лöны—ректöны кыҕокаїн. Мыр шедтан машїна ҥемтујö
ҥакралö мыррез. Кыҕокаїн рекмö, кушмö.

Лун-мöдїс быд кыҕокаїн рекмїс, весасїс. Быҕҕе сы
местын век кöҕан-му кујлöма, вїтчїсöма гöрїсöс.

Локтїсны гöрїссез. Пöвсалїсö-гöрїсö кыҕокаїн плуггезöн
да кöҕїсö öҕїм.

Сукултö кәјö öнi öзим-һаң, перинаөн сөдмусö вевтө. А муыс кыщом вөлөма! — кiö бостан-да, пук-код һе-быт, бур.

Сiз кыçокаин местаö аркмiс коллективней ыб. Таво лун-покатас шордорö кык суда керку сувтötöмас—ком-мунаөн-пö мөдöны овны.

Кыщом умөл һурiе jöзлы.

Һур һеудобичаөн шусö. Крессаһинлö сысаң бурыс жеца. Буфi көр орожоөн кiн петалас сетчö уткаез-вылö да челаф турiмөл öктыны летчыласö.

Кытөн һуррез унаос, сетөн му көзытжык, а воздук улöv-код. Oјсö сук ру (туман) сулалö, прокод кынтö. Тулыссö пужмалö. Ем-кө һурсаң матын ыбвылын һаң, һето jöрын карч, ен вiтчiе бурсö һем: быдöс покорең кынмас.

Гожумсö мукöd кадат һур-пыр он мун һе подөн, һе вөлөн. Вөр сы-вылын быдмö умөл. Бур кер керан пу ен i вiтчiе.

А сакеј шогыт һурдорат мыј! Һе öтик мильон öтир һура iнын шогалöны лiкораткаөн.

Һурсалөм вiз-вылын олiгөн балаез мукöd кадö шогалöны һыл-кулан шогөн. Һы ты-мусö һурiе сурö гаг, глiстаөн шусö. Гаг ета ты-мусын быдмö, пiјалö, вiјö баласö.

Һур позö костыны.

Һур костöны вот кыз:

Кошшöны һурса лажмытжык места: ты, рiчка лiбö овраг, i гарjöны канава.

Перво гарjöны главней канава. Сети ва котöртö вес-кыта адзöм лажмыт местаö.

Главней канавасаң боккезас мунöны учötжык кана-ваоккез.

Һур-кө вель ыжыт, сек главней канавасö гарjöны һе öтикö, а уна, мумда колö. Коласыс һылөн 100 метр. Мукöd һур кыщöвтöны ешшö канаваөн.

Ва посні канаваоккесті котортө гыріс канаваезö, а сеті леҗчö лажмыт местаö. Нур жагвыв космö. Нур турун öшö, пондö кајны виҗ турун.

Канаваез öддөн пыдына гарјыны оз ков, öддөнöv верман костыны нур.

Костом-бöрын ој-кöчка-пöлөссö нур турун сорөн гөр-пйнаөн летöны вуҗөн. Сы местаö көзöны бур турун: клевер, вика, тёмпејовка. Сиҗ нур местö аркмö бур туруна виҗ.

Вылыган.

Мијан җеревна вестын ем парма, парма мысөн шуамö. Сија чолпанөн лебö вөрвевдөрö, быҗте зік кінкö нарошно көркö керлöма. Кајан мыс-вылас-да, гөгөр тыдалö. Быдöс синазат: сетөн, кокуват, горт җеревнайт; вескытвылын—Гаврук җеревна; шулгавылын—Починок; ојлаң—Косогор. Тыдалö, кыҗ Иҗва лöz ленточкаөн виҗрез-куҗа кышлалö, кыҗ ыҗыт туж Косогор-пыр Кудымкарö гаг-моз вигылтö.

А сетчин уль вөр сөдвизö, сҗенаөн сувтöма. Сајсö зікөз җебöма, он адҗы мыј сы сајын ем. Матынжыкыс вöрыс сөдвизö, а кыным муно ылöжык, сыным быҗте шыһөн кафҗисö, лözötö.

Гажа. Сулалан парма мыс-јылат міча луннат да гажөт-чан. Гөлөмыт бурмө.

Емөс-ја матын тіјан дөрөвнә-дынған ылын местаез? Көдла-дорын, ылын-ја-да?

Емөс-ја һөппез?

Кольлектив.

Каја ыб-вылө ме
да виңөта.
Оса гөрді петалөм
Сін гажөтө.
Көзны понді өні
Клевер, віка.
Турун ем, һөбім мөс,
Воввез кыка.
Гөрам өні плугөн,
Сабан зөбім.
Вартан машинаез
Арнас һөбім.
Многополле-вылө
Өні петім
да межатөм ыңыт
Ыб лөсөтім.
Мунө кокһита уж—
Ог каңалө.
Шонді кістө југөр
да сералө.
Мыла лебімө сің,
Бура олам?—
Міјө вилә коллектив
Јона дорам.

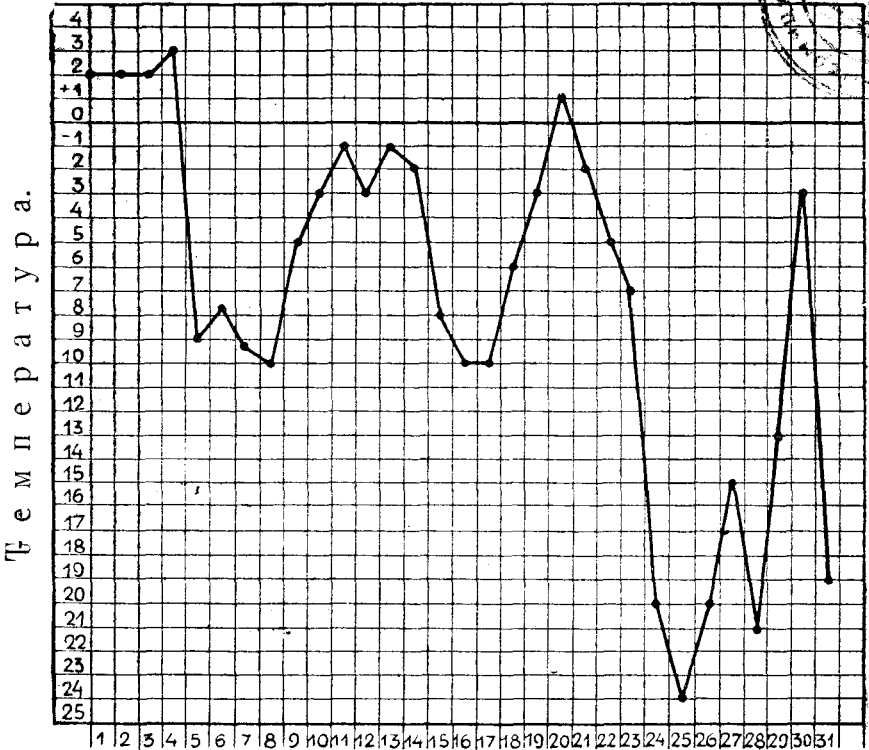
М. Ликачов.

Виңөтө природа-сөрын.

Природа календар.

Мед бы буржык вөлі природа-сөрын виңөтны, міјө керім природа-календар. Со сіја кыщөм:

ПРИРОДА КАЛЕНДАР 1929 ВОГА НОЈАВР ТӨЛИГ-КЕЖӨ

Кымөра-	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
сөм.	4	0	2	2	0	0	4	0	0	2

- Пассез: Зер
 Ру
 Лысва
 Кашашыдос
- Пуж
 Гым-чард
 Шер
 Лым

Мед бы календарсө нуётны, колө өти-мөди төдны да кпподувтын мед өти-мөди вөли.

1. Колө термометр. Термометр петкөтчө өтөрө шонди сажө. Быд лун кујиміс (асывсө 8 час., луншөр 12 час., рыт-

сө 10 час.) петалоны виçотны термометр-вымө. Температура пјатнассө кың мытчалөма вылын.

2. Кымөрасөм пјатнассө чіпиррезөн. Быд лун өтік кадө колө петавны өтөрө (буржык луншөркад) і виçотны емөс абу јенөжын кымөррез. Көр јенөж вевттисөм быдөс, сувтөтө календарат 4, көр жыныс-ви—2, көр сөстөм—0.

3. Төвпөлтөм төдсө флугер-сөрті, щын-сөрті, пу јыв-сөрті. Календарө пјатнавсө һөввезөн.

4. Лым, зер, пуж, град календарө колө пјатнавны, кың мытчалөма вылын.

5. Кыщөм маґерјал тјан өксө, быдөс колө виçны. Мыјкөдырна чулалас-да, быдөс маґерјалсө щөщөтөны. Сы-сөрті позө төдны көр мыј вөлі, көр, шуам, кыщөм төв пөлтис, дырја пөлтис і с. оқө. Мукөд школа етө маґерјалсө быдса во виçоны. Во чулалас да сјјө быдөс щөщөтасө. Стразу тыдалө кыным лун годнас мичаес вөлө-мас, кыным лун зерөма, лым усөма, көзыт вөлөма, с. оқө.

6. Ассіныт прірода календар нуөттөн јуасө, ез-ја кыт-чөкө школаын колө важса прірода календаррез. Емөг-кө, керө асланыт кподувтө, мед мөдпыр позіс нјјө щөщөтны асланыт календаркөт.

АС ЧУЖАН МУ.

Комі му.

Комі му-куға ме муна,
Гөгөр сулалө гөд вөр.
Вөрыс вывті, вывті уна,
Сысса унаыс оз төр.
Адза: сетөн волкыт пожум
Лебтө вылө ассіс јур.
Сылө өткод төв і гожум—
Сетщөм пуыс сја бур.
Сетчін быґте пөріс бабө
Ғормөм, лебөм ыґыт көз.
Сја уввез шөрын керө
Вөрса пөтка шоныт поз.

Сетчин вашкөтчөны горөн
Пипу сожкөт чочком кыз.
Мыжкө сорнитөны норөн,
Корөн лапкөтөны сиз.
Вөр коңечтөм. Тујыс кытөн?
Жортөј, жаг-пыщкын ен өш!
Адза сетчин, адза татөн
Ыжыт тапикасө ош.
Ветлө көјин, пинсө јирө,
Кошшө аслыс кынөмпөт.
Вилав ручыт гуө пырө,
Бурөн некинлө оз шед.
Көч эбсисө лыскырсајө,
Виэө ассис дона јур.
Чожа-чожа пуө кајө
Паскыт бөжа учөт ур.
дозмөр пожум туган сојө,
Гөгөр којө сола, тар...
Турі кокнас нурсө лојө,
Абу гажа сылө ар.
Адза, орожоон муно
Гөла кыјны комі морт.
Гортса олөм сылөн вунө.
Ылө колөма-ни горт.
Тујтөг өтнас ветлө сја,
Вөрын неміс дук оз пов.
Уна сакеј пөтка кыјө,
Уна эвирліс бостө лов.
Комі мортөс ошыт төдө,
Төдө көјин, төдө руч.
Гөла-ур пыр сылө шедө,
Сја кыјсыны оз мыз.

* * *

Муна озлаң, муна ылө,
Оз і ор шуч пемыт вөр.
Көнкө гора сорні кылө,
Көнкө јона клонгө чер.

Adza: кер товарык лезö
Том і пöрис комі jöz.
Керрез берездорö течö,
Заптö вузавны бур пес.
Ужыс пуö нija кiын:
Керлөн содö вылын бунт.
Быд морт мырсö тола пышкын
Кытчöз оз ло пемыт рыт.
Уна нылöм вöрын кiссö,
Уна мортлөн бырö лов.
Köda керкеранö гижсö,
Cija кокнита оз ов.

* * *

Паскыт туж-вылö ме пета.
Adza: муно нопja¹⁾ морт.
Кујмөт, нолөт... Töda, töda,
Мыла jenövtitö горт!
Ез ло гортын тiжан нинöм²⁾,
Щыгjөн овны абу шаң.
Быдлун соjны корö кынöм.
Кошны³⁾ мунат тijö һаң.
„Cizi, cizi“, öтик шуис.
„Мунам заводдезö ми.
Кöф i сöкыт сетчö туjыс,
Щыгjөн семжатö он вi“.

* * *

Муна озö... Тулыс лоис.
Лымыт сылö. Кiссö зер.
Кöзыт jисö кöзыт соjö,
Gödjык лоис пемыт вөр.
Ваын сулалöны пуез.
Ваис вiçөтчан-коф лөн.
Ежва⁴⁾, Сыктыв⁵⁾—комі ваез—
Бытте паскыт езыс⁶⁾ воң.

1) Ноп—котама.

2) Нинöм—нем.

3) Кошны—кошшыны.

4) Ежва—Вычегда ју Коми областын.

5) Сыктыв—Сысола ју Коми об.

6) Езыс—серебро.

Адза: оссö берегдорын
Уна керку, уна горт.
Керкусајын ветлö вöлөн,
Муез гөрö комі морт.

* *
*

Ешö муна оқö... ылö...
Лоіс гожум — ышкандыр.
Коса брингöм рытöз кылö—
Ета брингöм дыр оз быр.

Кытөн помыс Комі мулөн?
Ег ме адзы пом не дор.
Кін-нö чотсö тöдас пулö?
Кін мерајтас пемыт вөр?

Комі му-куза ме муна,
Гөгөр сулалö сөд вөр.
Вöрыс вывті, вывті уна,
Сысса унаыс оз төр.

Лебедев.

Асланым округ.

Паскыт мијан Комі округ. Быд пастасö пунктöны 36.000 квадратнеј кмтр. Олісіс 154.650 кыным морт. Унажыкыс комі отір. Роч отіріс 29.023 морт. Женскеј-келöп 53%, мужык-пөлөс 47%.

Быд паста округсö торјөтöма кват районö: Кудымкарскеј, Јусвінскеј, Јурлінскеј, Косінскеј, Гајінскеј да Кöчовскеј.

Рајјоннез торјасöны сельсоветтез-вылö:

Кудымкарскеј районын	24	сельсовет
Јусвінскеј	„ 11	„
Јурлінскеј	„ 16	„
Косінскеј	„ 11	„
Гајінскеј	„ 9	„
Кöчовскеј	„ 13	„

Быдöсыс 84 сельсовет

Унажык отырыс крессана, көзөм-гөрөмөн олөны. Војна лотөз көзлөмөс 100.000 кыным гектар му. 1925—26 воө вөлі көзөма 84.869 гектар му. А 1927—28 воө—90.121 гектар.

Сіз-кө, көзөм ыбыс пыр содө, быд во унажык көзөны. Көзәјство сөрна бурсалө. Крессана пондисны мусө кнйгаез-сөрти да аграноммез висталөм-сөрти вйзны.

1925—26 воө вөлі сортйрујтом көзөс быдса 12.681 тсентнер, 1926—27 воө—10.933, а 1927—28 воө—23.424 тсентнер-нй.

Көзсө: рузөг, шогдй, зөр, ид, гречика, лон, пыш, картовкй, турун, аңкыш.

Му-вылө петкөтөны мйнеральней удобреңне. 1927—28 воө петкөтөма 518 тсентнер.

Пода округын:

Во ез	Вөввез	Мөссез	Порссез	Балаез.
1916 воө	39810	74367	51565	72204
1926 воө	39485	74687	48305	93333
1927 воө	43323	80065	47007	94490

Комй вйзө й пөтка-пөлөсөс: курөггез, зозоггез, уткаез. Пода јәј сылөн унажык кооперативө муно. Пөтка јәј ачыс сојө. Колт да гөн кооперативө-жө лезө. Воис-воө мйјан округй петө 1 мйльон кыным колт.

Жынысса унажык Комй округлөн муыс вөрүвтын. Быд-сөныс вөрүвтын лыддйссө 1.698.934 гектар.

Вөр комйлө вәјө медыжыт бур. Тулыссө сйјө кылөтөны вөртөм местаезө. Сетчйн вузалөны.

1925 воө вузалөма вөлі вөр	81.600 руб-вылө
1926 " " " "	917.083 "
1927 " " " "	1.493.228 "

40% ета докодйс колө округө. Мукөдыс муно госу-дарстволө.

Кыз өггис Коми округ.

1922 воө вöлі лебтöма сорнi, кыз-бы коми-пермјак-кеслö јитсыны коми зырјанакöт. дыр кыссiс зiлöм мiјан мортез коласын да ыжит јуралiссез коласын. Медбöрын мiјанлö вiсталисö: коми-пермјакöс-пö некыз оз поғ öтлаавны коми-зырјанакöт—ылына-пö öтамöд-дынсаң олöны.

Мiјан коми öтiр öм езö тупкö, пондiсö зiлны озö.

1925 воө апрел тöлисö петiс бумага, коми öтiр-пö (пермјак-пöлöс) Уралскеј обласын јансалö Коми округö. Сысаң со сесса, 1925 вога 3 апрел лунсаң, мiјан асланым Коми округ.

Комi кыга.

Карпуш Пiла-ордö тыр тапкöм öтiр.

Пызансајын пукалö гöрд јура зонка, мыкталöмөн лыд-дö кыга. Öтiр—кiн пукалö, кiн сулалö—кывзöны лыддöм.

Пiлика пöјасö, i кывзынытö колö.

Ңаңсö горас сујыштас да ачыс ңаңзырнас комсаң петас öтлаö.

— Медбöрја луннез оламö, коми кыв-вылын кыга лö-сöтöмас,—шенчö сiја.

— Акте дiвö, акте дiвö!—кiнкö öтiр шöрын шуö.

— То-тај! Ңе пыр роч кыга лыддыны.

— А кiн етамумда вермöм комиөн думажтны?

— Забыл-ед,кың сетөн і вөлөма, быдөс был висталөма.

— Чөлө ужо, ета-ја ешө лоас!—јурсө лебтөмөн шуіс гөрд жура зонка.—Міжанлө велөтисным висталис, чожа-пө і школаын коміөн пондасө велөтны.

— То-тај, то-тај... Акте фівө!..

Сің шензис отір, көр первујө кias сылө суріс комі кыга.

Өні міжанлө абу-ні фівө. Уна быд-коф кыгайт петө комі кыв-вылын. Быдлаө пыріс комі кыв. Огө сесса ас-чужан кывнаным олө јөртөтын-моз.

Комі кыгаез гижөны коміез-жө, комі шөріс велөт-чөм јөз.

Сыктывкар.

Комі област.

Міжансаң ојвылынжык олөны комі отір—зырјана. Горіи нылөн міжанлөн-коф-жө, токо невнөчка јансалыштө. Олөны зырјана міжан-моз-жө. Унажыксө гөрөны-көңөны, вөралөны, кер керөны. Төвсө „нажыткила“ (заработкила) заводдесө да городдесө ветлөны.

Ылын оҗладорын оліссезлө оз поҗ гөрөм-көҗөмөн овны. Сетчін өддөн көзйт. Һаң оз аркмы. Сетшөминат өтір мөді ужөн олө: көррез вөдітө, вөралө прокод, чері кыјө.

Сар-дырні зырјанаөс, мијанөс-моз-жө, һекін ез төд. Октабрскеј револутсија-бөрын, 1921 воө, зырјана јансөт-чисө асланыс автономнеј областө. Ми һыкөт өтлаасны егө вермөј, ылына өтамөд-дынсаң оламө-да.

Меуыҗыд кар Комі автономнеј областын Сыктывкар (Устьсысольск).

Первој комі кыҗа һылөн петіс 1920 воө.

Адзө карта-выліс Комі автономнеј област. Кыщөм ва-вылын сулалө Сыктывкар? Кыщөм ваез кылалөны Комі област-пыр? Мыт-чалө быдөс һіјө карта-выліс.

Оҗладорға комі јөзлөн олмыс.

Гинозын паскыт чочкөм ыб. Шочыһика тонвчө лаж-мытк, умөлік кыҗ. Ыб шөрын сулалөны гөгрөса стан-код

керкуез, јуртаезөн шусөны. Гөгөрас көр табун, со кујим кыным, һол кыным лоасө. Коккезнаныс лымсө резөны, һищ сузлалөны сојны. Һіјө гөгөртөмас поннез, виҗөны јансалөмсис, паскалөмсис.

Јурта озын даҗкод доҗ, һартіөн шусө. Сетөн-жө лам-паез сулалөны да өті-мөді шарбор. Щыныслө петны јур-таас вылө керөма оста. Бі бокын кык җетіна кујлөны,

мыжкө зумышчөмас¹⁾—би-вылас виқотөны. Нылө ашын ета
местаг мунны лоө мөділаө: сожанит пода кокувтиг бырис.
Кујимөт товарішнысө ыстөмас кошшыны вил сулаланін.
Өти-мөді өктөмас-ны, көрталөмас чукөрө.

Абу дыр нылө төбасны да мунны мөдік сулаланінө.
Јурта пощез өктасө, көрталасө өтлаө да нарты-вылө
течасө. Сетчө-жө течасө көр кучіккез, вевдөрас асғиныс
кламокнысө, дофаласө көррез і готово—кытчө колө мун.
Көррез пажығ кыскөны, морттез поннезөн көр табун ва-
шөтөны. Сің вот ојладорға комі і ветлө өтмөдөрө аслас
көррезөн.

Вілінын чожа бөра нылөн јурта аркмө. Сені сұлаласө
пода сожан быртөз-да, бөра озлаң. Сің пыр, төв і гожум.

Асныс пітајтчөны көр јәјөн. Көр нылө берсасө сетө.
Көр кучікіс быд новјан вурөны, көмкөтыс сетіс-жө аркмө.

Аслас көррез-дыніс комі морт гортас шоча і петалө.
Буді көркө ыжыт празнік-кежө петалас, неделя кыным
олас да бөра і аслас јуртаө мунө.

Кіннез ешө етаз-жө олөны ојладорын?

Кытчө тіјө мунатө.

Важынсаң мі кылам

Комі сыланкыввез.

Медјона мі сылам

Етаз зоннез-ныввез:

„Кытчө тіјө мунатө да...“

Быдөнным мі төдам

Учөтдырға олөм.

Қоклө сувтны мөдам—

Кылө мјан толгөм:

„Кытө тіјө мунатө фа...“ (зугыла кывјөн).

Ужө муніг-кості

Томыңик зон норөн

Мукөддырјі бостө

Сывны бура горөн:

¹⁾ Зумышчөмас — гажтөмтчөмас.

„Кытчө тiјө мунатö да
Мыла менö колатö...“ (шутъналөмөн).

Гажа рытөн һазгö
Зонлөн паскыт гудöк.
Быщöма быд кывсö
Шувлө, он i вунöt:

„Мыла менö колатö да...“ (өмнас орсö).

Кывтам ви́ззез-вылө,—
Пыжным чожа шургö.

Ајö лабич-вылын
Мыјкö аслыс мургö:

„Кытчө тiјө мунатö да...“ (өмнас мургö).

Шоныт горвыв сордын
Пöрис бабö зöрö.

Мыјкö, кылö, сылө,
Öдвa öмыс вöрö:

„Кытщö тiјö мунатö да...“ (вашкөмөн).

Мумда шогыс кылö
Ета сыланкылын!

Сiјөн-ed i сыла,
Кывзö, зоннез, ныввез:

„Кыз ме понда овнытö
да ој-лунсö чулөтнытö...“ (ачыс сылө).

Нобдинса Виттор.

Музејын.

Һеважын ме ајөкöt вöли Кудымкарын. А ета лотöз асланым комi газетiс лыддi:

„Вај-пö музејö быд важ торсö мыј тенат дедыт-сöрис колiс. Сiја теныт оз ков, а музејын адзас аслыс места“.

Кудымкарö лезчытөн меным тöдвылам угiсö дедылөн кык тор: мыјкö долоң паста гөр-кофт, да учөтик черок. Вiстаслывлiс, муiс-пö лебтывлöма. Чудскеј торрезөн шу-лис. Ме енö торресö бостi сöрам.

Мыј-мыј музејын токо абу. Берсасö öктöма, јöзсiнозö петкөтöма. Сетөн быдса стена һаң вöдiтöм-јылис; сетөн һакеј вөр пöтка, зiк бытфö ловјаöс, шкапын сулалöны;

сетчө быдса сөд керку пелөс пыртөма. Важса пызан су-
лалө, пу бекөр, пу час, шендыр, совдоз,—быдөс пуис
керлөма. Ортчөн сетөн-жө шкапъын сѣокло сажын быд-код-
комі паскөм ошалө.

Ме муѣјө пырі да перво-жө чудскеј торрезөс мытчі.
Локтіс кытщөмкө морт да шуө:

— Те кыс, зону, енө адѣин?—аслас сіннес торрезө сіз
і мөртчөны.

— Гортіс,—шуа,—ѣедө-сөріс колісө. А сіја муис леб-
төма.— Аслам менам думавылам: мыса чөв ужо, те перво
меным вістав кін сетщөм чудскеј јөз вөлі, сек вөліс ме
теныт енө торресө сета.

Төдтөм морт менө малыш-малыш керіс да шуө:

— Вот молодец, ачит муѣјө вајін. Көбы быдөн етаз
керіс! Лок, ме теныт муѣјсө мытчала.

Нуөтіс менө медыліс жырјө.

Сетөн бөра-жө сѣокло сажын шкапын берсаыс кујлө.
Менам-код-ѣес емөс-і, пурток-код-ѣес-і. Меным сѣеккод-
лоіс да шуа:

— Мыса, мыјлө ті етө сімөм көртсө өктатө.

— Ачит,—шуө,—мыјлө сімөммесө вајін?

І пондіс сетөн төдтөм морт віставлыны мыјез шка-
пын кујлөны, кысаң ніја лоөмаг сетчө (усегын¹⁾ быдөс
ніјө отір муѣјө вајөма), кін ніјө көркө керлөма, вічөма.
Сесса ме кііс чудскеј торресө бостіс да шуө:

— Ета то тенат чер, а ета гөр. Көркө отірлөн көр-
тыс јеща вөлөма да ыжыт торсө һекыс вөлөм керны,
берсасө учөткөс керлөмас.

Төдтөм морт новјөтіс менө быд жырјөт. Быдөс мыт-
чаліс, вісталіс. Быдса кык час муѣјын менам овсөма.

Уна ме ета лунө вилсө төді. Ета-бөрсань мыј менам
важ тор ем, быдөс муѣјө ыста лбө ачым леѣчөта. Ко-
лан торсө муѣј бостө, һеколансө бөр сетө. Бостасө да
тор-вылат һимтө-паміллөтө гіжөны, мед мөтпыр төда-
сө: вот ета-ета-пө муѣјлө торсө коѣналөма.

Керө экскурсіја матіе муѣјө.

Вістө муѣјө быдөс мыј тіјан важ торыс ем.

1) Усегын—оказывается.

GÖM ШЕДТАН УЖ.

Вөр кералём.

(Нєкрасов-сөрті).

Мумда сулалісө чіткыла кызғез.
Увгісө, сылісө қор пројжа көззез.
Масіс-код пожуммез шонділаң кысгісө—
Зев вылын туганөн кымөрө пыксісө.
Шөраныс быщөма суткылтіс піпу.
дорсаңас увгіс пыр сір-полла һывпу.
Зулғисө вөр паста быд-һожөн кайзез.
Чылісө пуезлөт туаннез, уррез.
Увдөрас пемытас поз вөлі ошлөн.
Гервізө мырувтын коскаез мөслөн.
Оліс сің пемыт вөр, сулаліс щем.
Сук телла выскырнас ез төдлы һем.
Но інмісө кыскө пілаа морттез.
„Вот, шуоны, кытөн-тај бур вөрыс, јорттез!
Лоас тыдалө чердорлө уж...
Ноко, пілаһөј, тырмас, ен уғ!..“
Віжжітө, чірөстө вөр паста піла,
Јірөмөн јірө пу коксө зіла.
Лошкөтө лөчыт чер, кералө кер,
Быд горнас горзісө пемыт ул вөр.
Кірлопөн мічкісө пожумлөн јылыс.
Ріңөтө, рағалө вөрувтыс телыс.
Пышшөны кай пөлөс, әвір пөлөс матіс,
Колөны гортнысө, познысө сетіс.
Колтчөны кујлыны пуезлөн шојзез.
Оз аркмө луннезіс сы местын ојзез.
Југыта вылысаң віңөтө төліс.
Шлапкө қарјалөмөн чочком көч поліс.
Јенөжын бөрдөмөн горалө тупка.
Суғ көнкө сіңі-жө горзөмөн упкө.
Гортнысө ныліс көртөм гөс рағіс,
Горттөг да керкутөг әвір-пөтка коліс.

Лыдһө, кытөн гіжөма вөр-јыліс. Кыщөм сіја вөлі пөрөттөз?
Кыщөм картина-бы ті рісујтіт?

Кытõн гижõма вөр пөрөтõм-жылие? Кыщõм картина позõ рi-
сујтны?

Мыла полõмõн шлaпкõ кõч, да тупка суыкõт бõрдõны? Кiн
натте ешõ бõрдõ-жõ?

Сортовей лезõм.

(Учõт Иван-сõрти).

Ез-на вун ајõкõт сортовка лезõм:
Тõвшõрын вõрын
Пыдын лым лојан.
Кын пуез черõн
Кыы верман јiран,
Пiлаõн орлалан,
доџ-вылат лебтан.
I вадорõ кõркõ
Вõр пыщсiт петан.
Зев вылын бунттезõ
Кертõ тарõвтан.
Перыта вõлис
Избушкаõ пыран.
Õтõрса гегдõмтõ
Гор бокын вõтлан.

Вiстало, керлит-ја кõркõ ајнанныт кер? Мыла сортовка кер
вõрiс вадорõ, петкõтõны да бунттезõ тарлалõны? Кытчõ мõдпыр
тулыссõ сортовка лõб?

Кер пөрөтõм.

Вõлит-ја кõркõ тi куы пожум вõра јагõ? Адзывлит-ја
кыы кер пөрөтõны, кыы ыжит пу пөрõ?

Ок! Асылõн четчан оы, југыт асја козулыскõт щõщ.
Кõмасан-пастасан, пуксан дровни доџ-џõ да гõнитан јагõ.

Пемыт. Токо козуввезсаы југыттор уыштõ. Шоныт
керкуис петõм-бõрын онзил. Кõзытыс õвтыштас чужõмат,
лõчыт тõв орõтõ нырõмтõ. Сажõвтчан тõвшога, бергõтан
бõртõ. Јонжыка кафiсан тулуп пыщкõ. Пукалан доџ-џын
вõрчытõг. Токо вõлыт-вылõ кõрсурõ горõтышлан.

Вөр туй-вылө лоан. Пемыт ҙирс, һем оз тыдав. Гажтөм. Туйпөлын вөр-пуыс сулалө щемсөд. Пожум-ја, көз-ја— дук һем оз төдчы. Пуес кыҗ сунасөны: оз вөрҗы нылөн ув һе лыс. Лөн. Быдөс кыҗ кулөма, онмөссөм кыз онөн. Уввез-вылө шлапкисөм кыза тукта (лым). Төбалөма лым толаөн лапја көззезөс јывсаһас да подулөҗ. Оз шыөдчы, оз вөрҗөтчы, сулалө, вугралө вөр.

Оҙлаң мунан. Көркө дыр-мыјис лөз төдчыны пондас, јурдас. Пуес јансалөны өтамөдис.

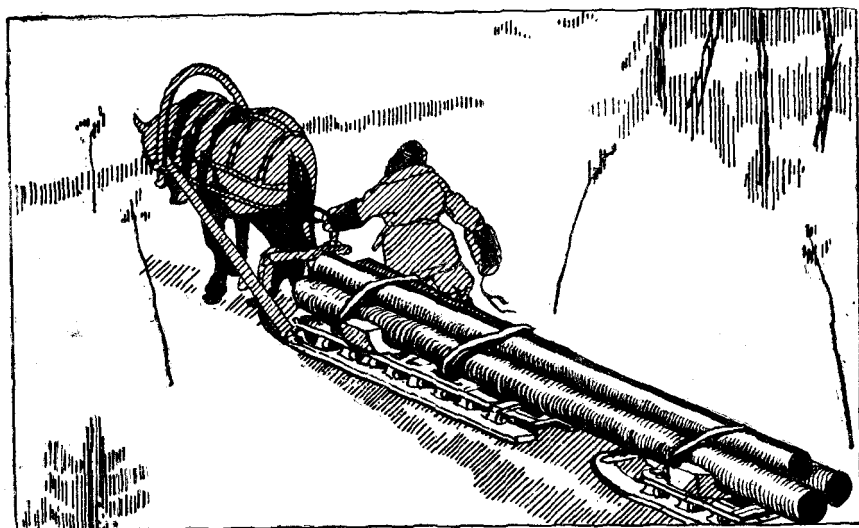
Тувдан додҗат пукавтөн. Четчан да тулскан котөртан дод-бөрын—шоныттө кошшан. Щупөта туйө усан да четчан. Бур вөрыт дыр оз во. Пескераланиһи коліс. Пөлөһичаес сетөн быдса җеревһаезөн сулалөны. Көркө сесса і буржык вөр кутас пантасны—куҗ пожума јаг. Гарвиҗө сулалө пуыс, быҗте зев щөка сувтөмас сурез.

Воан. Вөвтө кежөтан туйбокө. Ачыт лампаасан да мунан буржык пу кошсыны. Ветлөтан, пуис-пуө торкөтан черөн. Виҗөтан—басөк-код пу тыдалө: вескыт, волкыт. Локтан, висјыштан кытчөҗ суҗан. Сесса клонгыштан чернат, виҗөтан абу-ја шака. Јон-кө—черпуыт китө дрөбитө, да і шыыс висталас.

Сывјыштан пу дынсө, төдмалан кызасө. Виҗөтан—пучер (ствол) абу-ја чукула. Шогмө! Сесса пу гөгөр лым јуждан, меҗ кокувтын буржык керасны. Гиҗдан кералан кын пүтө. Чаг пөлөс сиз і чавкјө гөгөрат. Кыммөмыт бырө: сулк пымалан. Гир дукөн өвтыштас нырат. Көркө і орны кутас пуыт. Ріҗһитас өтпыр дај мөдпыр... Шовк, кылө, чегө орөтөм сөлөмөс—шөрыс. Сыркмунө пуыт быд тушанас вуҗ бердсаһ да туганөҗ.

Пондөтчас жагөһик һорны. Сесса өдҗас да өдҗас...— зев ыжыт шыөн (шувгөмөн) вөр-пу пөвсөт пөрас. Пөрікас гырис пуезлис уввесө подулөҗ сырјас. Сесса кыҗ пурскисас лым пыщкас, жмиткисас муө...—гөгөр шын-бус лебө. Көс уввес зев вылө кәјөны. Лым-бус-пыр сін һе бан оз тыдав. Ачыс пуыс пурскисас лым пыщкас да туганыс токо тыдалө. Ортсөн сулалан пуес дыр довјасөны төвнас өвтыштөмөн. Көдсурө норөн җуртыштө.

Керыштан сыв-куҗа (сажен-куҗа) мајөг. Пучер-вывти мунан мерајтөмөн јывладорас. Пасјан да јывсө орөтан.

Кыз зорјөн бергөтан өтөрвыв кертө. Мырсөмөн петкөтас сижө вөлыт толасис туј-вылө. Лолыштан коккяа. Көрталан буржыка гезјөн кертө. Пуксан сы-вылө да мунан кер тујлөт гортлан. Пукалан бур сөлөмөн кер-вылын, шотчисан. Бур теныт, долыт. Усыштө тукта. доф увтын зурит. Кер гораа брунөтчө, транөтө. Кывзыны кутан-да, зик бытте сылө. Пукалан кер-вылын, кывзан сылис сылөмсө, сунасан. Сиз пыр і локтан кер чукөринат.

Кералө-ја ајныт (вонныт) тјан кер? Сиз-ја тјан кер пөрөтө-ны? Јуасө-вистасө да етакөт щөщөтө.

Шедтөны-ја тјан мужыккес кер керөмөн сөм? Уна-ја луннас шедтөны өтик вөлөн? донөн-ја кыскалөны кер?

Ем-ја тјан матын лесник? Мыј сја керө?

Кытчө кылөтөны мјянис ыжыт ваөн вөр?

Ета-сөрти гижө доклад: „Мыј бур сетө комі јөзлө вөр“.

ВӨР — ОЗЫРЛУН КОМІЛӨН.

Вөр кылөтан ваез мијан округын.

1. Кама (Кам-јыв)	200 км.
2. Инва	”	736 ”
3. Кува	”	150 ”
4. Велва	”	250 ”
5. доса	”	80 ”
6. Пој	”	80 ”
7. Исыл	”	130 ”
8. Коса	”	350 ”
9. Вурлам	”	70 ”
10. Булач	”	40 ”
11. Косја	”	20 ”
12—17.	Јажор, Сузџа, Лопан, Гурөл, Чус, Коз.	

Ена ваез-вылын сулалөны мелнџаез. Быдсөныс лыд-
дисө 280 мелнџа.

Емөс мијан і заводоккез: кучік кераннез—13-өс,
өвчїна кераннез—7-өс, ві кераннез—3-өс, да уна дөгөд-
кераннез.

дөгөд заводын.

Парма-вылын јаг увгө.
 Вөр коласөт јол дөлгө.
 Вөр-ва-дорын керкуок,
 Керку вестын сөд шынок.
 Сетөн дор старік олө,
 Ој і лун дөгөд пуө.
 Сїја ачыс кың сөд мыр,
 Відно мїстөг олө пыр.
 Горна озын пукалө,
 Важса пісња пыр мургө.
 Сылөн абу уң сөкыт:
 Садок теч да гор пес пырт.
 Сесса відөт казан-сөрын,
 да мед краж чїскалі горын.
 А дөгөд-ыт ачыс аркмө—
 Казан пыщкын пуө варкјө.
 А казанлөн бөрас сур,
 Сетіс дөлгө дөгөд бур.

᠘ögöd керіе.

Муна өтпыр асывсө оң пішалөн вөрөт. Туј-выліе сөла-сөрө кежі да өші. Муна да думајта: кытчө-жө, мыса, өні пета. друг нырам вачкіе ᠘ögöd дук. Вшкышті кері, ве-жөрті көдалансаң вајөтө. Понді сылаңө і мунны. Недыр-

-мыјіе петі кушінө. Шор котөртө. Шордорын гуна чужөма керку сулалө. Керку гөгөрас өтмөдөрын кокора полені-чаез да баңчукөррез. Өтөрас, ыбөс оңас, старік черөн пожум мыр чадө.

— Здорово теныт, бур мортөј!—сібөтчікам сы-дынө шуа.

— Локтан!—нырувтас бобгіе старік. Ачыс ез быщө-міка і вескөтчы, токо кымөс-вевдөрөттас чочкоммезнас қаркеріе.

— Акте, погодҕаыс талун!—шуі ме, мед көртавны старіккөт кыщөмкө басңи.

— Лымжалө-тај, — бөра дыша бурскіс старік меным паныт.

— Мыј-нө, те естөн олан алі мыј?

— Гөстита, — лөгөн-моз ешө дышажык горөтчіс старік. Сесса ме ег-ні лыт сылө шы сетны.

Ҡебыр-мыјіс мыр сылөн чагдіссіс. Старік чер кісіс керку стенаө мөртіс да вескөтчіс. Токо секи сіјө поҫис аҫыны быдөс јурсаң да кокувтөз. Вылас сылөн поңтоқ. Коскас умөлік кушак. Јур-вылас — пела шапка. Ачыс сөд, кыҫ са чуман. Віҙөтас-да, чочкоммес токо тыдалоны. Ҷор тошыс самөм-жө да көз прој-вылө вачкісө. да і быдөс сіја ачыс увја пу-вылө вачкісө.

— Кытіс-нө те ачыт? — старік пондөтіс перво. — Вөравны мунан алі мыј?

— Ме естіс, Косогоріс. Гөла-сөрө вөтчі да туж-вывсім өші.

— Косогоріс шуан! Ҡеја көҫ Семіков-увтыріс лоан, балайт-тај нылөн.

— Нылөн, ыҫыт Иванлөн шөрөт зон.

Старік быҫҫе кыҫ рамміс.

— Лок інө, пырав станјам, шотчісыш да вөліс інда тужтө.

Мі кыкнанным пырімө керкуө.

— ҫөгөҫ завод ета менам. Гөкыт уҫтө керны ог-ні вермы, а естөн меным ладнө, пукала мало то горбі оҫас.

Ета кыввезөн старік пуккіс мыріс керөм ҫек-вылө да пондіс сорлавын горын пес.

— Гөда, поҫө тенчіт стантө віҙөтны гөгөр? — јуалі ме старікліс.

— А мыј віҙөтаныс... Віҙөт колө-кө.

Ме четчі да гөгөрті омөн. Гор-бөрас сылөн керөма сур, кытіс ҫөгөҫыс і золгө өрјө. Орјіс старік ҫөгөҫ гумалө ведраөн да кіслө бочкаө. Отік бочка тыртөма-ні да мөдікө тыртө.

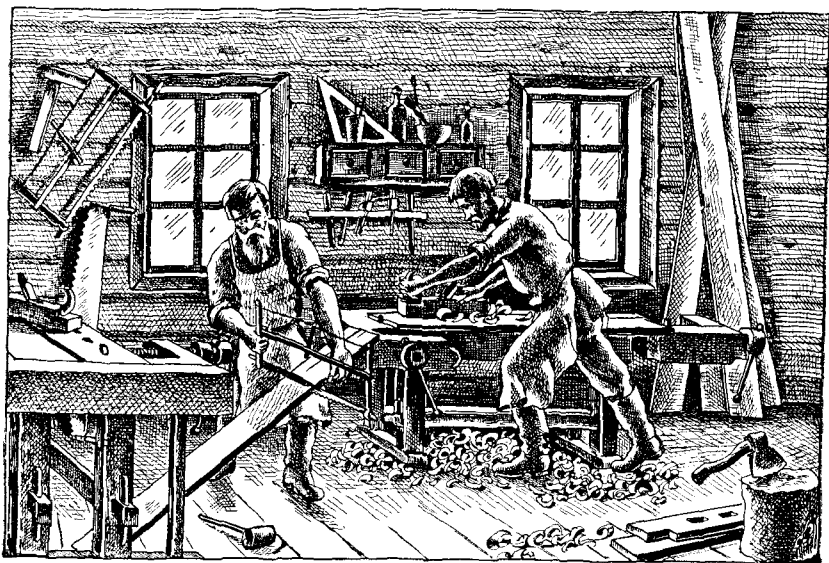
-- А дыр-ја етө те тыртін? — јуалі ме сыліс.

— Кыщөм-ні!.. Умөль сірчагыс да ремјосө токо вес катта, а бан косавны оз шед.

Сіҫ старік меным ез і вістав дыр-ја сіја ета мумда ҫөгөҫсө керіс.

Шотчиси кері да петі заводіс өтөрө. Старік менө
індіс туй-вылө. дыр ешө нырам вачкіс чөскыт дөгөд дук.
Медбөрын төв лебіс да нөбөтіс дуксө мөдөрө.

Керө экскуреја дөгөд заводө (ем-кө матын).
Јуасө дөгөд керіеліе мыје да кыз сіја керө дөгөд.
Уна-ја дөгөд сылөн ојкөлөн аркмө.
Кытчө сіјө сіја вузалө.
сонөн-ја вузалө.
Мыј дөгөдса сылө ешө колө.
Кін бостө дөгөд шом.

Пызан керісез-ордын.

Төн велөтіс міјанлө вісталіс: ашын, шуө, челаф, вет-
лам пызан керан мастерскејө.

Талун мукөдыс школаө пемытөн локтөма — вітчісө
мастерскејө мунөмсө. дас часө петім. Мастерскеј міјан
школа-дынсаң абу ылын.

Кытөн ешө асым і емөс, а мастерскејлөн шыыс
кылө-ні: ужгө, камгө, чалөтө.

Локтім. Пырім. Ыжыт паскыт жыр. Жојас тізөсві
чаг. Кыкпел шы оз кыв. Ортсөн сулалөны верстаккез.

Ужаліссез партугаёс; быдёнлөн пел-сајын карандаш. Быдён төдө ассіс уж: көда стружітчө, көда пілітчө, көда пірөтчө, көда мыј. Посні пөлөс — велөтчіссез — сетөн-жө. Нылө ыжыт ужсө оз сетө. Первосаң лөсјісөны да пілітчөны, а во-бөрті і ніја кутчісасө струж-бердө.

Ужаліссез-дынө көрсурө вовлө вічткаа морт — медыжыт мастерыс-пө нылөн: чегласан метр кормансіс кыскас да мыјкө мерајтыштас, чуңнас ужаліслө тукнытас да мөді-дынө мунас. Мі сіјө корім мытчавны кың керсө пызан. Мастер коріс морт-мөдөс ужаліссезөс да щөктіс нылө өктыны жек. Жек коккез вөлі керөмас-ні, готов. Мі егө јештө і заркерны, кың жек нылөн аркміс.

Сыр мі ешө вічөтім-керім да вөліс мунімө гортө. Гөраным міјанлө керісө акаң пызаноккез, жекоккез. Кінлөкө өтік крөвафок вөлі керөма. Міјө быдөс етө школаө вајім да выставка-вылө сувтөтлім.

Вісталө, мыј да мыј тіјан керөны пуіс?

Кыщөм пу медчорыт?

Мыј керөны піпуіс, кызіс, көзіс, пожуміс, лөмпуіс, нывіс?

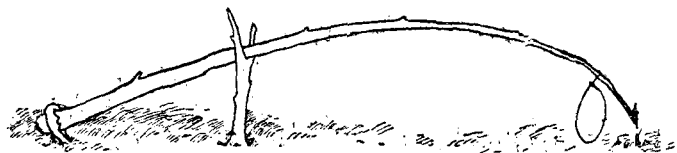
Кашыс.

Өртем дадлөн ем бур чөстуј. Куң арбыт сіја сетчін вөр керкуін олө. Гојансө — сукар, ві, сов да мыј-да — арбыт-кежө пыжтыр кајөтас. Өртем дад оз өтнас мун вөрө, сылөн ем бур јорт — Кашыс, зев бур да вежөра пон. Уна сөла-ур-ні сіја Өртемлө отсаліс кыјны. Не јеща Өртем і көч-ручөс ськөт кыјіс. Ошытліс оз вөлі өддөн пов-і. Көр вөлі уммасө пөтка-јайіс, Өртем дад лет-

чылас вадорө чері кыышны. Кащыс колтчө сек керку караултны.

Сетчин Өртем чөстүҗса емөс мукөд чөстүҗез. Вөра-лысыт тыр арнат. Өтпыр Закар Геҗа каҗалас Өртемліс черіавны мунөмсө да гусасөмөн керку-дынас сібөтчө.

Пыріс керкуө да мыҗ суріс котомкаө теҗіс. Мөдө вөлі бөр петны, пышсыны, да Кащыс ыбөс-дорас ералөмөн ускөтчіс сы-вылө. Бөріс кок-вылас сувтис-да, оҗіс кок-кезнас да пелпоннезнас ыбөссө пыкө. Геҗа кынміс пов-чөмувҗас. Кіессө неллі оз лыс вөрчөтны. Кащыс лөҗчіс да сапнөтөмөн Геҗа морос-бердө кутчісіс. Өртем локтөҗ сулөтис сіҗө Кащыс. Өртем оҗын Геҗа стыдувҗас невна му-пыр оз мун, ез лыст віҗөтлыны сы-вылө.

Көр мунөны вөрө кыҗсыны? Кыщөм вөрө ветлөны?

Тулан кыҗөм.

Өтпыр Закар Из саҗө¹⁾ ветлөма кыҗсыны. Өті асыв петас керкуоксіс-да — Ваткыҗ (поныс) туҗалө-һі кінөскө.

Закар віҗөтас мышкырт-чөмөн:

— Тулан-таҗ, — шуө.

Туланөс туҗалөмөн локтасө гырка пу-дынө.

— Татчө пырөма, — думыштас Закар.

Кык кыҗсіс пондасө җвирліс петөм вітчісны.

дыр вітчісасө. Көркө тулан мытчас җурсө да һөвҗос-моз (стрела-моз) лыҗыштас — пуө каҗас.

1) Из гора — Уральскеҗ гораез.

— Он ылö пышшы!— шуö Закар. Ачыс гым, кылö, лыжис. Тулан усис. Закар токо көсјö вöлі бостны тулантö-а, виçотö-да, сјö поныс пышшöтö-ны. Кытсалас, кытсалас понöс, көркö, һедыр-мыјис, пон бөр локтö, бөжсö легö-тö, леститчö. Закар беф бостас-да, сјö сөлөмбурмытöзас швачкас-вартлас. Пон горзөмөн кытчöкө гөнйтас.

Рытјавдорас-ны Закар локтö керкуокö. Виçотö: туланыт порогувтас кујлö. Сетөн Закарлö сөлөмсö кың пуртөн бышкас. Сетцöм сылö умөл поныс озын лоас.

— Вөлöма, шуö, поныт гортö вайöма тулантö, а ме сјö вартла!

Һедыр-мыјис і Ваткыл кысаңкö локтис. Век важ-мозөн леститчö. Бур і пон вөлöма Ваткыл.

Јерем Пила ош вијис, dady Гења тар кыјис.

Міјан ҫеревһаын ем кык морт. Кыкнанныс нја öтыжда— һеыжит мортоккез. Кыкнанныс чукуыла кокаöс. Кыкнанныс көза тошокаöс, зузка синаöс. Кыкнанныс зев јона вермөны бөбөтчыны. Токо вот һиммезныс нылөн һе öткөдöс: öтсö шуöны Јерем Пила— ош виис, а мөдсö— dady Гења— тар кыјис. Јерем Пила бөбөтчыны-кө пондас, һекөр үчөт эвир оз ви. Вексö сымөн ошшез көччез кың тарласöны.

— Ој-јей,— пондас көр шуны,— ме ошсö!.. да уна-ја ошлö колö: поре начкылан пуртөн бокас бирскы— сымда сымөн і олöмыс.

Ылалас кықкө гожумсö Јерем Пилалөн мөдöзлас кукаң. Кошшас, кошшас сјö Пила, быд вөр-пыр мунас— оз адзы. Öтчыт рытын вөр-тујок-куза локтö гортас. Адзö, озас кинкө сөд тыдалö. Пила чајтас кукаңсö ассис да пондас кытсавны дынас.

— Пруте, пруте, акаң менам!

Кукаңыстүјö ош вөлöма. Локтас Пила озö да пелбокас лапанас кың косöвтас. Пилалөн коккес чербар лебасö. А ош давај сјö сетчö кабыррезнас (кулаккезнас) миçкөтны. Öдва Пила ловјөн мезмис. Етасаң Јерем Пилалö ош виисса і һим абу.

dady Геңалөн таррез öти чөсас друп дасөн пырöны.

— Мыј, шуас, јещанас тарӱс кыјны. Кыјны дак кыјны, мед гортӱ вайтӱн пельпон кылі.

Леҗчас ӱтпыр Геҗа Һурӱ пешлыны чӱссез. Адҗӱ: ӱтик чӱс пездӱм.

— Но, думайтӱ, быдса табун, тыдалӱ, чӱсам тапкӱм. Локтас, чӱс пӱдансӱ лебтыштас, а сені турі. ӱтик борд-нас стрӱмӱма, лебҗыны оз вермы. Геҗа туріліс повҗис да бӱр гортлаҗ. Турі сы-сӱрӱ. Геҗа мырувтӱ. Турі мыр-вылӱ да давај Геҗаӱс куҗ голанас мырувтіс суҗлавны. ӱдва турі-шога Геҗа пышҗас. Сыбӱрсаҗ Геҗа чӱссез-дынӱ ез-Һі леҗчыв. А ӱтірсаҗ сылӱ тар кыјиссаҗ і Һім абу.

Кыщӱм кај-пӱтка тїјан кыјӱны? Мыјӱн да кыҗ кыјӱны?
Кытчӱ вузалӱны.

Старшіна—чераҗ кынӱм, да Петра Јашу —Машкокол.

Оліс-выліс сар-дырҗі мїјанын старшіна. Кынӱм сылӱн вӱлі кыз, җік сӱкыт іҗкалӱн. ӱтір сіјӱ сїноҗас старшіна-господїнӱн шуїс, а сїнсајас—чераҗ кынӱм і Һім вӱлі.

Љубїтіліс чераҗ кынӱм вӱравны, токо вӱрсӱ Һекӱр ез адҗыв: пӱтка-җвїрыс сылӱ ачыс керкуас локтіс.

Сыкӱт паныт оліс учӱтік мужычок—Петра Јашу, Машкоколӱн шуїсӱ. Пондас мыј бајїтны, да пыр сылӱн „машкокол“ кыв содтіссӱ.

Оліс Машкокол кушыҗка, умӱлыка. Зев раҗејтіліс пішалӱн вӱр сывјавны (мерајтны). Бур пон сылӱн вӱлі, „дошлеј“ Һіма. Тулан сӱрӱ мунїс, урӱс увтіс.

Гурїс мылакӱ Машкоколӱ җвїр. Мукӱд вӱралїсыт сыїс завїдуйтісӱ сылӱ. Тӱвбытӱн кїнӱс токо Машкокол оз і кыј: тулансӱ, ручсӱ, рыссӱ. А олан со ӱткоҗ, со оз вермы Һаҗ вылӱ лоны.

җвїрсӱ кыјас да куҗны ешӱ оз јешты, а старшіна чераҗ кынӱмсӱ ыбӱсӱ пезїтӱ-Һі.

— Вот,— шуӱ,— Машкокол, ме долгытла локті. дыр-Һі, кылан, вїҗан. Вај мыјкӱ кер, вештіс.

— Вїтҗїсыш ужо, старшіна-господїн. җвїрӱс кыјї, вузала да вештіса.

— Но, ɤвирӧс кыјин, — быгҕе абу ешӧ кылӧма чераң кынӧм. — Кинлӧ-нӧ мӧдан инҕыны?

— Ог і тӧд кинлӧ сетны, бостисыт тыр-да.

— Гм... Мыј-нӧ теныт јӧзас леҕны. Менам-ед ҕеңгаӧ абу сӧмӧм!.. да вештисны-тај мыса колӧ.

— Машкокол-да, ог тӧд мыј керны, — јур бӧрсӧ гыж-јалӧ Машкокол.

— А мыј сесга, вай лӧсӧтчам-дај.

— Мыј-нӧ керны, машкокол, лӧсӧтчыны лӧӧ.

Сің лӧсӧтчис Машкокол чераң кынӧмкӧт. А виҕӧтан-кӧ — Машкоколлӧн ҕе ɤвир, ҕе ҕаң. Чераң кынӧм стар-шина пыр і кыыштас сіјӧ кыҕ кужас.

Шырис сің старшина чераң кынӧм ҕе ӧтик Машкоколӧс. Быд вӧралисыс сыоҕын должнык вӧлі, быд вӧра-лисӧс сіја сің керис. Быдтис ассис кынӧм, а машкоколлӧс сы-вылӧ ныртисӧ.

Вӧралисезлӧн аркил.

Локтис јӧтпыр мијан ҕереvҕаӧ Кудымкарсаң тӧдтӧм морт.

— Ӧктӧ, шуӧ, меным ҕереvҕасыныт вӧралисезӧс. да мед быдӧнныс локтасӧ.

А Гаркан Петра—селисполнытел—шајпај лоис да јуалӧ:

— Мыј-нӧ, шуӧ, нија теныт умӧлсӧ керисӧ; орожоез-нысӧ мырдҕавны мӧдан алі мыј? (Ачыс вӧравлӧ-жӧ вӧлі).

— да ен пов, ен пов! Ог мӧд тјанӧс важ ҕеңга-вылӧ вежны. Мун, чожык ӧкты ӧтјрсӧ, собраҕе керамӧ.

Гаркан Петра кӧткоста чукӧртис быд вӧралисӧс. Тӧд-тӧм морт собраҕе оҕын керис доклад, висталис: кыҕ кӧркӧ важын вӧравлӧмас, кыҕ ҕӧвјосӧн пӧтка-ɤвирӧс лыјлӧмас, кыҕ да кытчӧ ɤвир кучик муңлӧма, кыщӧм до-ныс сылӧн вӧлӧма. Вӧралисез кывзӧны да боккез асси-ныс клопӧтӧны.

— Ӧнҕа кадат-пӧ-тај, усегын, буржык вӧравны. Кӧч куыт-вылӧ 60 коп. бостан!

А Проҕа Максим сетчӧ јавитис:

— Сіја, коҕешно, дон ɤвир-вылӧ ем, токо мылакӧ вӧрат муңан-да—кутасӧны, озӧ леҕӧ лыҕсыны.

Сетчö тöдтöм морт вöлиг и остиг быдöс: мылö сija мiжан дeревнаö локтöма, мыла оз лeзö быдөнöс вöравны и мукöд.

— Колькeтивö, шуö, колö пырны, шленö гижсыны, белет киö бостны. Сек мумда колö вöрав, некiн шы оз сет. Государствоыс мiжан быд вöралiссö öтлаö-бы öктö, мед быщöмжык вöли нылö отсавны. А вöралiслö отсөг зев колö. Шомпула пiшалнат уна он лыжсы, патронаö колö заводитны, а сija бостны вöралiслö сöкыт, дона. Вот государство-пö и пондас отсавны мынтöt вiтчiсöмөн да мыжда.

Сетчö-жö, мед-пö эвiр-вылö дон ез чiн да государстволö докод вöли, колö эвiр ку лeжны государство ки-пыр. А колькeтивтөг-пö етö уна он чулöt.

Сетчö вöлиг вöралiссез быдөнныс кыç онiс сажмiсö. Пондiсö горötны:

— Керам-пö аркил. Аркилөн пондам кыжсыны. Аркилын вын, аркилын быд бурыс!

Сiç мiжан дeревнаын аркмiс вöралiссезлөн аркил.

Емöс-жа тiжан дeревнаын вöралiссез?

Мыжөн нiжа вöралöны?

Ем-жа нылөн аркил?

Вöралiслөн сыланкыв.

Чожжык, чожджык вöралiссез,

Кылат туткö горөн сур.

Пемыт жагö сölöм кыскö—

Сетчiн мiжан олан бур.

Пула-порок абу сiмöм.

Пiшал сывжын оз-на уэ.

Вежа жагö пыртөн сылам—

Тужным гажа, тужным куэ.

Вежа жаг мiжанöс тöдö.

Асным сiç-жö тöдам тел,

Сölöм жоткö, радөн пöдö.

Гора говк панталö пель.

Вөр-ва-дорын, көззезувтын
Гажөн өгралө біпур.
Небыт ыш да лыссез-вылын
Міжан гортным шонит, бур.

Ош-көјинлө, быдөс эвирлө
Вөраліслөн төдса сур.
Пула-дробит теллө јіжө—
Уна сурө сөла, ур.

Вөралөм (кыјсөм).

Кыз тіјан кыјсөны (гортсаң, чөстүјөн, ылын вөрын)?

Көр, кыщөм уж јештөм-бөрын пондөтчөны кыјсыны? Кыщөм
пөтка чөстүјөн кыјөны? Мыјөн? (Лөч, чөс, пілөм). Кыщөм эвирөс
кыјөны? Мыјөн? (Шаг, капкан, кляпча).

Көр пондөтчөны ур кыјны? Мыла оҗжык озө? Кыщөм гөныс
урлөн гожумнас? Арнас? Төвнас? Кыщөм гөна ур меддона?

Уна-ја ур кыјөны тіјан арнас? Уна-ја пөтка кыјөны? (јуасө).

донөн-ја эвир-пөтка мунө? Кыщөм эвирлөн ку меддона?

Уна-ја сіјө кыјөны? Кін сіјө бөстө? Кытчө колө вузавны эвир
ку? Мыла?

Рисүјтө быд эвирсө, көдө төдат.

Гіжө кыщөм басөкжык висталөм вөралөм-јыліс төдат.

Лыддө мыјдона сувтө вөралөм: пула, порок, паскөм, сојан-
јуан, кад өштөм.

Кыным кыјсөс тіјан дөревнаын?

Куреңын.

Чер шы кыліс быд курең паста. Назгөны лөчыт пі-
лаез. Со вога (сто годовса) палитчөм, көс пожуммес, уна
вожа кызҗез, сөд көззез пөрласөны увгөмөн. Шуҗналө-
ны, річөтөны, лебалөны нылөн уввез.

Щөкаміс керасөм шы. Јонжыка кывны пондіс сөлөм-
төм пілалөн назгөм. Вундалөны, начкалөны вөрса гігант-
тезөс ¹⁾. Мыррез-сөрті позө төдны кыщөм ніја јонөс да
пөрісөс вөлөмас. Вөрчөттөг сөд вөрын олөмас-вылөмас,
быдмөмас.

Курең шөрын біпуррез лөнтисөны. Шчыныс вонлаң
кымөрөн кајыштас да гөрд біа кыввеззөн шөрсанас ны-

¹⁾ Гігантөн шуө өддөн ыҗыт тор.

лышсас. Бі гөгөр өшлөма ва паскөм. Мотыр-вылын пічө чај. Гыріс пөрттезын (дозезын, кашніккезын) пуоны шыд да рок (каша).

Вајалөны морос озын лым пыщкіс пес. Важын-ні чап-калөмас тулуп-пасезнысө да өтік поңтоккезөн да ша-буррезөн ужалөны. Кералөны, пілітөны, поткөтөны. Вес-кыт пес поленічаес щаккез-моз содөны. Озө дыр өбедәјтө бі-дорын! Жөнытөс ојез куреңын біпур-дорын!

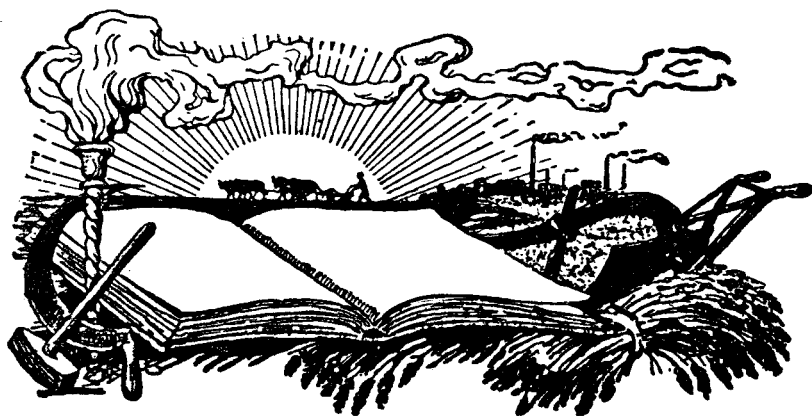
Шөнді петө, шөнді лөзчө, міллон-міллон козув муно јенеж-вывті. Лөңа кывтө јенеж-вывті төліс-чарла. Керасіссез со ешө ужалөны. Пом (коңеч) абу ніја уждө.

Кос¹⁾-вылын салдаттез-моз пөрласөны гөрд појуммес. Зуртөны, бөрдөны, гылалөны басөк сөд көззез. Пашмөм јура чочком ныввез—кыззез—водөны чужөмөн му-вылө. Оз жалејтө ніјө мужыккез, лөг ојладорлөн піјаннес. Оз жалејт і мужыкөс сылөн олөмыс.

Тырмө уж јон лысінлө шентышчыны!

Заводлөн чугуна кынөмыс ыжыт: уна пес сојө чугун-звір.

Кін ај-мамкөт кајліс керасны куреңө?
Вісталө, кыз асныт керасітө.
Суседдезнытліс јуасө-вістасө курең-уж-јыліс.

1) Кос—војна.

ОЛӨМ-ВЫЛӨМ ВИНГАЛӨМ да БУРА ОВНЫ ВЕЛӨТЧӨМ.

Чужі-быдмі.

Чужі-быдмі сөд вөр шөрүн,
деревнаіс петі.

Новжі сера чорыт јөрнөс
да ҥнкөм бырөті.

Көр ме сувті ас коқжылө—

Уж-бердө кутчісі:

Зыбка-дорын учөт кага

Ој і лун гытчөті.

Кага бөрдө, ачыт бөрдан—

Горажыка горзан.

Пөжөм жөлөн сүріс вердан,
Көсжык рузум¹⁾ кошсан.
Бөрдіс кага дыр оз бурас,
Абу сылөн лантөм;
Керку ыбөс жынган бура,
Пышшан орсны натөн.
Пөріс бабыт кошшас тенө,
Јуалас: „Көн воныт?“
Вөснїт нөрјөн швачкас тенө,
Кулсас кыкнан бокыт.
Рытнас мамө ужїс локтас.
Вајас лөм да өміз²⁾.
Вот-ед, челаф, менам олөм,
Кастыла ме өнөз.

Нобдїна Віттор.

Ті кыз быдміт? Ыжытөн-ја уж-бердө тіјан кутчөтөны? Кыщөм
уж щөктөны керны? Кыщөм уж өні керат?

Заданье. Лыддө, кыным челаф тіјан деревнаын быдсөныс
(бостө лыддыны 7 летсаң да 15 летөз). Кыныма ны-коласіс ве-
лөттөны школаын. Кыныма оз велөттө. Кыныма кіпон кага (чужан
лунсаң 3 воөз) деревнаат. Кыным котрасан кага (3 восаң 7 воөз).

Мөјдөм³⁾.

Төвса ојын өшын сајын
Көзыт ојтөв шургө.
Мыјкө сылө, мыјкө горзө,
Кінкө-вылө мургө.
Шоныт горвыв сордын челаф
Көзытіс оз полө.
Пөріс бабкөт, муса бабкөт,
Зев бур нылө овны.
Бабныс чуңа кепіс кыјө,
Ассіс ужсө вөчө;
Ез-на некөр вес-моз пукав
Горвыв сордын бабө.

1) Рузум—трепіч.

2) Өміз—маљина.

3) Мөјдөм—сказкі вїсталөм. Мөјд—сказкі.

Челаф виçотöны, кыçi
Баблөн ужыс содö.
Öтик шуö: „Куз-ед ожыс,
Ог-на ешö водö!“
Мöдыс шуö: „Кепис кыжан,
Бабуиңöј, пукты.
Шотчиғиғ-моз сказки вистыш,
Ужавнытö дугды!“
„Вистыш, вистыш, муса бабу“,
Кујмөт-һолөт горзö:
„Бура кывзыны ми пондам
Тенчит мојдан торсö!“
„Мојда, мојда“, бабныс шуö:
„Пукалö да кывзö!
Учөт Сашу, учөт Машу,
Лаңтö, едö чивзö“.
Горвыв сордын челаф лаңтис.
Баблөн гөлөс кылö.
Мојдö сija, кыçi вöрын
Ручыс олö-вылö.
Кыçi ошкөт мужык мортыс
Отпыр сортни көзис,
Кыçi көнкö зарни чери
Ыжыт фивö керис..
Баблөн уна мојданкылыс.
Помыс¹⁾ нылөн ылын.
Гажа челафыслö овны
Шоныт горвыв сордын.
Ошын сажын көзыт төлыс
Жона лөгөн шургö.
Пырны керкуö оз вермы,
Сижөн ед i мургö.

М. Лебедев.

Пукавлывлат-ја тижö горвыв сордын бабкөт? Кыщом сказкиез сылиг кывзит? Кыщом сказкиез төдат, гижö нијö, да классын öта-мөдлö лыддö.

¹⁾ Помыс—конецыс.

Кыным пöрiс морт тiжан дeрeвнaын (пöрiс морт лыддiсeсö
55 вoсaн)?

Кыным морт шöрöт вoсa (30 вoсaн 55 вoдз)?

Кыным том морт пöлöс (20 вoсaн 30 вoдз)?

Кыным мoлoдaж пöлöс (15 вoсaн 20 вoдз)?

Стeпан Пiлa-opдын.

Емa-кoд Стeпан Пiлa. Керкуес кык. Картавылас чaнa вöв. Мöссез кыкö лытö. Нaн вoic-вoo аслас, мукöд кадас ешö вузавны колö. А вiдöтан-кö кыз сiја олö!.. Керкуас пыр да i пет! Нe осуфiтöмөн, öс петö... Пемыт, шын, колмöt, жојас чуң суда нaт—лошшiтчöма. Порог-увтас быдса гiд: кукаң баксö, порспiјаннез, кылö, рук-сöны. дук, ныр-вуж бергötö.

Пiлiка нaн кöвдалö. Сунлабичас кымiңалöм да ачыс бöрас зар оз кер, а нaннeз-вылötгeс курöг гулајтö, кока-сö-сoјö i зобсö попытe сетчö-жö ректö.

Жожöt порогдорын вeснaсö мöдгoдca кага. Öдö-ма да оз поз вiдöтны вылас. Мыј кiувтас сурö, сiјö öмас i сyјö. Аслас Стeпан Пiлалөн јурыс зiк сузлөн. Вылас јöрнöсыс сöдувјас потласöм нeллi. Пiлiкалөн балiчаeс лoз, дубасыс рызi-бызi, кiес кыз са кураннез. Кагаыс пызан-дopö мыкö керiс. Пiлiка локтiс, кiезнас „өнјасö“ куралiс, iзасөн зыртыштiс да нiја кiезөн-жö давај бöра страпaјтны.

Вeскыта лaбичын кык нывкaок тoјсacöны. Öтыслö, ме чaјта, дас кыным вo-нi ем, мöдыс вooн-кыкөн пöрiсжык сысса. Бeднöјкаезлөн чiкiсoккeзныс шырбöжжeз кыз, да быдса тöлiс-кыным, тыдалö, абу пушöтлöмaс-нi: јурсiныс гынмöма—нe сынышны, нe зуышны. Тoјыс јуртыраныс, гымфiт тoкo.

Пуксiсö öбeдaјтны. Бeкöр-пaнныс мiстöм.

— А мыј-пö вeс мырсан мiскалан, тoрoкaннeс вiлö-тacö-ed!..

Пiлiка чöвтiс поклoпка. Бeкöрас тыр тoрoкaн ујалö. Гoсныс вeж пiчöма.

— Но, тoрoкaн нe пoгaн-пö-ed,—кыскы да чaпкы. дyмaөн: кызi-ed тoкo нылö сoјсö.

Пондiсö жуны ырош. Тујис-дорас да потласöминас на-
тыс тыр тапкөм, а јуиссез нем оз җирајтö, быдöнныс
болскöны јуöны. Öдöм каганысö, көдалөн нырувтас пи-
чујјес вежвиқöны, öтлаис-жö сетис јукталöны. Некрытщöм
берегитöм кагасö ез вöв.

Шуан вöли, кыҗ, мыса, Пiлiп Степановиҗ, теныт i не
мат етаҗи овнытö? Те мужык ема-код, iнҗка-пöлөс емöс, щök-
тин-бы көт öтпырөн неделаваылас жоҗтö миסקышны да
пијанытлис јөрнөсоксö песöвтны. Адҗан, зонит наҗ пон-
сiс öдöма? Вијан-ед покореҗ бöра öстаткiса зонтö. Кыс-
кин-бы пельшöр-дынö, поҗи öдöмсiс-бы i вескöтiс. Лөгасан
он лөгас, а ме баҗа теныт шуа: менам порс гiдјын унаөн
есса бур. Ме быд асыв жоҗсö вежöҗ зырта, некрытчö
i жел ог кол.

— Но, олас мијанлö!—шуас Пiла.—Мiјö-ед егö Гер-
маијаезын вöлö. Кыҗ тöдан јöзлис олöм, некрытчö ег вет-
лö-да. Вексö-тај етаҗ олим-да, негорötчöмөн, спорiнаыс
ез бырав. Мыј-нö сiја жоҗ миסקалöмсiс ем?.. Мумда
ен мискав, сожö-ед сетщöм лоас. Öтмöдөрö петан-пыран
да талсö-ед. Мијан вексö жоҗ ез мискаслы --- спорiна
öшö. Наҗыт-ед абу кыщöмкö серп-тор. Кулан да наҗö-
жö-ед пöран!

— Зонтö, мыса, iнö көт пельшöр-дынö-бы кыскiн,
вескöтiн.

— А мыј толкыс сес? Гортын кыҗкö-мыјкö керам.
Öдöмыс быд челаҗкöt овлö.

— Ок те, Степан Пiла те, Степан Пiла!

Мыј-бы ме сылö ег понды вiставны, сiја со аслыс
кötö.

— Велавсöма, шуö, наҗат овны. Кыҗкö, шуö, гаж-
тöм сятöг... спорiна öшö.

Вот сылөн öтвет менам баси-вылö.

Емöс-ја тiјан етщöм Степан Пiлаес?

Быщöм-ја тiјан асланыт керкуын?

Мыј-бы тiјö пондiт керны Пiла-код морткöt?

Кыҗ сетщöмсö позö велöтны?

Суетко.

Көр курөг позын, горувтын, пондасө курөггез готсыны, мамө менам позјас пурт мөртө, љбө көш ва којыштө.

— Мыјлө, мама, етө те керан? — јуала ме сыліс.

— Мед суетко лапасө пурт-дорө вундыштө да дугдө курөггез повзөтлыны.

— А васө?

— Сіјөн-жө. Сіја васіс полө.

Локтіс өтпыр міјанө Макар дафө гөсөтны. Рытнас пельһанһез керім. Жын-жын сојім-јуім да водім учыны. Друг ојнас Макар дафөлө мыј і лоіс: пондіс ыксыны горөтны. Ајө бокас чувјыштіс — мыј, шуө, лоіс? Макар дафө сіннесө шаркеріс да појыктөмөн шуө: суетко-пө лапкөтіс.

Ашынас пондіс вістасны:

— Перво, шуө, суетко печкіс, токо шырзө. Сіннезөс ості-да — лөз біок сотчө. Ме сыліс јуала: бурозын, амі умөлозын, суседушко-бағушко, мытчасан? Візөта-кө — сіја ме-дынө локтө. Ачыс учөтік сетщөм, ета печка суда, а зор тошыс жождөт кыссө. Јурвылас паскыт полоа шапка, кыщөмө Мігіт Јогор, покојнік, новјывліс. Візөтан-да, зік мөс гріб. Локтіс да ме-вылө ашкарітчіс. Ме давај горөтны, да кылө өшөма. Мөда-бы вөрзөтчыны, увтсіс петны, да вынө абу. Спасібө, шурінө сажмөтіс.

Ме суетколіс печкөм тождө адзылі, да ешө і застаніті печкан-дорас.

Рытсаһас дыр мыјкө менө ез узөт. Кујлі, думажті өтікө-мөдікө. Друг кыла — ком угөлын кінкө печкө. Ме сіз і чајті суетко-вылө. Візөта — сіја, лөз біока. Ме гусөн полаф-выліс лезчі да давај гусасны. Топ локті дынөззас. Сіја ком угөвсіс швырк токо, а кокколасөт-там шыр котөртіс. А біыс, усегын, сіс пу вөлөма. Вот кыщөм суеткоес овлөны!

Ашынас суетко-јыліс учітелөлө вісталі. Сіја давај серавны да ошкыны менө, молодеч-пө, абу ојса суетколіс повзөмыт. Быд суеткоыс-пө-ед сетщөм, кыщөмө те адзылін.

— Кың-нө лыбө сја лапкөтө отірсө? — жуала учітеліс.

— Ој-кежө некөр уна ен сој, секі сусетко оз понды лапкөтны, — шуіс сја меным.

Кінөс лапкөтіс сусетко? Сојом-бөрын амі сојтом-бөрын сја лапкөтө?

Кін адывлис сыліс бі? А сіе пу ојнас? Оз-ја сіе пуыс сусетко білаңө вачкіс?

Ешө мыј ті төдат сусетко-жыліс?

Кыщөмөн сјө тіжанлө віставлөны?

Ешө кінөс тіжанлө морт повзөтіссесө віставлөны?

А аснит ніја адывліт едө?

Ње поп ъе төдіс ез отсав.

Петра быдміс учөтсаң чој (бојок). Чуғ бабыс оз казав, сја бөра-ны өтөрын.

Таво тулыс кықкө шор леғтөн зажорө косві вөјлөма. Сысаң Петра пондіс шоғавны да өнөз боккез пөжө. Перво, шуө, моросас петкөтөм. Өні нарыввезөн һерад: өтік нарыв пістө, мөдік лебтө. Ај-мамыс мыј токо оз керө — шомаванас міссөтөны, даһнеј воданас јукталөны — а һем кокнітжыкыс абу.

Медбөрын кінкө щөктас Петраөс дәрі-дорө вічкуө кајөтлыны да молебен сылөтны. Мамыс сјө і керас.

А попыт рад кормансө (зептсө) медбөрја віра грошөн тыртны. Нырувтас һазгытөн јукталө Петраөс дәріөн, сылө молебен да щынөтө кағлоөн. Щын дуксіс Петралөн јур дурміс. Усіс Петра вічку шөрө і плассу кујлө, кызі кулөм.

— Ње прімаг господ-бог, — шуө поп. — Грекөн ај-мам тырөма. Кејмыны колө да поп-келөпөс өддөһжык почи-тајтны.

Кејмөны ај-мам Петралөн. Рыт і асыв вічкуынөс. Жын олөмнысө поплө кајөтлісө. А Петра оз вескав, ружтө коһөр (бедрөј). Кі-кок сартас-коғ коліс.

Щөктас кінкө ај-мамлө Петра-дынө вајөтлыны төдіс іһкаөс: „шучкөп-пө төдө, быд шог вескөтө“. Мунас Петралөн ај төдіс іһка-ордө. Іһка перво пыккас-коғ, оз-бы мун. Сесса Петралөн ај көсјас гөһеч і секі іһка мунас.

Локтіс төдіс Петра-ордө. Крестасөмөн упкө пырө. Пешлыш-пешлыш керіс Петраөс да і шуө:

— Ок, зонканытө-тај шыкөтөмас... Шогыс зонканыт-лөн мортсаң.

Упкө пөләлө, сөләлө төдіс інка. Гормөдчаннез мис-калө, јен бус јенжажјис куралө. Кулчуңнез, жабагалаез, чарнөввез зыртө, — сјјөн ванас Петраөс јукталө. Нем оз отсав, нем бурыс Петралө абу. Медбөрын інка щөктө лонтны баңа да час кык Петраөс баңа жарын виңны. Виңотан-кө, рытјав дорас Петралөн кымыс өшіс, а ојшөр-кад гөгөр і лолыс петіс.

Кыв өшөм-бөрын Петралөн ај кыз оніс сажміс. Пондіс чіжјавны-ветлыны, кошшыны пельшөрөс. Пельшөр локтіс да сор-ні: Петраөс миссөтөмас-ні да вескыт угөлө водтө-төмас.

Сің куліс Петра поп да төдіс вескөтөм поміс.

Кыщөм Кољалөн гортас.

Вот Кољалөн керку. Лунлаң покатын гажаа сералө узөра өшыннезөн. Керку јурыс шатром. Пыщ ыбөссө остан да чөскыт сојан дук нырат павкнйтас. Жөж і лабіч вежвиңө. Порогувтсаң да пызан-дынөң половік ољсалөма. Ошыннес квафаөс. Унажык өшыныс останаөс. Керкуын југыт, долыт. Комын гөгөр сің-жө вежвиңө. Гор белітөма. Горбі озын жел не јог. Бекөр-паң обікод: пым ваөн мискалөм да шкапјө кыміналөм. Жөжшөрын өн-вылын нылкаок акаңнезөн орсө. Ачыс чісток да быщөм, јурсыс лонсоң-моз савјалө. Асныс көв абу богат паскөмаөс, а сөстөмөс.

Пызан-вылө ољсалисө сөстөм пызандөра да пуксисө өбедәјтны. Пуксытөн быдөнныс киез матегөн миссисө. Менө өтлаө өбедәјтны пуксөтісө. Сојан-јуан абу богат, а сојан да һевна кывтө он һылыш.

Кољалөн ајыс малограмотнеј, самоукөн велалөма лыд-фыны-гіжны. Лыдфисны радејтө, — пыр кнґга-вылын пукалө. Ассис көңајство кнґгаез-сөрти виңө, пыр Кудым-карө аграном-дынө јуасны-вистасны лезчывлө. Менчим јурөс малыш-керіс да шуө:

— Велөтчы, Ондруш кага, дыр велөтчы, кытчөз мортө он пет. Мыј то мијан-коѳ пемытыт олан-да. јен кымөрсө токо щынөтам, сесса нем. Ме ешө морт-моз ола, а мөдиккес-ед өддөн-һи умөла олөны. А он шу, што сја ематөм: һаһыс воіс-воө аслас, поданас бергалө. А вот оз раѳејт (любіт) быщөмика, морт-моз олантө. Мыј те ськөт керан. Сылө коѳ те јурвылас мајөг лөсјы, өткоѳ. „Көркө-пө-тај һем абу төдлөмас да сожө олөмас, һаһ сојөмас“ — шуасны-дај. Либө ешө буржыка висталас: „Ош-пө-тај һекөр оз миссы да сыліс јөз полө!..“ Вот-ед, зонка, сја і ем: мијө ошкөт щөщасам, а не бур јөзкөт! Мијө дыр ешө бајитім өти-мөди-јыліс. Рьтјавдор вөліс котөрти гортө.

Кинлөн тјан ҫеревһаһын емөс быщөм керкуез?
Кин олө Кола баѳ-моз?
Кыҫ тјјө аһныт олатө?

Мыјіе пыр ми вёгам.

Кыҫкө өтпыр локтіс мијанө роч морт. даһней, вистасө, кыҫкө Сибірлаһис.

— Кыщөм, шуө, посһи да һекоѳа комі јөзыт мијан-сөрти. Кин-бы, шуө, ез пантас, со-һи мыјөнкө шогалө.

Сіҫ бајитө комі-јыліс, төдтөм морт, көда оз төд мијан-ліс олөм.

А ме сылө паныт шуа:

— Кыҫ, мыса, мијанлө һе шогаһны, морт олансө огө төдө-да. Асја пемытсаһ да рыт пемытөз ҫөрам сөкыт уҫ-дорын. Гортө локтам-да—сојаныт абу. Өтік лук да кушман пызан-вылат. Көр-һө сетөн вочман?! А унажы-кытлөн і ета сојаныс сутуча (оз тырмы). Тулыс локтас да көч-моз пу јірө.

Сетчө-жө ешө мијө пемытөс, велөтчытөмөс. Сардырһи мијанөс езө велөтө, податујө пуктісө. Егө төдө ми кыҫ мукөд јөзыт олө, пуктім ассім олантө бур-оча. А кыным олан, сыным һатас пыдөжык сибдан. Пемыт мортыт—коһөр (бедрей) морт.

Гөкыт ужсө нутөн мыјыс токо. комікөт оз овлы. Зер, Һағ, щын мороз—со коңөр комі һімкөмоккеза да поңток-жуга. А тујыт порој Һе матын туј: Һето керкеран туј, Һето песвајан, Һето товарла мунан туј. Мукөт кадат шучкөп тенө вижгас. Коккет тувдасө, а Һем он кер: со колө мунны. Сетчө-жө уж понат комі морт ассө оз жалейт. Жельө-ужалө гөгвөрэөттөз. Виэотан-кө медбөрын — і јамө: лысіныс сылөн погофда озын каша, јурыс вер-малө, коккес пыр моржитөны-висөны — ревматізнејөс, сөлөмас каяө, пөдө... О, да быд шогсө коміліс он вермы і лыддыны.

А быдөс ета умөлыс асланым пемыт-понда. Велөтчыны колө. Быдөңлө велөтчыны колө: і пөріслө, і томлө, і челафлө, і ыжытлө. Токо велөтчөмөн мијө вермам быщөма керны ассіным олан.

Так кутчам-жө өтлаын буржыка велөтчыны, пөртчыны мортө!

Лыддө етө ај-мамнытлө. Щөктө нијө велөтчыны.

Кыз ми велөтімө подалис гырк.

Мијан медоҗза виэөтөм.

Мијанлө өддөн окота лоіс велөтны подалис гырк. Кыз керны, мыј? Пондім витчіены: оз-ја кінкө кытөнкө начкыв скөҗинаөс.

Мунимө Оксің тотка-ордө, сја-пө курөг куштө-да.

— Мыј, шуө, бала табун, тијанлө колө? — Оксің тотка челафөс јона лубітіс.

— А вот, шуам, начкісөмтө локтім виэөтны. Окота лоіс пөтка-подалис гырк төдны.

— Ноко-інө, шуө, живо, уж-бердө! Окотанытө петкөтатө да і меным отсалатө.

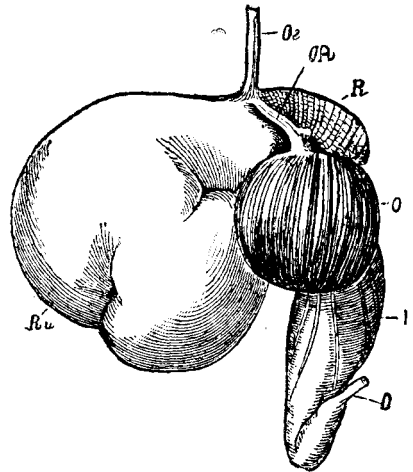
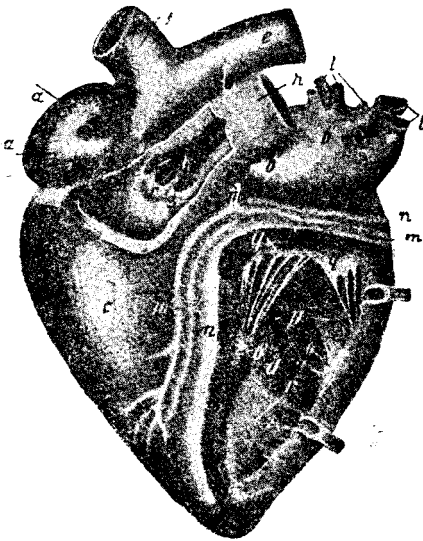
Һедыр-мыјис челаф мијан уж-бердын. Куштөны курөггез, токо гөн лебэө. Потрошитны Микаил Васілловичным—велөтісным—кутчісіс. Быдөс курөггесө реэөтіс. Мијанлө мытчаліс мускуллез (јајсө) да кыз нија сөннезөн көртасөны лyezкөт (коскаезкөт), лолалан горш (дыхательное горло),

кынөм — суввез (кішкаез), жолдок, мус да мукөд. Жолдоксө щөктіс мөдөртны да пешлыны кушөм сіја ем. Суввез (кішкаез) мерајтїм метрөн.

Быдөс керсөм-бөрын Өксің җотканымлө спасібө шуїм да бөр школаө мунім. Классын віҗөтөмнымөс рісујтїм тетраҗез-вылө.

Міјан мөдпырса віҗөтөм.

Ңедыр-мыјіс учком вісталіс велөтислө, Назар Васіл-пө начкө мөс. Мі быдөнным мунім Назар Васілө.

Көр міјан-дырны пондісө мөстуша бергөтлыны, мі төдімө-ні кытөн мыј: ета, шуам, мускуллез (јај), ета сөн-нез, ета скелет лыез (коскаез), лолалангорш, мус, сөп, с. оҗө. А көр жолдокөз да суввезөз воїм — падмім. Гојан-горшса (пищевод) ңем егө вермө төдны.

Сек учітељ міјанлө вісталіс:

— Мөслөн-пө жолдокыс ңоль жырја. Вісталіс, кыҗ мөдкоҗсалө жолдокын вердас (пища), кыҗ мөс перво вердас ңылалө кургчавтөг, а сыбөрын вөліс горҗөтас өм тырас да аклалө сојө. Сіҗ-жө вісталіс мыла мөслө колө бур, пөт көрым?

Усегын, вердасыс мөс өміс дуль сорөн сурө перво рубечө.

Рубечын вердас һебзө, шоналө быдса кык час. Сыбөрын һевнөчкаөн муно сеткаө. Сеткаис горзөтө бөр мөслө өмас.

Мөс виліс вердас аклалө, куртчалө да өтлаын дулнас һылыштө бөр. Сек вердас инмө-һи кһижкаө. А кһижкаис вужө сычугө, кытөн сорласө желудочней соккөт да мөдкөдсалө.

Сычугіс вердас муно суввезө. Коланторыс естөн колө, суввезлөн стенкаез һижө сөскөны, һылыштөны вірө. А вірнуө быдинө тушаын.

Кујимөт визөтөм.

Пода начкыліс — Пукок Пила — кооперативлө дас баран начкөм да солалө бочкаө. Учітель мытчаліс мижанлө бала јаж тор да виставліс:

— Визөтө, шуө, кың керөмас балалөн лыез. Мукөдыс гырка, гөгрөса — пөлан-коф. Сетщөмыслөн пыщкас вем. А мукөдыс пөв-коф, вемтөм.

Ми визөтим кың лыез өтамөдкөт көртасөмас.

Көр пондім визөтны балаліс кынөм, оңза-сөрти быдөс-һи вөлі төдса. Усегын, балалөн жолдок мөслөн-коф-жө, һоль торја. Учітель шуө: быд турун сојіслөн-пө (жвачней-језлөн) жолдок өтмоз етаң керөма.

Учітельным Пукок Пилаліс бостіс бала ты-мус школаөнуны. Көсјө вөлі сыыс фенга сетны көзаһныслө, да көзаһныс ез бос: колі-пө тајө тижанлө велөтөм-вылө, сыыс фенга ог бос.

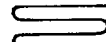
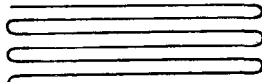
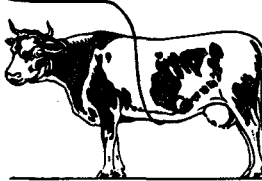
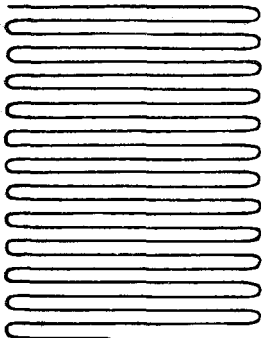
Бала тыез (логкоез) ми леэлімө ваө. Леэам да пөлтам. Быд пөлтөмыс һија ыждасө, а сыбөрын бөра лопмасө — зик бығте лолалөны. Пешлімө кың һылөн бронкіез керөмас. Вундалім да пешлім щөщ балаліс сөлөм. Төдімө, мыј сысаң бурыс балалө, быд тушалө-і.

Кінлөн мыркуза сув.

Ета рисунук-вылын мытчалома кінлөн мыркуза сув. Быд сувыс гыргіс кыскөм да нүжөтөм. Ета-сөрті позө төдны кінлөн сіја мыркуза ем.

Мөслөн сув медкуз. Каңлөн медженит. Мортлөн шөрөтви.

Мөс сојо турун. Каң сојо јай. Морт сојо турун і јай. Мыј ета-сөрті позө шуны?

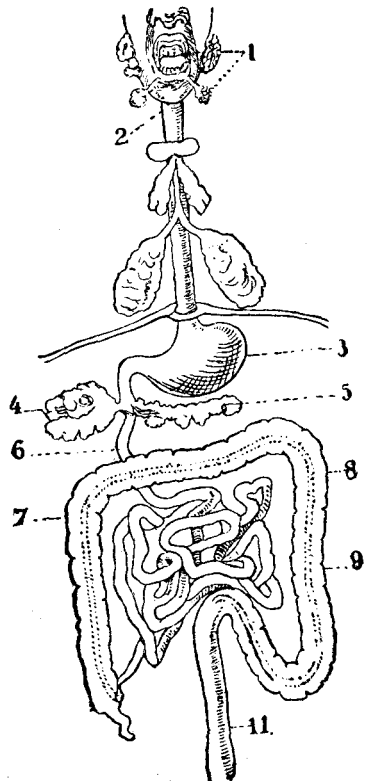
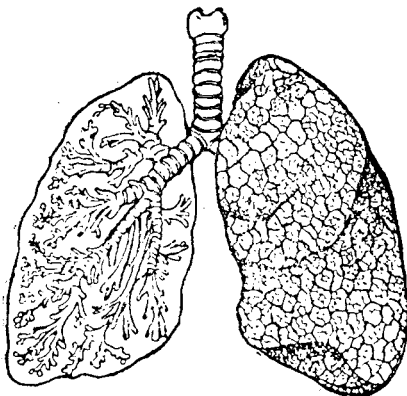

Кыз мортлөн керөма ылыгін (тело).

Талун велөтис вајис классө карғинаез, өшліс нїјө стена-вылө да шуө:

— Но, челаф, одө-ја вермө аснит метөг віставны мыј етчө рисүјтөма?

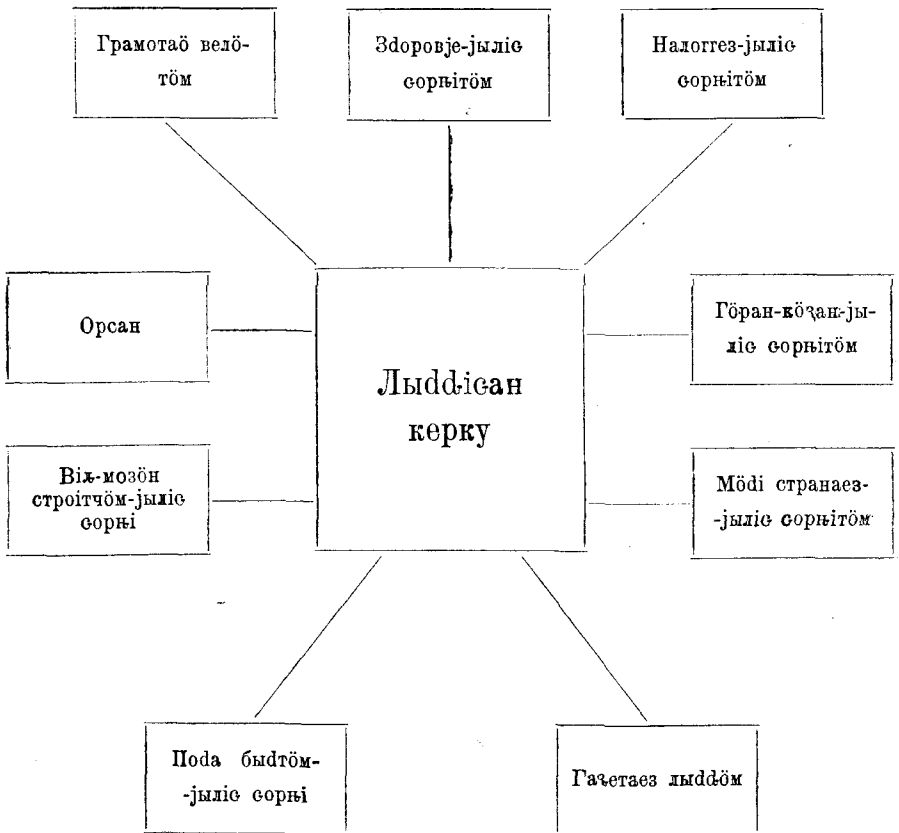
Мі сек-жө і төдім.

— Вот мортлөн тьес, сөлөмыс, жолдокыс, морос-кынөм торјотаныс (грудо-брјушнеј преграда), — горөтны өтик өмө пондiс челаф.

— Ај-жө, ај-жө! — ошкө челаф-өс велөтiс. — да тi менам быдөс-нi һевнаөн төдат!

Кышөм уж мунө лыддiсан керкуын.

Кыз вужө пөрөс (зараза).

Пөрөс вужөтөны-көзөны гуттез, лудыккөз, пыщөз, тојөз.

Нiја выланыс пөрөсө бөстөны пөрөсөн шогалис мөрт-вылөт котрастөн, вiрсө сылис јутөн. Сыбөрын етөн пөрөс-

нас нија здоров морт-вылө каяны, куртчалоны сійө. Виқө-тан-кө — мортыт і шогавны пондө.

Лудыккес көзөны скарлатина (горш висан шог), пістї, тїф (горячка). Пыщез — пістї да чума. Тојез — сыпней тїф, возвратней тїф. Гуттез — тїф, холера, вір мыт, сїбір-скеј јазва.

Пөрөс көзіссезкөт медбур пессыны сөстөма ас гөгөртө виқөмөн. Сыпона пыр колө виқны кїподувтат матер, қырыт ва, пар, жар да кунва.

Көда мортыт сөстөма ас гөгөрсө виқө — вывтырсө вежө, баңаө һефеліс-һефелө ветлө, гортсө пелкөтө (обикодитө) — сетщөминат абу тој һе лудык, сетщөминат і пөрөс шог оз пыр.

Кыз велөтчіссез кутчісөны гуттез вілыны.

Помој јамаез гөгөр да картаезвылөт лебавтөн гуттез пөрөс шогсө өктөны асланыс коккесө да чуканыс. Гут сїтын быд-код- пөрөс шогыс ем.

Мед гуттез езө вермө-бы вајны-нуны пөрөс шог, колө быд помој јамаез да нужніккес гожумсө виқны быщөма. Карта-вылө колө пыртлыны кызжыка ізас да пөјімөн лїбө извјазкаөн кіскавны. Извјазка да пөјім быд пөрөс гагөс виө.

Гуттез зев унаөн вермөны піјавны. Өтік гутыс-пө годнас вермө вајны 6.000.000.000.000 колѣ. Гут колѣғалө нағомө да јогө. Мед гутлө һе сетны паскавны, колө нағом виқны тофел керөм пөдана јамаезын, а јог — сотны. Матө горт гөгөр оз ков чапкыны һем, мед гуттезлө һем вөлі сојны.

Гуттез кыјны колө виқны гуткыјан бумага, лїбө гут-кулан щак.

Америкаын гуттез кыјны кутчісөмас велөтчіссез.

Нија ета уқ-бердө кутчісөмас тулысһаң оқ, мед гуттез езө јештө течны колѣғез. Саңитарней советтез пондөмас мунны нылө паныт, сеталөмас нылө гуткыјаннез.

Челад гуткыјаннез паскөтасө асланыс картаезвылөт. Бөрвылас лыддөны, кыным гут кыјасө. Лыддөм-бөрын печатајтөны газетаө кін мумда кыјис.

Усегын, кытөн унажык гут кыјөм, сетчін јещажык пөрөс шог ветлө (вiр мыт, тiф да холера).

Ешө кытөн і кінгаң отiр кутө пөрөс шог.

Быдлаын мiјан отiр радејтө коллыны кулөм морттезөс, окалөны нiја: „Прөстiт-пө менө, грешнејөс, умөль-кө мыј көр керсiс“.

А оз сiјө төд: мортыт ноду пөрөс шог-понiс кулис. Пөрөс шогыт і морт кулөм-бөрын быдлаө лакасө, колтчө: шогалис клам-бердө, ас-бердас. Здоров мортыт-кө кыт-чөкө павкөтчас, пөрөс шог сы-бердө кутчiсө. Виэотан-кө — ачыс шогавны пондас, ноду і кулас.

Сiңгө-жө кастiстөн макутта-дорө вошшөны өтик паңөн. Праңниккез-пора, помеччезын, свафбаез-вылын өтик дозјiс болскөны јуөны сур-брага, өти бекөрис паңасөны, өтик чышкөтө чышкiсөны. Быдөс ета-понiс пөрөс шог паскалө, здоровеј-бердө кутчiсө.

Пөрөс шог поңө кутны і вiчкуын дари-дорын. Поп дари паңоксө быд өмө суйө, оз виэот здоров али шогалис мортыс. Шогалис-бөрын здоровөс дарјөдө. Пөрөс паң-бердө кутчiсас да і мөдиккез өмө һевнаөн сурас.

Велөтчiс челадлө быдөс етакөт колө вермасны.

Вај-жө і ме мiсга.

(Салдатлөн вiст).

Ета вөли германскеј војна-вылын. Ме кујли лазаретын раңоннеј. Мекөт ортчөн кујлис раңоннеј салдат-вылын вөли шыңель. Чужөмыс вевтiсөм кокола куң тошөн.

Ета кадө мiјан палатаө¹⁾ пыртiсө һеыжыт мортокөс. Пормас-сөрти төдiмө — һемеч. Палатаын кујлиссез пондiсө вөрны, быдөнлө окота виэотны төдтөм морт-вылө.

¹⁾ Палата — жыр, кытөн кујлөны вiсiссез.

Ҳеыжыт морток вөрөтчис жағөна. Шуьга кок-вылас талтчыны ез вермы. Мунис саңитар¹⁾ пелпон-вылө пыксө-мөн. Усегын, пулаыс сьлө инмөма кокас да кос гөгөрас падмөм.

Доктур кiezнас мытчалис-мажачитис мед немеч чөвтчис. Немеч пондис чөвтчыны. Ми быдөнным виқөтим сы-сөрын.

Сija перво чөвтис паскыт шыңель, пага воротникөн. Шыңелувтас вөлөма состөм пасок.

Мijө пондимө серавны.

Немеч заркерис мijaн-вылө да тожө серөмтчис. Пасок-увдөрас сьлөн пасталөм сөд муңфир²⁾. Погоннесө орла-лөма, мед некин ез төд кыщөм полкис. Муңфирувдөрас состөм желетка, а желеткаувдөрас ешө желетка.

Мijө өддөнжык пондим готсыны серавны. Фивө мijaнлө — сетщөм шоныта немеч пастасөм. Немеч виқөтис-виқөтис мijaн-вылө да ачыс пондис серавны.

Гералим мijө, сералис i немеч. Кытчө мijaн i лөг пышсис өтамөд коласаным. Ровно век ми олим өтлайн, ровно немеч мijaнлө абу i неприятеь³⁾.

Сьбөрын немеч пондис кiezнас мажачитны. доктур шуө: ва-пө корө миссыны. Саңитар вајис тазјөн ва да матег, сувтөтис немеч оқө.

Немеч быдөс паскөмсө чөвтис да пондис миссыны. Перво чужөмсө миссөтис, сесса шырөм јурсө кутис матегөн зыртны. Медбөрын i морос гөгөр миссөтис. Матег быгыс щапpezөн-щапpezөн сы-вылис лезчө, ваыс өтмө-дөрө резсө.

Көр немеч миссис, чышкисис, менам бокис салдатө четчис да шуө:

— Вај-жө, шуө, ноко i ме мисса.

Кин мымда ва виқө ас-вылас.

Важын-ни төдөмас: кин-пө сөстөмжыка олө, кыным ва да матег унажык виқө, сыным сетщөм мортыт куьтур-нејжык.

¹⁾ Саңитар — морт, көда районнејжесө новјөтө.

²⁾ Муңфир — салдат паскөм, женытик виқтка чужөма.

³⁾ Неприятеь — папыт мунис, көдакөт војужтан.

Американетс ас-вылас віжō 20 ведра ва ојкōвнас (сут-кінас).

Англичанін — 10 ведра.

Москваын оліс — 6 ведра.

Роч крессанін — 2 ведра.

Комі крессанін — ведражын кыным.

Сің вōлі өнōз, а вожō етаз оз поз колны. Рабочејез крессанакōт кутчісисō вил олан керны. Нылō колō бер-саинō велавны да вермыны важса олōмсō, пемытсō, мис-тōг олōмсō. Нылō колō пондōтчыны овны сōстōмжыка да культурнејжыка. Сōстōма-кō віжан ас гōгōртō — вывтō, керкутō (горттō), долыт лōō і сōлōмвылат, шогыт те-дынō сек оз сібав. Сōстōм гортын чожжык тōдвылō усō кныга і окота јавитчō велōтчыны.

Кыщом колодеч буржык.

Правілоез, кыз візны колодеч.

1. Колодеч-дынын мед Һаҗ ез вөв.
2. Оз поз колодечис ва гумавны аслат ведрәөн.
3. Оз поз пода јуктавыны матын колодеч-дорын.
4. Ва гумыштөм-бөрын колодеч колө пөднавны.
5. Сруб колодечлис лебтыны колө быдса метр-вылына мувевдөрас.

Мыј вігталіс мјјанлө доктур јусөм-јыліс (віна јуөм-јыліс).

Радејтө мјјан комі морт јусыны. Пантасас сваткөт— јусө. Коллө сватөс—јусө. Черіһаһ-дорө куломөс вош- шөтө—јусө. Горјо кытщөмкө сөлөмвылас—јусө. Раd- мис—јусө. Помечө мунис—јусө. Праһык локтис—јусө. Быд лун јусө, пыр јусөмөн олө.

Јусө ыжыт, јусө учөт. Јусө мужык, јусө іһка...

Муні ме кызкө Јашу Міһіткөт. Куҗ туј венһим (спо- рітім) јусөм-јыліс.

Ме бајіті, мыса вінаіс һем бурыс абу, а Міһіт шуө: ем.

— А вот вістав меным, мыла віна јуөм-бөрын вын соdө?

-- Етө быщөміка вежөртны колө. Вај кіјам плөтө. Віҗөт вот: вөлыт тенат мыҗ, өдва мунө. Ноко вај бокас сотамө. Адзыһн, кыз пондис пөлавны! Кыс, ноко шу, сымөн выныс соdис ета-бырна гөһитны?

-- Кыс соdис...-- ассіс өстаткісасө өктис да леҗис.

— Вот сіја і ем: ассіс өстаткісасө леҗис. Вінаыт мјјан гырклө сіја-жө плөт. Јуан сіјө, -- коcөвтас гырк-куҗат, раd да һераd вына сетөн лоан. Мортыт віна-бөрын өстаткіса вынсө віҗө, токо етө оз кыв. Ашынас сајмас да лунтыр оһпас-вылын тупласө саdтөг. Вот сіја мыј.

Мед быщөміка төдны бурө алі умөлә керө вѳна, ми пондімө жуасны доктурліс.

— Уна учонеј јөз, — шуө доктур, — ета-јыліс думаж-тісө, уна сакөј опытсө керлісө. Медбөрын шуоны: вѳна быдөңлө керө токо өтік умөл.

Вѳнаөн саддез кіскавлөмас — і нѳја кулөмас.

Вѳна ваө содтывлөмас, черіез оланінө, і черіез кулөмас.

Вѳнаөн каңпїжаннезөс да кычаннезөс јуктавлөмас. Нѳја перво-пө быдмыны дугдасө, медбөрын кулөны.

Вѳнаөн чельдөс јуктавлөмас. Чельд-пө сің-жө дугдө быдмыны, віңерсалө, медбөрын кулө.

Пондасө пешлыны учонејез гырк вѳна јуісліс — усегын, нѳја мөдкодөс здоровеј гырка.

Сур, брага да вѳна мїжанліс гырк сотөны, мөдкодөсө-төны, умөлтөны.

Јуіс мортлөн еөлөм јона четчалө прокод. Сїја јуіс мортлөн ыжыт, ужалө умөла. Јуіс морт чожа мыңө.

Почкаез јуіс мортлөн перво ыждөны, сыбөрын көр-сөны і чінөны. Нѳја сің-жө умөла пондөны ужавны, — мор-тыт пыктө.

Јур вѳна-поніс јона умөла ужалө. Горні сек мортлөн дугсө, кыв кағісө, берсаыс вунөтчісө. Морт вунөтчө і ассө, оз төд мыј і керө. Кіез-коккез сек мортөс озө кывзө, покодка вежсө.

Опыт керлөмас ыщкісіссез-вылын. Петкөтасө вің-вылө кык аркіл. Öтї аркілсө јукталасө вѳнаөн, а мөдсө озө. Ыщкісіссез пондасө ыщкісны. Первосаңас јуіс аркілыс нејуіссө оңалас. А рыт-кежас мөд аркілыт јуіс аркілтө вөтас да і колас. Мөд моз-кө: јуіс аркілыт јеша-жык ужтө керас мөд аркілысса.

Јуіс морт унажык шогалө быд пөрөс шогөн, чож-жыка кулө.

Шуоны, вѳна-пө шонтө мортөс, весолејө сіјө пөртө. Вес етө лөбөны.

Јеша-ја мїжан паметын код морттез кынтіслісө, век-кежө кынмісө. А уна-ја мї адңывлам ас коласіс, көда кодувјас весол? Унажыкыс вітчө да тышкасө — кулыгаңитө. Јуөм-бөрын быдөс шогалөны.

ЛУГОМ ЁУРМАО ВАЈОТӨ.
ЛУГОМ ГЫРК УМӨЛГӨТӨ.
ЛУГОМ—УНА МОРТӨС СТРОЈДО УЖЫН.

Уна-ја комі морт јуө вина.

Лут мијан комі морт јуны. Мукөд медбөрјасө гортсис нуө вина-вылө.

То мумда мијан Комі округ јуөм вина 1928 воө.

Кудымкарскеј рајон	167.429 р.	51 к.	вылө.
Јувинскеј	104.723	» 30	» »
Косинскеј	71.741	» 17	» »
Јурлинскеј	75.175	» 27	» »
Көчовскеј	69.731	» 64	» »

Быдсөнсө 488.800 р. 89 к. былө

Сур-вылө јуөма 61.212 р.

Сің-кө, быдсөнныс лоө 550.012 р. 89 к.

Лыдфө, уна-ја усө јуөм фенга быд морт-вылө, төдамө-кө:

Кудымкарскеј рајонын	59.800 морт.
Јувинскеј	25.900 »
Јурлинскеј	25.300 »
Көчовскеј	19.900 »
Косинскеј	13.200 »

1928 воө сел, козајственнеј налог мијан округлөн вөлі 305.000 рублеј. Уна-ја-бы јуөм фенгаис ешө коліс налог вештөм-бөрын?

Сіја колөм фенга-вылө позіс-бы строітны дас ыжыт школа. Быд школаын пондісө-бы велөтчыны 160 мортөн. Кыным челаф быдсөнныс пондіс-бы велөтчыны колөм фенга-вылө?

Быдөс-кө јуөм фенга-вылө строітны школаез, позіс-бы 23 школа лебтыны. Ена школаезын позіс-бы велөтны 3.680 морт. Мијан быдсөнныс округас челаф пөлөсыс, 8 восаң 11 воөз, лыдфиссө 11.959 морт. Ны коласис велөтчө 9.784 морт. Кыным морт колө велөтчытөг?

Кыным воон вермим-бы ми нїјö велöтны, көбы деңгасö егö јуö, а школаез керим?

Ешö-бы мыј позіс керны јуöм деңга-вылö.

Ешö-бы позіс лебтыны ассіным селскеј көџајство.
Быдöс јуöм деңга-вылö позіс-бы нöбны:

Тракторрез	50 шт.	100.000	руб.	вылö
Бур вöввез	50 "	100.000	"	"
Бур мöссез	200 "	100.000	"	"
Бур порсез	200 "	50.000	"	"
Вартан машінаез пріводöн	100 "	23.000	"	"
Кöзан машінаез	130 "	13.000	"	"
Сортіровка „Тріумф“ . .	100 "	7.700	"	"
Вундан машінаез	100 "	23.000	"	"
Плуггез	1.000 "	20.000	"	"
Клөвер көзöс	1.000 пуд.	13.000	"	"
Мінеральнеј удобр. . . .	10.000 "	5.000	"	"
Телегаез	100 тел.	10.000	"	"

Быдöсныс 554.700 руб. вылö.

Мöднöжөн-кö шуны: позіс-бы осны 100 колкоз.

Лыддö, мыј-бы вöлі быд колкозлөн көџајствоас — кыщöм машіна і кынымöн?

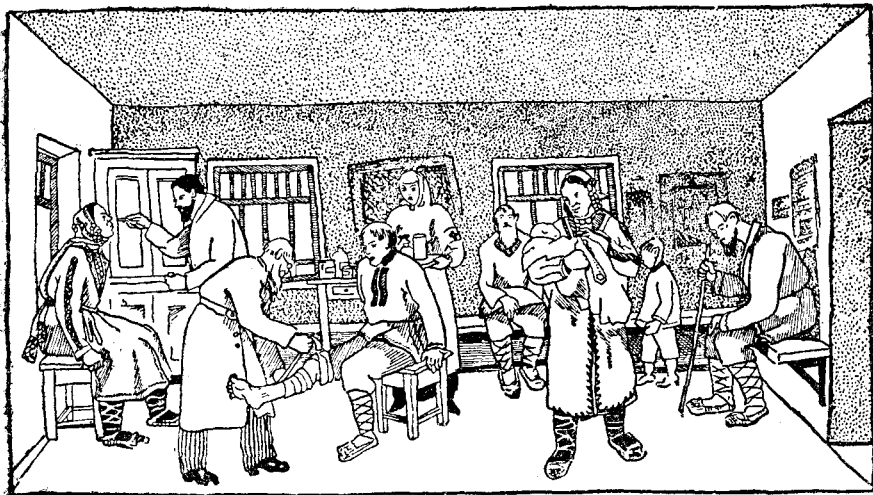
Кыз совет власт вермасö шоггезкöt.

Важын шогаліс ематöм (беднеј) морт-кö пелшөр-ордö вöлі мунас, пелшöрыс сіја тојöмөн тојасö: „Теныт-пö, міс-тöм порслö, да вескötчыны. Колö-кö і сіз олан. Лекар-ствоыс те-сöрти абу. Ем, да дона!“

Локтас-кö пелшөрö гөгöрема, сылö быдöс ем. да і ачыс сіја полаувтас берсасö пыртö: висö, масö, јайторсö. Сетщöмтö і болнычаö водтötлісö, і медбур лекарствосö сылö сетлісö.

Ез жалөјтлы сарлөн власт беднеј отірöс, быдöс токо богатінаез-дор керіс. Беднејыт зік понтујö вöлі.

Не сиз мијан онна власт-дырны. Они бедней мортло
векотчыны туј оста: көт те горт болычао пыр, көт те
Перемө Олоксандровскејо мун, токо мед Исполкомсаң

киат документ вөлі бедней-јывсит. Колө-кө теныт буржыка,
дыржык векотчыны, ыстөны курорттезө¹⁾. Сетчин шога-
лисөс нуоны-вајоны, удөны-вердөны, пастөтөны-і казна
деңга-вылө.

Но мумда ен
векот өтик морт-
тө, шогнат-кө нил
кулө, төлкыс со
сымда. Төн, шуам,
вескаліс, талун
гортас виліс зара-
зитчис. Мед ета ез
вөв, быдөс шогсө
өфир коласис колө
вужјанас нещкөвт-
ны, бырөтны.

Учонејез шуоны: кытөн-пө һаф, сетөн і шог поз;
кытөн сінтөм (неграмотнеј) өфир, сетөн і һаф. Сиз-кө,

¹⁾ Курорт — тодөз керөм болыча векотчыны, шотчисы-да.

сетөн медшоныт горт быд-коф шоглөн. Советскеј власт шуо: мед-пö шогіс мезмыны, колö велöтчыны кыга-сöрти овны да доктуррезліс вісталöмсö кывзыны. Лоамö көр быдөнным грамотнејс, пондам кужны јансöтны бурсö умöл-бердіс, сек і шог бырас.

Сесса спортөн шöктöны заңимайтчыны. Міјанын öти морт, Сопрон Максим, досмертти спортсö оз радејт. „Ужныс-пö бырöма да сіјö лыгіннысö песöны. Важын-пö токо салдатын міјанöс етаф пінлалісö“. Сопрон Максим пемыт морт, віçотны сы-вылö оз ков. Но, а збыліс: мыј-лö-жö лыгін песны? А вот: кыным унажык лыгіныт пес-сö, сыным унажык сојан-јуан. Кыным буржыка сојан-јуан, сыным здоровжык гыркыт, шогыт озжык кут. Но лыгінтö оз ков уна вес песны, секі віңертчыны пондан, космыны. Колö сіјö керны кужöмөн, віçотöмөн, секі лоö бур. Спор-тыт быдöс етö колантортö і сетö. Сіјөн мі быдлаын і кылам спорт-јыліс.

Ем-ја спорт тіјан школаын? А феревнаат том јöз коласын?

Оҕір вескөтчөм.

Міјанын вот мунда вескөтис да вескөтчан вөлöма:

	1925 воö	1926 воö	1927 воö	1928 воö
Больничает	4	4	6	7
Приомнеј покојез	2	3	—	—
Пельшөр пункттез	12	13	18	17
доктуррез	3	6	10	16
Пельшөррез	19	24	30	30
Акушеркаез	5	7	10	11
Кожкаез больничаетын.	120	140	160	180
Шотчисан керку	—	—	—	1

Наказ саңитарней комиссїялөн велөтчиёёёлө.

Быд велөтчиё төдө: мед здоровжык вөлін, собуудайт гігіена.

Саңитарней комиссїя мијан гијис наказ быд велөтчиёёлө.

МИЈАН НАКАЗ.

1. Помечезын, празниккез-пора, гортын-і, некөр ен ју өтик тујисе, өтик крушкаис. Быд јуём-бөрын удасан доз колө зырыт ваён мискавны. Удасны колө крушкаён, а не тујисөн.

2. Гоститчытөн торелка-выліё сојоны киён, а сојисе-зыс сетчөз кiezнас кытөн і ез бродыны. Сыпона, некөр ен сој вилкатөг. Быд сојны пуксандорын кiez миссөт матегөн.

3. Мукөдлаас инка-пөлөслө дыш мискавны бекөр-паң, шкапјө кыминалас-да—тороканнес-пө вилөтасө. А ми төдам, натын олө быд пөрөс шог. Сывөсна, некөр ен сој мистөм бекөр-паңис.

4. Мијан коласын ем привычка кiez да чужөм өти чышкөтө чышкыны. Сиң оз ков. Кiezсаң быд шог вермас чужөм-вылө вужны. Некөр чужөмтө да кiezтө ен чышкы өти чышкөтө.

5. Мијан коласын быд керкуын чышкисны өшөтөма өти чышкөт. А он төд, гашкө кинкө семја коласын сивисанөн шогалө. Сивисан—пөрөс шог. Сывөсна некөр ен чышкис јөз чышкөтө, көр ешө ем сивисанөн шогалис.

6. Төвса рыттезө мијан өнөз пукалоны сартаса биён, нето ношникөн. Сартаса бисаң верман колны синнезтөг, а ношниксаң—кватитны чакотка шог. Некөр ен пукав сартаса биён либо ношникөн. Пукав сөклоа лампаён, мед көф і учөтөн.

7. Ен төд быдөс ето токо ачит, а вистав бышөмика аслат семјалө, мед быдөн төдас кың колө морт-мозөн овны.

Кыз велөтчигез отсалисө дөревнало гожумсө.

Мита Четин.

Ме улча пыр чышкі. Быд асыв виçоти, мед подалеңа-
лом-бөрын улчаын јог ез вөв.

Јаша Мысов.

Ме четник-сөрын виçоти.

Мижан дөревнаын лыддисан керку ошывувтын вөли
четник. Асым, велөтчигез, керлимө. Быд рөма четыс
вөли садитөма, быд-кода дукаыс. Көзөссө школаын сета-
лисө, дөревеңшаналон мунда дивойс вөли, абу-на адзыв-
ломаг сетшом четтесө-да.

Тима Полујанов.

Ме гуттез пыр кыји. Кооператив меным гуткыјан
бумага быдса чукөр вес сетлис. Ме быд керкуө, быд
картаө сја ошли. Кыја-кыја да лыдда уна-ја шедасө.

Геня Чижов.

Меным вөли щөктөма кискавны быдлаөт формалинөн¹⁾.
Быд асыв бутылкаон ветлөтли, јог чукөррез кискали, быд
карта-вылө сибавли. дажө меджара кадө пөрөс шог ез
петав.

Быдөнным невнаон сја ми ужалим.

Сад садитөм.

Көткоун мижан лыддисан керкуө вовлис доктур, вистав-
лис, кыз позө виçны астө ликоратка шогис. Сесса бајитис
саддез-јылис. Уна, шуө, бур керө мортлө сад. Горт
гөгөрат-кө сад, і лолалан воздукут керкуат буржык.
Сад пыл-бус өктө кор-вылас.

Мижө комсомолкөт отлаын керим постановление:

1) Локтан тулысө костыны дөревна гөгөрис
нуррез. Көднө костыны оз туј, сетчө кисны карасин,
сја-пө ликоратка паскөтис номөс тожө вјө-да.

¹⁾ Формалин — јад, пөрөс шог виө.

2) Локтан тулысö асланым фєревнаын быд керку гө-
гөр сафитны сад, мед воздух лоö буржык да бус яещажык.
Ета-ялыс комсомолч Грisha да пионер Васу ветлисö
тодел Лесотделö. Сетчин ныло көсчöмас мөдпыр сетны
посни пуез. фелонысö ошкөмас.

Грамотеј.

фөма Зубов вöли чож зонка, быдлаö жүрсö сужö. Шко-
лаын велöтчис медбөрја группаын. Сетчин сija велöтисыслö
пыр библиотекаын отсалис. Гортас кнiгаез босталас, рыт-
тезнас со норовитö би бокö пукгыны.

Не мамыс, не ајыс ена кнiгаезис нем езö вежөртö.
Кыкнанныс неграмотнејс вöлисö.

Лөсөтчисö-кө спектакль сувтöтны, фөмаос быдса недела
ез уэöt. Лубитлис жүрсö төрöтны собрание-вылö. Мукöд
кадас мужыккес сылö и грөчитöны, и мыј, —нем сijö оз виэ.

Төдис вöли зонка.

Öтпыр фөмка кылас, кыз Кудымкарис локтөм морт
виставлö пемыт фєревна-ялыс.

— Отсавны осны сіннез неграмотнејлө — ета, шуө, мијан долг. Быд грамотнеј-кө велөтас көт өтик неграмотнејс, сја зев-һи бур лоө...

Көрттуввезөн сҫома јурө мөртчисө ена кыввес.

А сҫома сетщөм: мыј сҫлө јурө пырас, сетөн-жө сҫлө і керны мед.

Мөд лунас сҫома ајыслө шуө:

— Аја, оратор шуө, быдөннытө-пө тјјанөс, неграмотнејсө, колө велөтны. Вај, аја, ме тенө велөта.

Ајыс косојөн сҫома-вылө вицөтліс да шуө:

— Те, зырымөс, ылалин алі мыј? Мијанөс велөтны? Унасө грамотатөг олім, невнасө оламө-һи! Мијан векным то—талун лашкам, ашын муын. Ти-һи мијан-понда буржыка велөтчө. Мун естис, киувтө ен пыр.

Мунис сҫома. сҫумајтө: „мамө-дынө ужо ветла“.

Мамыс сҫррө-жө перво вѳтчис. А сҫома лҫакасис сы-бердө кың сҫр. Карҫинаез кнҫгаис нырувтас сҫјө. Мамыслө өтик карҫина сҫиноғас усис.

— Ета, шуө, мыј сетщөмыс, сковорда алі мыј сетчө рҫсҫјтөма?

А сҫома сҫлө паныт:

— Лыдҫы на... ачыт төд!

Ета лунө сҫома мамыслө кык буква мытчаліс: **А** да **Б**.

Етасаң, мамыс чувкі-бердө, лҫбо печкан-бердө, а сҫома букварөн сы-дынө. Жагөһик уң пондис вежшыны. Токо ајыслө мам ез щөкты вѳставны, серавны, шуө, пондас. А ачыс невнаөн букваріс пондис-һи мыктавны-лыдҫыны.

Көр мамыс быдса вѳст (рассказ) өтик коңөр інҫка-јыліс лыдҫис, сҫома радысла куң лун өтик коквылын четчаліс...

Өтпыр сҫома вајис ајлө ісполкомсаң машинка-вылын печатајтөм гѳжөт (бумага). Ај һелкі чујміс. Бөра, шуө, һатте мыјкө умөлө вајисө. Ноко, шуө, зонка, лыдҫы.

— Вајлы ме вѳдла,—шуө мам, ез вермы терпѳтны-да.

Пондис лыдҫыны.

„Кың бед-һак-лө жын на-лог-тө те-һыт чін-ті-сө...“

Ај вицөтө, оз вермы һем і шуны.

— Те, старука, мыј? Правду шуан, алі сералан менө? Мыјөн те... төдан?

Мамыс шыңшың серөмтчис. Өні һем-һи лоис жөнiкыс шога җебсiсны.

— Зоныт велөтис, — шуө.

Ај со оз верит. Мунис iсполкомö жуасны. Вернө: налогсö жынысви чiнтöмас. Рад лоас ај. Ветлөтö горт гөгөр, мыјкө нырувтас мургö. Видно, јона јурас мыјкө пырöма. А рит-нас локтас зоныс оҗö да шуө:

— А ноко, мыј ета тенат лоö?

Ғома четчöвтас вылас гола-бердас да горөтöмөн шуө:

— А. А то ета — Б.

**БЫД ГРАМОТНЕЈ МОРТ ВЕЛӨТ-КӨҢ ÖТИК
ҺЕГРАМОТНЕЈÖС.**

**ГЫРИҢ ВЕЛӨТАН ШКОЛАЫН ПЕРВОГА
МЕСТАСÖ ИҢКАЛÖ.**

**КЫТӨН ҺЕГРАМОТНЕЈЛӨН ШЕП, СЕТӨН
ГРАМОТНЕЈЛӨН КЫК.**

Лоис кад.

Воис кад, оссис кад

Щупны вил бур олан.

Ми быд морт, пемыт морт

Грамотејö пöртам.

Важын-ја тiјан җеревһаын лыддiсан керку? Кытөн сiја тiјан остöма? Кыщöм беседаез мунлывлöны? Кыщöм лектсiјаез лыддыв-лöны i кiннез? Кыщöм газеттез да журналлез локтöны?

Тiјан җеревһаын-кө лыддiсан керку абу, ветлө матiе җерев-һаö, кытөн сiја ем.

Кiн виҗö лыддiсан керкусö?

Мыј лыддiсан керкуын ем? Көр сiја оста овлө? Кiн сетчö вовлө?

Мыјон ті верматө отсавны лыддѣсан керкулө.
сумајтөв-керө сы-тјыліс асныт, ізбачліс јуасө-і.

Көркө і өні.

Көркө вот кыз вөлі мјан:
Грамотејтө кошшан біөн.
Өні зор тоша Мітеј
Лоіс ачыс грамотеј.

Мыј мјан ем.

Мјан округын ем:

I ступењ школа	135.
II ступ.	3.
Технікум	1.
Профшкола	1.
ШКМ	5.
Вурсаншкола	1.
Лікпункт	15.
Бібліотека	6.
Лыддѣсан керку	33.
Нардом	5.
Театр	1.
Музеј	1.
Фетдом	1.
Фетсад	1.

Газет.

Ловѣс посад: котрасөны, вашкөны гусөн інкаез, ма-
кајтөны кіезөн мужыккес школа-дынын, спорітөны.

— Мыј сетщөмыс лоіс?

— А вон, ваяөмас-пө газеттез Кудымкаріс.

— Мыј бөра бурсө гіжөны?

— На лыддѣ... Кооператівным-јыліс гіжөмас, умөла-
-пө ужалө. Правлењеас-пө оҗза торговејез пукалөны.

— Мілічаөс пјатналөмас-і. Міліціонер-пө віна куталө,
а ачыс-пө пыр код, век јуө.

— То-тај, сурисö бөра. Мыј-нө лоас налы?

— Нем оз. Пондам öни öтикöс-мөдикöс гөн паныт ма-
лавны...

— Кин-нө сijö газетас гижöм?

— Кин төдö. „Шыла“-тај то подписыс.

І пондис гулајтны дөревна-куға, киис киö ветлыны
комі газет „Гөрис“. Остаезöз шучкөп лыддисö, букваес
öдва төдчöны.

„Нем-ни öни он зөб, быдöс вонлаң ета газет петкötас!“
думајтö быд морт.

Медöддөн кулак келöп газеталис полö.

Колöм арö торговеј Јерем Миков ассис көзана мусö
зөбөм, кинкө бур морт сijö газетас пјатналыштöм. Нева-
жын землемер тодел петалис мерајтны мусö. Быдöс зө-
бөмсö адзисö. Чожа-пö суд лоас. Он öни кыз кынöм уна
чикнав! Газет бергатö изувтис гарјас јöz синозö.

Кыщöм газет тiјан дөревнаö вовлö?

Лыддат-ја тi ассиныт комі газет „Гөрис“?

Лыддöны-ја тiјан дөревнаын газеттез горөн?

Кыщöм газеттез локтöны тiјан школаö?

Медозза огкöv.

Черань везјын.

Кык во шумитис Семјон Митреј селсоветын. Мужык
келöп полисö сылö паныт шы сетны.

Мыј керан, сылөн капитал, сысајын і верк. Коопера-
тсјаö пырис, көзан ыббез босталö, мөска-пода,—быдöс сы-
-ордö пырö.

Кин төдö мыј-бы вöли, көбы не Маша, кривој Трöшлөн
нылыс.

Нангöм воö сурис Трөпим Гења-Митреј кинодувтö, да
сiз сурис—кинкө шуанөн: не ловзисны не вөрзötчыны.
Бостис перво сылис озöсөн да сыбöрын озöсыс-понда
ужис ез понды петавны.

Зер, свота. Колö-бы ассис нанг зимлавны, а Трöшка
Семјон-Митреј гуна-вылын ужалö.

Кејмісö і відчö мукöд кадас Трöпим, а Гемјон Мітреј көт-бы сіннас кваркышнитас, бытте не сымö і бажитöны. Öтикö тöдö: лыддö ассис барышшез да кінлö уна-ја колö ешö ужавны.

Учителин совет.

Öтпырис Маша, Трöпимлөн ныв, ветлис школаö посадö. Сетчин учителяслö висталис Гемјон Мітреј-жылис. Учитель сымö шуö:

— Гиж вај быдöс, кыз мыј ем. Ме чожа лезча Кудым-карö, попыте лезчöта.

Машалөн і кiez усисö. Сулалö учитель озын кельт кор-код, тырпес нелла дрöжжитöны.

— да... ме... друг да менö... под суд...

Учитель сералö.

— Гиж, ен пов, умöлö тенö ог велöt.

— Ог лыс емакöt (богатејкöt) тагатчыны, ешö журтö öштан,— шуöm Маша. Абу і гижöма секі. Бöрынжык-ни гижöма, көр зик терпеннесис петöма.

А старик Трöпим і про делö оз тöд нем.

Учөтик козинок Гемјон Мітрејлö.

Локтис деревнаö учитель да вескыта Маша-ордö.

— На лыдды, шуö, і стариккес мед кывзасö.

— Мај-мај, да-ед етö менчим гижöмös газетас печатај-тöмас!— шуö Маша газета паскötис-да.— Мыј-нö öни меным лоас?

— Мыј коңечас (помас) гижöма, сижö і лоас,— сералö учитель.

„...Колö кулак Гемјон Мітрејös öмлöсавны,— лыддö Маша,— кооператив быщöмика сувтötны, колö реви́зија керны і сельсоветын, мыла сija кулаккелзö потачка сетö“.

Учитель виçötис Маша-вылö да стариккес-вылö, сесса жуалис:

— Но, мыј, верно гижöма?

— Ешö-бы не верно. Сиж сижö, кыз кынöмös, і колö,— пондис көза тошокнас треситны Трöшка.

Кыліс ета-жыліс быдөс емтөм өтiр. Рытнас Трөшка-ордө чукөртчiсө, быдөн щөктөнү газета лыддыны.

— Но, Маша, жона те сiжө, жона, бытте нөшөн жур-кучас!..

Гералөны, ваксөны.

— Пондам өнi вiтчiсны мыж озлаң лоас.

— Атте теныт, Машу. Кың те етө озжык ен вермы керны.

— Вот сiжа велөтчөмыс кытщөм бур... Вын сiжа, — су-дiтiс өтамөд коласын тоша өтiр.

Селькорскеј бiлет.

Һефела-мыжiс локтiс Кудымкарсаң комиссiја. Семјон Мiтрејөс сетiсө подсуд, а сельсовет щөктiсө бөрјыны вiлөс.

Сiжа лунө-жө учiтель Машалө вaјiс селькоровскеј бiлет, шуiс:

— Вот теныт бiлет газетасаң. Бог да ен өшты, бы-щөмика вiң. Вашөтiн те кулаккезөс, өнi вашөт аскур (са-могон) фeревһаиc, уна сiжа тiјан фeревһаын. Пессы прав-даыс-понда. Төд — те-дор совет власт да правда. Повны теныт һемiс.

Јағлы.

Тулыснас Катерина Ивановна локтiс городiс фeревһаө. Городын сiжа оліс стрjапкаезөт, ветліс сетчiн фeревһаиc һаһтөмла. Локтiс да вiңөтө: өтмоз горјо да беда гөгөрас. Сылөн аслас челаф ез вөв, а суседдеслөн гөлөмсө пуртөн бышкалісны. Петiс өтпыр Катерина Ивановна өтөрө, кылө — суседлөн пос понас мыжкө стукһитiс, пөрiс. Ҷар-керiс Катерина Ивановна, — усегын, порс кыскалө мешөк вы-севкiөн. Пырiс керкуас. Жојас помејезын кагаок вес-һасө мөдгодса. Пестуһһаыс учөт-жө, да өтһасө сетчө колөма-дај.

Горјо да нужда. Кыщөм-нө ета кага! Коккес сартас кызаөс, чукылаөс. Кынөм кыңи паллөн паскыт. Журсi куң. Жур мiссөттөм, тојөс.

Повѣас Катерина Ивановна: сѳд сера дѳчка вермас і кагаоксѳ кутны јурѳтѣас да высеvкї мешѳкѳс-моз-жѳ кыскаvны...

Бѳстїс кїас кагаокѳс, пондїс думажтны... Керкуыс пемыт, лок гѳгѳр. Пызан-вылын сѳд шапкаѳн гут табун. Лабїчын каѣ кѳшїс мыјкѳ лакѳ. Жѳжас кык курѳг бергалѳны, тороканнезѳс ѳктѳны. Кол сетчѳ кагаокѳс, і сылїс сїннесѳ кокаласѳ.

— Вот мїјан олѳмыс! — думыштїс Катерина Ивановна.

II.

Локтїс ыб-вывсаѣ кагалѳн мамыс. Катерина Ивановна сылѳ шуѳ:

— Кагаокыткѳт, Марина, вѳѳїтчи талун.

— Ен-нї те і бајїт! — Іѣка макїїтїс кїнас. — Оланным мїјан...

Катерина Ивановна мыјкѳ пондїс думажтны.

Кывлїс сїја, городдезын-пѳ поснї челаѳлѳ јаслїез емѳс. Бура, шуѳны, челаѳ-сѳрын сетчїн вїѳѳтѳны, берегїтѳны нїјѳ. Кагаоккезлѳн мам ужалѳ і сѳлѳмыс местаын, оз вїс челаѳ-понда. Тѳдѳ, кагаыс бурынын. Вот-бы мїјан іѣкаезлѳ сїѳѳѳ-жѳ керны.

Кресеѣѣѳ Катерина Ивановна пырїс Марина-ѳрдѳ.

— Бајїтчыны бѳра, Марина, пырї.

— А мыҗ-нө-ed, ладнө!

— Ыҗыт могөн, Марина, ме те-дынө. Мыҗкө поснi челафокыткөт керны колө миҗанлө.

— Мыҗ ныкөт керан... кул ниҗө бостас.

— Чөв-жө, Марина, ен лөгав. Ниҗа абу виноватөс.

Сетөн Катерина Ивановна висталис городскеҗ иҗкаез-җылис. Нылөн мөд-моз быдөс керөма: мам уҗын, а кага җаслыын. Сетчин кагакөт гырис пестуньяез вөдитчөны, мискөны, удөны-вердөны. Чачаезныс нылөн оҗаныс тыр.

Марина макнiтiс кiнас:

— Ен те вес i баҗит. да миҗан иҗкаезкөт мыҗкө керны верман-җа?

— Мыла, Марина?

— да җем оз пет миҗан... Мумда фенгаыс сетчө колө... да кин чужөҗ кагалө рад, вөдитчыны пондас?

— А ме-кө, Марина, понда вөдитчыны ныкөт, ачым?

— Те, ачит?

— Мынө.

— Быдөннысө миссөтны, вердны пондан-и?

— Понда. Сөкыт-ed өни өтиканас овны. Чукөртчамө ваяө чукөрө, кокнiтжык лоас. Тиҗан вөлаез емөс, менам абу җекин. Ти пондатө ыб-уҗын ме-понда уҗавны, а ме татөн то, тиҗан-понда. Повны токо, Марина, оз ков. А севравни пондасө — сөвҗы да мун. Кинлөн бурторыс сразу петлис?

III.

Катерина Ивановналөн суседка дарҗа картавылас телеҗа круг мавтө. Мужыктөм сiҗа — дөва. Быдлаө аслыс лоө петны-мунны. Челафокыс учөтөс.

Катерина Ивановна сы-дынө мунис. Маринакөт-моз-жө сорнiтiс җаслы-җылис.

— Он-ed те җем вермы керны, Каҗуиңөҗ-матушко. Кутчисан вот пым сөлөмнат, а сы-бөрын i ачит ас-вылат җерад лоан.

Катерина Ивановна думаҗтiс-керiс да шуiс:

— Төда, дарҗа, сөкыт первосан лоас. Оз-кө өтнамлөн прокө суҗ, отсалисөс кiувтам суҗыштат. Јеща-җа челафтөм старукаыт ветлөтө. да бөра-жө ме вот мыҗ-җылис тенит

шуа: городсаң пондасө отсавны. Сөкыт-ед пондөтны токо овлө.

IV.

Чулаліс кык төліс. Катеріна Ивановналөн гортыс пөрөма „плошчадка“¹⁾. Іңка-пөлөс јөрас (огорофечас) вајалөмас лыа (песок) да сені кың мош пуө челафок—көда вермө котрасны—котрасө, көда оз вермы—кыскасө.

Ны-дынын пукалө горттөм старука Огаш, чувкі гөрфәө, да нырувтас аслыс мыјкө мургө. Катеріна Ивановна ветлөма советө (ісполкомө) предсэдателькөт советујтчыны. Гіжөмас горөдө бумага женотфелө, јуасөмас: кың керны јаслі.

Городсаң вісталісө, інструктор²⁾-пө локтас.

Раd лоас Катеріна Ивановна. Некофа, шуоны, іңка-морт, а сожө віқөт керіс, пондөтіс фелөсө. Мукөдыт крессана коласын і сераліс Катеріна Ивановнаөс:

— Отта-пө, асласас абуөс-да, јөз челафкөт вөфитчө.

Мукөd і горөтіс мыј верміс:

— Коммуна-пө остіс. Коммуніссезө челафсө пөртө!

А Катеріна Ивановна јурсө мыкыртас да ассіс фелө керө. Іңка-пөлөс, көда бурсө јаслісаң качалісө, отсалөны сылө кың вермөны.

А көр уна челаф өксісө плошчадка-вылө, да быдөс сөстөмөс да мічаөс (басөкөс) гудыртөны гажаа орсөны, сек быд фереvна пондіс куртны боккесө.

— Тө-тај-пө кытөн вөлөм оланыс!

Мыј умөлыс овлө, көр челаф колөны гортаныс өтнанныс?
Ем-ја тіјан фереvнаын јаслі?
Ем-ја мыјө сетчін велөтчыны?

Остө јаслі.

Чожа локтас
Гажа міча гожум,
Вајас быдлө
Сөкыт, піған уж.

¹⁾ Плошчадка—кытчө посны челаф өксывдө.

²⁾ Інструктор—вісталіс, кың мыј буржыка керны.

Чожа пондас
Гогыңасны розыс...
Иңка, чарла киö,
Сосsez пуж!..

Пондас сек гусеңик
Шеп кышöтны,
Гöрсөн-бöрсөн
Шогмыны колта.
Иңкалөн сөлöмыс
Готов потны:
Чельаф гортын
Отнаныс, уна.

Кың-ed нija
Сетчин гудыртöны...
Öддөн бöб
Göd сина Миғиток.
Бура керку жүрлöt
Котрасöны.
Усасö-кö?
Чегасö-кö кок?..

Вундö сiң лунтырөн,
Тöждiсöмөн,
Gökыт дума
Тыртö мамлис жүр.
Яслы бы вот остны
Öтувтчöмөн,
Лоис бы-ed
Öддөн секи бур.

Секи дугдас
Чельаф нағын пöдны,
Сöstөм лоас
Чужөм i жүрнөс.
дугдасö i биö
Нija шедны,
Сек һекөр
Оз поткötö кымөс.

Остö яслы,
Остö быд посадö.

Пессö, маммез,
Сы-понда бура,
Сек төждисны
дугдат вундан кадö
да гажөнжык
Бостатö чарла.

М. Ликачов.

Наталь председателъ.

Умöла Наталöс гортас виçисö. Жөнiкыс мыjön сурiс, сijön i сöтiс. Башко-машкаыс сiзи-жö зныка езö сетö, пыр кыз кужисö, сiз i шуисö. Го-бы подi Наталь етаз олö, көбы не Митреjика Матонъ. Матонъос етаз-жö виçисö, да туйсö сiја аслыс адзiс. Кудымкарö лезчылис женотдөлö, женотдөл сijö жөнiкыс-дынис петкөтiс. Öнi Матонъ i Наталö сiз-жö щöктiс керны.

Петiс Наталь жөнiк гортiс. Умөл-жö, шуö, перво вөлöма, стыд-коф jöзсаң, но да-ed мыj керан.

Перво Матонъ батрачiтiс, сек соjюзö пырiс. Кык во-нi чожа лоас, кыз соjузын шленөн. Соjуз велöтiс Наталöс кыз колö виль-мозөн овны. Во-мөд-бөрти Наталь нем ез төдлы, а öнi сiја i грамотаö велалис, i быд собранне-вылын баjитны четчö. да мукöд-кадат сiз висталас, лубöj мужыкöс шельö jортас.

Таво чулалисö перевыборрез селсоветö. Пондiс öтiр кандидаттез кошшыны. Парфеjнеj морт төварiш Jормаков i шуö:

— Jорттез, селсоветö шленнезö колö бөрjины грамотнеjезöс да көд-бы узiс ез пышjы, көда-бы öтiрлö бур керисö, беднота-дор сулалисö. Ме iнда öтiös — Наталöс. Сiја ми төдам öтмөдöрсаң.

— Бөрjам, бөрjам сijö!.. — горöтiс öтiр.

Бөрjисö Наталöс селсоветö шленөн. А шленсаң i председателöз инмөм. Но кыз сijö он ошкы: iнкакöt сiја — iнка, мужыккöt — мужык; беднеjез-дор сулалö, кулаклö потачка оз сет. Öтiр ошкыны ассiс председателöс оз вермы: не iнка-пö, а вiзыв ва i важын-нi-пö iнка келöптö колöма туйдыны-iндыны общественнеj уж-вылö. А то пу-

калӧны нѣа горвыв-сордын шельмын тороканнез-моз, ӧе жӧзлӧ ӧе мѣрлӧ бурыв абу. Мумда будѣ пуасӧ да пӧжасӧ, сымда і ужныс сукмӧ.

— Но, иӧкаыт мѣан быд ужсӧ пѣӧвтӧ, ӧе токо пуӧ-пӧжӧ. Осны-кӧ сылѣ сѣннез, толкыт нысаӧ лоас, — шуѣс Опоӧ Оӧдруш.

Комі ныв-иӧ журлӧ.

Комі ныв-иӧ журӧ, мезмӧм пӧткаиӧӧ!
Рада сӧлӧмсаӧам ыста теныт журӧ.
Оссѣ стан-ыбӧсыт, кажыш ӧнѣ вылӧ.
Шондѣлаӧӧ лебѣыш, паныт вола-вылӧ.
Куртыш вола жона, бура ыжмѣт пѣӧнат,
Мед ен кол-жӧ бӧра важса лок тужат.
Пыр ӧтлаӧ щупны журыт керку вѣлӧ,
Шондѣ журӧр ӧтмоз усӧ мѣан-вылӧ.

А вот кѣнлӧ колӧ отсавны.

(Вѣст велӧтчиӧлӧн сожыс-жылѣс).

Мѣан Тоӧалӧ 6 тӧлѣс (мѣсеч). Луннас сѣа зыбкаын фугтасӧ, а ојнас мамыс морос-вылын уӧлӧ. Омӧстѣгас Тоӧаӧс мамыс жѣмзурк пѣлонајтӧ, мед-пӧ уӧкас оз повѣы, оз шарды.

Зыбка ӧшалӧ гор бокин.

Зыбкаын олсалӧма перво іӧас, сы-вылын паскӧм. Іӧас вежлӧны ӧефел-вылас кујѣмѣс, а увтӧс паскӧм кӧтасас-да, гор-вылын космӧ.

Ӧтӧрӧ Тоӧаӧс ешӧ і ӧтпыр езӧ петкӧтлӧ, кынмалӧ-мѣс полӧны. А керкуаныс дук, колмӧт.

Вѣт тӧлѣс (мѣсеч) вердѣсӧ Тоӧаӧс токо мам жӧвнас. Сыбӧрын Тоӧалӧ пондѣсӧ сѣтавны мӧс жӧв. Мамыс кооператѣвѣс тофел бостѣс сылӧ кашӧѣк.

Кӧр мамыс абу, Тоӧаӧс куртчалӧм ӧаӧӧн да картов-кѣ кашаӧн вердӧны. ӧаӧсӧ бабыс перво ас ӧмас акӧалас, сесса вӧмѣс кагаыслӧ ӧмас суӧӧ.

Тоһаос вердöны частö: чуғ горзыны пондiс, бöра öмас берса i сужöны.

Тоһа миҗан умöла быдмö. Јајыс кiҗерик, кi-кокыс вöс-нит, јурыс ыжит, чужöмыс келыт.

Вiстало, мыла Тоһа сетщöм умöл.

Лыддö кыҗа, кыҗи колö кагаос вердны-быттыны. Вiстало сы-јылис маммезнытлö.]

Отсöг сетiс комiтет (комiтет взаимопомошчи).

Посад миҗан учöтик, пемыт; öтiр һекытөн унасö ез вöвлö. Гаҗетаез вовлöны јеща. А кöда i сурас, дак живо сiјö аркиљу косавласö, куpитасö.

Леҗчас öтпыр Gidör Герга Кудымкарö РIК-ö. Сылö наказ сетöны:

— Јуағ-вiстас сетчин, оз-ја кiнкö мыккö отсöг миҗанлö кöсјы.

Һаңтöм-мука миҗан посадын вексö. I тујис-бы буржыка овны, да важыт миҗанöс öддөн лiчкö. Быдөн лöсöтчö ас-лас нораö со пыртны, öтһасөн овны. Умöлыт-кö öтиклөн аркмис, мöдиклö сы-дорöҗ i делö абу.

Бертiс Gidör Герга Кудымкарiс. Öксiмö ми быдөнным сы-ордö.

— Но, кыҗ, мыҗ? Вiстас!..

Гöвҗис Gidör Герга жоҗö да давај кокнас шваркјыны. Вiзöтам ми сы-вылö, огö вежöртö һем, мыҗ сiја сетщöмсö i керö! Ачыс нырувтас аслыс дулö:

— Смерт... Амiн!..

— да вiстас быщöмика, Гергеј Gidöровiч, мыккö һем тенчит огö вежöртö. Кыщöм смерт?

— Кувны чожа пондам.

— А отсöгыс мыҗ кывсö?

— Һекыщöм отсöг оз ло. Городiс комiтет петöма. Кыщöм комiтет, быщöмика ог төд.

Öтiр шајпај лоiс, сетщöм сумотока Gidör Герга лебтiс.

Ашын рытһас Кудымкарһаң локтiс öтик морт. Соб-раңһе-вылын сiја миҗанлö вiсталис:

„Міжанлө, шуө, отірлө, колө отсасан комітет керны, отамөдөс умөльсіс віңны. Ңе отікөн, шуө, колө нужда оғас четчавны, а аркілту жүрсө сыліс колө бергөтны. Усіс отік—котөрт мөдік да четчөт сіјө...“

дыр мортыт баяітіс кың бура да дружныея по соглассу овны. Отір кывзіс да өм боксө нумраліс:

— Умөль тенат комітетыт, міжанлө сетщөмсө оз ков!— горзөны мужыккес.

Віңотам, петө Геңика Анна (дөва). Сыліс жөңіксө віісө чочкоммес, большевік вөлі-да. І ачыс Анна өні жөңікыс туж-куға пондіс мунны. Ој, кыщөм лөчыт піңа іңкайт! Мукөд кадат өдғас мужыккөт піңасны-да, зік бытте кнїга-сөртї сіјө лыдфөтлө. Мужыкыт сіннезнас клоп-клоп—нем оз пісты ответсө віңны. Петіс Анну отір-оғө да локтіс төдтөм мортлө шуө:

— Міжан мужыккеслө-кө комітет оз ков, міжанлө, іңкаезлө, сіјө колө. Ас карзөны кінлө колө, а мі ас-моз-нанным бергөтам.

Мужык келөп лөгасісө.

— Те, Геңика, пу саркан-моз ен сарғы, мөрт бөжтө, төдам мі тенө.

А Геңика Анна токо кинас ны-вылө макнїтіс:

— Ті төдат менө, і ме тіжанөс төда. Тужө-ја, шуө, мортөс колны нуждаө етатщөм кадө?

Јірсісө, јірсісө, — мунісө. Ңедыр-мыјіс і Геңикаөс ву-нөтісө. Мыј сіја оз пыр і баяіт-да, кывзы сіјө. Сарғис-сарғис іңка-моз да і ладнө. А Геңикалөн дума жүрас крепыта пукалө. Окота сылө ас-мознас керны мужыккес-оғын, лөсөтны отсасан комітет. Віңотам -- өктө аслыс кампаңне. Іңка пөлөс сы гөгөр кың мош пуө. Комітет-јыліс мыјкө сарғөны. Геңика ны-коласын кың шыла. Іңкаез сылө верітөны. Віңөта отпыр, іңө менам вешјан кытчөкө нуө. Тожө Геңика кампаңнеын, шуө, ужалө. Вешјан абу-нї вїль, новјөм, но сіја менам, аслам. Куті кі-пөлөтыс.

— Те кытчө мунан, а?

— Быдлаө, шуө, јуртө ен суј. Ңе мужыклөн ета фелөыс.

Ме пізі. Геңика-вылө өдфөңжыксө лөг петіс.

— Кыз мијанлө делө абу? Кинлө вешјаныс?

Кутчигі, ог сет... Иңө өтөрө. Ме бөрсаңас. Зев өддөн піғи. Иңө пышшіс.

— Но чөв ужо, локтан те гортө! — гроғита сылө. Иң рытнас локтіс-да, јуала:

— Кытчө вешјансө воштін, вистав!

А иңө сувтіс жоқшөрө да пондіс оратујтны ме-оғын:

— Кыз, Степан, теныт абу стыд! Ыожлі ми текөт сетщөм өддөн-һи ематөмөс (bednejös)? Кујим вешјан те-нат, кык јөрһөс новјаннет, кык вилөс вышывајтөмөс корбјаын кујлөны...

дыр сің меным иңө лыддөтліс ассим ембурөс (боғатис-воөс). Медбөрын серөм менө кутіс. А мыј, мыса, ме-ед і был абу ематөм морт. А сіја со өддөнжык да өддөнжык ме-вылө. Ачым һе ачым мыјкө ме лоі, аслам киезөн кыс-кі коробјаис медбур јөрһөсөс да сеті: „На, шуа, нөбөт комітетат“.

Сеті да сөлөмвылам долыт лоіс. Кошша ешө мыјкө сетны. Чолпан-һаһ сеті, —на, шуа, ну.

Иңө бөра Геһика-ордө котөртіс. Менө тожө оз пукөт, муни бөрсаңас. Геһикалөн керкуок учөтік, иңка келөп да нывка келөп тыр, кыз супрјатка-вылын. Пызан-вылын кык машина сарғоны. Вурөны, шөрасөны. Гажа, бығге і нуждаыс абу һіјө бостөм. Ме-вылын серавны пондісө.

Мијан феревһаын зев уна ајтөм-мамтөм челадокыт. Көмтөмөс, пастөмөс һіја. Геһика Анна і думајтөм кықкө-мыјкө керны да куш јај сиротаезліс вевтһыны. Сіја шуіс меным:

— Мыј, Степан, мијан комітет вот ужалө, а тијан мыј керө? Журнас беріңалө?

Стыд меным лоіс. Бергөтчі, адға—вешјанө менам ла-бічын кујлө. Мытчала:

— Ме кері, мыј вермі. Візөт то, вешјан менам кујлө.

А сіја меным:

— Степан, отсавны уна ешө колө. Чераһ Марјуөс төдан?

— Төда.

— Керкусö тöдан-і? Мудјоттезтöг пукалö. Ачыс Марју шогалö, вöвныс абу, челафокыс пев гыриса. Мыј віçотö комітетны?

Верно, думажта, бајитö. Егö велалö мі мужыккез іңкаліс кыв кывзыны...

Сöлöмвылам мыјкö недолыт лоіс. Быдса ој ег уҗ: су-лалö Марјулөн керкуыс сіноғам да і корö: отсав, шуö, јортіңöј, беднејлö.

Ашынас дофҗасі да песла вөрö кајі. Черан Марјулö доф пес вајі. Карітон да Гаврив сват Марјулö воротасö лöсöтисö, керкуыслис остаесö лакисö-тупкалісö.

Пырімö керкуас. Марју кујлö, ружтö. Віçота-да, сін-ваес сылөн радувјас шоррезөн леҗчöны. Міжанлö сöлöм-выланым бур лоіс-і.

Ета-бöрын міжанöс Геңика Аннаöс-моз драҗытны пон-дісö. Мунам улҗаот, а паныт горөтöны:

— Берегітчö, комітет муно!

Мі сы-вылö егö лöгалö. Геңика токо öм-дорнас серавлö.

— Норовіт ужо, шуö, Степан, мі текöt не етö ешö керам.

Көр тіјан отсöг сетан комітет отсаліс крессаналö, кінлö і мыјөн?

Отсалö-ја комітет пода да машинаез нöбны?

Отсалö-ја комітет ајтöм-мамтöм челафлö, інвалідезлö?

Шотчіган керкуын.

Јогор—батрак. Таво сіја оліс Матвеј Пашу-ордын. Ужыт сöкыт, а сојаныт нан да ырöш. Сетщöм сојаніс тулыс-кежас Јогорöс көстіс. Ужö мунас—јещ абу. Јурыс бергöt-чö, сіҗ кокјывсіс і усö. А Матвеј Пашу відчö, ужавны щöктö: фенга-пö ед бостан.

Леҗчас Јогор Кудымкарö больничаö. доктур гөгөр сіјö пешлас, віçотас, јурнас качык-качык керас да шуö:

— Шотчісны, зонка, теныт колö. Сöкыт уж нөјітöмыт, а сојан-јуаныт умөл вөлöма. Етаҗ-ед і вөлöс позас ізво-давны.

Getis dokтур Јогорлө бумага да ыстис стражкассаө. Стражкассаһаң Јогорөс готевеј вөлөн кыскисө Кувинскеј заводө (Кудымкарскеј рајонын) шотчисан керкуө шотчисны.

Локтис Јогор Куваө рытһас. Адзө: мыс-јылын пруд-дорын пожумаин сад. Лунлаң-моз сад пыщкис керку петөма: зик бытте чочком јөрһөса нывка праһниклунө гөрд чышјанөн лапкисөма да шондигож озын сулалө, сералө. „Наһте ета і ем шотчисан керкуыс“, думыштис Јогор.

Керку озын тыр оғир ветлөтө. Зик базар пөра, токо озө һемөн вузасө. Јогор паныт шедислиг јуалис:

— Ета али мыј шотчисан керкуныт?

— Ета. Те-һө шотчисны-жө локтин?

Усегын, керку озас шотчисиссез сымда вөлөмас.

Шотчисан керкуын Јогорөс кык доктур пешлисө, вицө-тисө абу-ја зонкалөн кыщөмкө пөрөс шог, тужө-ја сылө здоревејескөт өтлаын овны. Гижисө Јогорөс кһигаө. Мыт-чалисө керкуын жыр, көһи сылы овны. Getisө кроват да состөм јөрһөс, вешјан-і.

Олө Јогор лун, кык, быдса һеһел. Бур овны. Луныс лоас да токо сојда ју, шөјтчы. Асывһас 8 час чај чочком һаңөн да виөн јуан. 12 час затрекајтан, 2 час өбедаятан. Обед-бөрын 2 час уған. 6 час ужһајтан. 9 час чај јуан. Лунһас пожумаинөт шонди-вылын гулајтан да прудын

купайтчан. Рытсö пыжжезö пуксан да пруд-вылöt гулај-тан. Уж некыщöм абу. Öтик уж токо вöли челафоклөн-моз: шарөн да мачөн орсны.

Кöдалөнкö аркілас кіас гармонна, паскötö орсö пруд паста, а те сылö паныт сылан. Пруд-дорыс токо појыктö, лебö-лебö. А мöдлапöлас вöрыс паныт сің теныт говкөн і горötчö, шыасö.

Быд асыв шотчиссезöс доктур öшлö, тöдмалö—уна-ја кін codі. Јогор кујимöt лунас-жö і пондиссодны. Но көр сетөн он cod, етаң вердöны-да.

Чулаліс нефељ. Јогор ассö оз тöд: чужöм öзјö, јај тищ-тищ. Но мыј—Јогор том морт, гырк сылөн здоров, сојны вермö јона, а оз ужав.

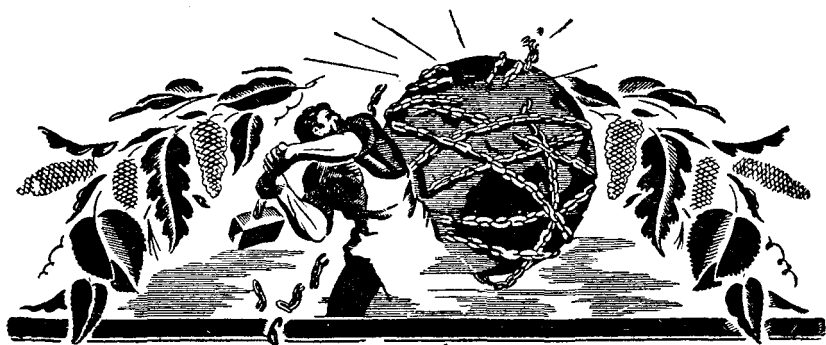
Чулаліс ешö нефељ. Јогор кык нефељөн быдса 15 пунт codöма.

— Но,—доктур сералö,—тырмас сесса. Öні мöді во-кежöң вынтö бостін, мун да бöра ужав.

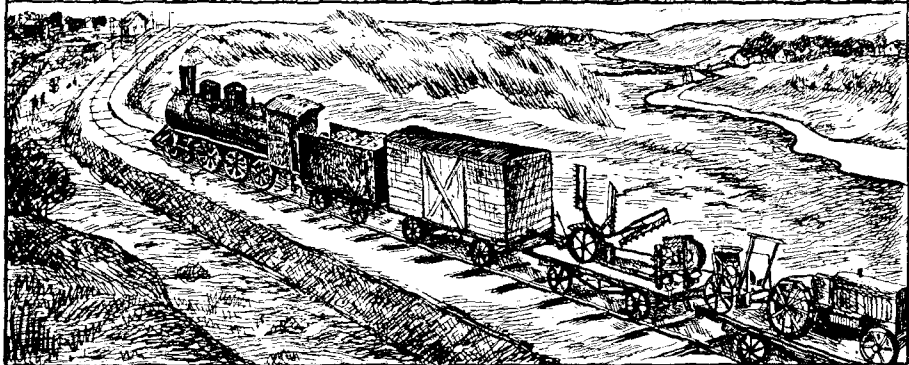
Јогор локтіс гортас, да көңайныс-ордö ез і пырав. Вескыта муніс колкозö да шленö вöзјісіс, товарішшез-дынас. Тырмас-пö сесса богатејыслö ныртны, пöра і меным бур олан адңывны.

Јуасö, ез-ја матын гөгөр кінкö шотчисан керкуын ов. Сің-ја сіја оліс, кың естөн гіжöма?

Кінöс ыстöны шотчисан керкуö?

ЎЕРЕВНА І ГОРОД.

Городскеј керку.

Локтіс Иван городö ђад-ордö. Сіја оліс ыжит керкуын. Быдсöныс жыррес ета керкуын 90. Кык со (сто) кыным морт оліс сені. Иван шенчö: öтiк керкуын-пö мiјан ђеревнаса унажык jöзтö тапкөм.

Гмек Иванöс бостас: ђађыс патераын абу öтiк гор. Нылөн ђеревнаын ыжит-ја керкуок, да і то көзыт кадö

кык гор лонтисö. Усегын, ыжыт керкуетö лонтöны мөд-нож.. Ыжыт керкуат жожулын зев ыжыт гор керсö. Сижö лонтасö да шонытсö быд жырjö особеj трубаезöt леzöны. Сиз i шоналö быд жырыс. Етази керку шонтантö шуöны тсентральнеjөн.

Некин жыррезын карасин лампа абу. Быдлаын електричество сотчö.

Кукна керöма ыжыт, аркильнеj. Кукнаын водопровод—оз-ни ков кытчöкö вала ведрезöн котöртны: бергöt кран, i мумда колö ва леzчас.

Садыс Иванлис жуалö:

— Мыj, Иван, бур городын овны?

— Мыj, бур-таj: шоныт, жугыт, ва нырувтын. А вот челадлö орсны некытөн. Деревнаын кытчö колö котöрт, а татөн—петин да i jöz шöрат öшин.

Асыв городын.

Асыв. Сизим час. Кытөнкö, кылö, паровоз тутсö. Öтöрын некин абу, токо буфи извозчик (жамшик) пассажырös (седокös) кыскас. Петöны асланыс узанине трамвайез.

Ешö чулалö часжын. Фабрикаез да заводdez öтамöd вежена куз нора горөн туткöны—кытсалöны ужалис öтирös уж-дорö. Город саймö. Термасöны, котөрөн муноны ужалисsez асланыс уж-вылö: заводdezö, пабриккезö. Кыссыны пондисö возчиккез (товар кыскалисsez) товарөн. Город адzömөн ловzö: кывны пондисö трамвайлөн транötöm, автомобиллезлөн быд-мозөн туткöm, извозчиккезлөн горöтлöm. 9 часö школаезын пондötöны велötны. 10 часö магазиннез (лавкаез) оссöны. Город пондö овны, бергötны—клучөн-моз пиzны.

Тужез.

Кышöм тужез-вылöt тижан öтир муно-локтö городö? Кышöм городö?

Пасжалö асланыт карта-вылын учöt i ыжыт тужез (тракттез).

Адzö карта-вылын город, кытчö муно-локтö тижан öтир. Öтик туж-вылöt-ja төв i гожум öтир ветлö городö?

Кысаң ті поезд-вылө пуксат городө мунны? Кысаң паракод-вылө? Адқо етө быдөс асланыт карта-вылын.

Кыз ветлө отір.

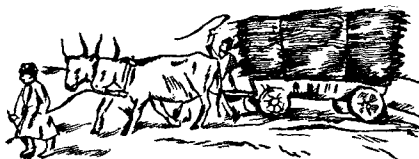
Көркө отір ветлөм подөн,
Бедҕасөма нөрөн.
Мукөд отік луннас
Віт дас жорста мунас.
Коккес гаҕсаласө,
А сы-бөрын і гаҕсаласө.
Сің і мајігчас отір,
Кытчөз отіклө отпыр
Оз лок жүрө дума —

Пода-вылын локны-мунны.
Ета кадсаң морт шуө:
Тырмас-пө меным дурны—
Подөн локны-мунны.
Эвиррезөс куталас
да подаө пөрталас.
Пондас сывлын верчөмөн
Керны жорст по двестіөн.

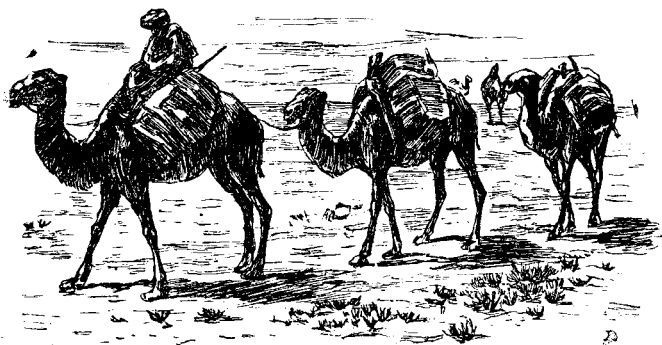
Му-вылын отір олө зев уна,
Быдөнныслөн нылөн аслас скөтіна.
Кытөн тујыт волкыт,
Сетөн вөвлө коккыт.

А сөкыт-кө доҕ, да зев жара лунө,
Сек пара ошка доҕ-понын мунө.

А кытөн абу пу Һе турун,
Кытөн вөв Һе өшка оз мун,
Кытөн быдлаын песөк-груда,
Сет верблуд жагөһик мунө.

А вот оҗлафорын јаран олө,
Сіја көррез-вылын ветлө.
А вот јөз ем — ескімос,
Сылөн абу вөв Һе мөс.
Кілі-калі дофжуг јітас,
дас пон лөззөн сывјө пыртас,

да і пӧлтӧ муӧ сӑ —
Оз і ӧем сӑӧ вӑ.
А јапонеч да кӑтај
Вот кыӑ ӧнӧӑ ветлӧны.

Гӑӧ вӑст кыӑ ветлӧны Кӑтајын да Јапонӑяын.

Пар.

Јавӑтчӑс вӑл кыскалӑс—пар. Сӑја мездӧ уӑс кыскалӑс скӧ-
тӑнаӧс, вежӧ сӑӧ сӧкыт уӑын. Пар быдӧнныт тӧдатӧ.
Чугун ва горӧ сувтӧтан, ӧедыр-мыӑс ва пондас пӑчы.
Горӑс чугун кыскӑн, вылӧ кымӧрӧн-кымӧрӧн ӧакылтчӧ
пар. Самовар пӑчас, душныкӧт тожӧ стобӑӧн кӑӧ пар.

Кашнык ваӧн вевтӧ вевтӧн. Кӧр ва пондас пӑчы,
вӑӧтӧ—мыӑ пондас вевт керны? Кӑн вевт сы-бурнас леб-
талӧ?

Кӧр ва пӧрлӧ парӧ, сек сӑја зев уна воӧтезӧ (каплӑе-
зӧ) јансалӧ. Воӧтес ена зев посӧитӧс, сӑнӧн нӑӧ оз і поӧ-
адчыны, токо ӧын-коӧ кымӧр оӧаным. Ета ӧын-коӧ кы-
мӧрыс пар і ем.

Көр ва пөріс парө, сек сылө местаыс унажык колө. да берсакөт-ед сіз овлө. Бостам, шуам, кусөк һаң. Көр һаң кусөкын, сылө место јеща колө. А пазөтны-кө, крө-шітны-кө сіјө, секі кујім сымда местаө он төрөт. Сіз і вакөт овлө. Көр ва ва-код, рузалө, сек сіја чугунө төрө. А кыз посны вогезө јансаліс, мөд-һож-кө шуны—парө лоіс, сек сылө уна-уна чугунов колө.

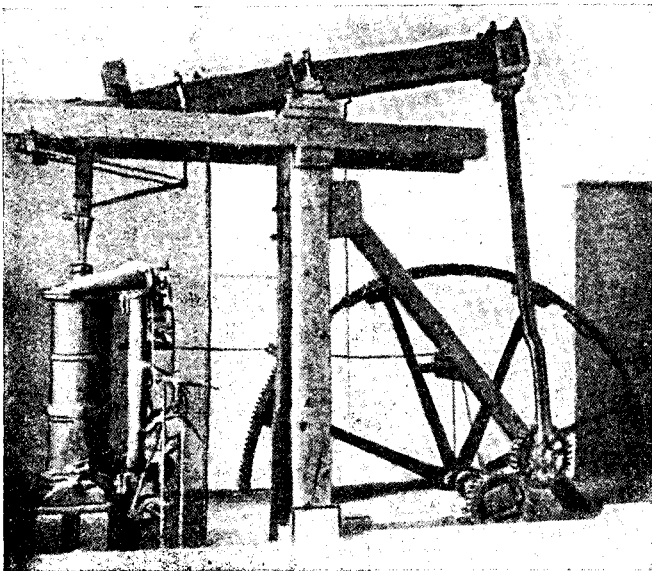
Пар, лыддөмаг-да, вага 1700-іс унажык места корө. Лыддө, кыным сорокаведөрнеј бочка колө 1 бутылка валө, пөртны-кө сіјө парө.

Керө опыт: бостө бутылка, кістө сетчө һевна ва, туп-кө пробкаөн і візөв-керө бі-вылын. Мыј лоас? Мыла, ноко вісталө?

Пар вын морт керөм ас кіподувтас, сы отсөгөн морт өні ветлө.

Парөн ужалан машина.

Ыжыт коғолын пізө ва. Парлө коғолын место јеща, ыжыт вынөн-бы петас сес. Сек сіјө лезөны чугуннеј

тсіліндрө. Сіја тсіліндрас пырө поршең. Поршең-бердө лөсөтөма јон палка—стержең. Мөд коңечыс палкалөн петө тсіліндр вевт-пыр өтөрө. Сетчін стержең коңеч јітсө шатункөт, а шатун ачыс јітсө валкөт, көда вермө бергавны. Вал-вылын колосо. Пар то-јыштө поршең, а поршең тојыштө колосо,—колосо бергалө.

Колосо-вылө кышавны-кө ремен да ңужөтны машина-дынөз, сек машинаөс позас щөктыны ужавны.

Анғычаңин Степенсон кужөм паровеј машина крепитны тележка-вылө. да керөм сіз, што машиналөн колосо бергалө і тележка мунө. Аркмөм сълөн паровоз.

Кін остіс парліс вын? Кін первујө керіс паровеј машина?

Ета-вылө позө шуны сіз: быдөс етө керіс ңе өтік морт. Ета-дорө оғір локтөм жағөңік, ңедруг. Ета-јыліс ду-мајтөм ңе өтік мортлөн јур, ңе өтік год.

Первојса паровоз вөрзөм местаіс 28 сентябр лунө 1825 воө. Лыдфө кыным во чулаліс етасаң.

Көрттуј.

Воіс-воө паровозез лооны со буржыкөс да буржыкөс. Учонеј морт воіс-воө со унажык выкјө-гарјө, мед-пө паровоз гөңіті перытжыка, выныс вөлі унажык да роскодыс сы-вылө муні јещажык.

Медоқза паровоз өтік часө вермывлөм гөңітны 20 кілометрөн, а өңна паровоз гөңітө 120 кілометр. Өңна паровоз кыскө 1000 ¹⁾ тонн, а Степенсонлөн кыскіс 90 тонн.

Өті-мөді кыскыны көрттуј-кузадасіс донтөмжык пода-вылын кыскөмса, а чожажык-јывсіс і бајітны ңем.

Мед појезд ветлі, колө керны волкыт, крепыт туј. Колө сы-вылө стальнеј рельсы вөвдны, көдна-вылөт колосоез појездлөн таралөны. Рельсыез течөны (вөвдөны) смолітөм шпаллез-вылө, смолітөмас, мед ніја чожа ез сісмө.

Көрттуј керігөн кытөн кырөтөм (овраг), сетчө му колө вајавны—ровңајтны туј, кытөн мыс—сіјө лоө гарјыны. Ваез-

¹⁾ Тонна—61 пуд.

-вылөт посез кероны. Нија ыжытөс, крепытөс, көртис дорөмас, мед выланыс вермисө виңны не өтик тысеча тонн.

Кытөн көрттујлө пантасө вылын керөс, көдө оз позгарыны, сетщөминат остаез пырөтлөны. Остаез ена гырисөс, нораез кыз појездлөн. Појезд пырас сетчө да оз некытчө і павк. Сетщөм пырөтөм остаес шусөны тунеллезөн.

Уна өтир вын пунктө, мед керны енө тујјесө. Уна өтир здоровјо өштис, ассис лов пунктис ета уждө.

Но оз ков вунөтны і мөдикө. Көрттуј виңө лов, виңө умөліс зев уна өтирөс.

Кін оз төд һаһтөмдыр Поволжјеын? Өтир сојтөг гут-моз һөрис. Нылө коліс отсавны. Коліс кыскө мыјкө вајны.

Етө позіс керны токо көрттујјез-пыр.

Рельсыез-вылын.

Појезд экспресс сувтіс станчі вестө. Машиніст джемс чочком кельт дбра-коф четчөвтіс платорма¹⁾-вылө і локтыштис станчі началһик озө.

— Јөртө менө: туј-вылын ме кык мортөс талі.

джемс кучикас ез төр. Сіјө тресітіс кыз лікораткадыр²⁾.

— Вістав кыз-мыј вөлі,—шуө началһик.

— Локтімө мі перыта: 60 кілометр час... Пыр вөлі бур... Адза—ылын озам туј-вылас мыјкө тыдалө сөдок.

1) Платорма—места, кысаһ појездө пүкөһны.

2) Лікоратка—шоғ, көр мортсө тресітө, лебталө.

Меным сөлөмө кинкө кыз бышкас. Кыла—умөллө лоны... Понди тревожнеј свістоккез сетаवны. Gōдокыс вөлөма нывкаок учөтік. Ме світокөн тутса, а сiјө чутыр оз кер, оз вежөрт. Сувтөтны појезд вөлі сөкыт: өдзөтөм вөлі өддөн. Көр ми сөдок-дынөз локтімө топ, кинкө морт му-увтис рельсыез-вылө петис да кагаок-вылө ускөтчис. Сесса ме ег адзыв нем... паровоз выланыс кајис... быдөс...

джемс сесса ез вермы вiставны нем, пөри кокјывсiс. Станчи начальнык щөктис сiјө нуөтны болнычаө.

Чулалис лун, чулалис кык. Станчиө тујывысан ез лок некытщөм јуөр. джемс кујлис болнычаын.

Кызкө өтпыр болнычаө локтис төдтөм морт да доктурлө шуө, меным-пө колө адзывны паровоз-вылис машинисөс, джемсөн шуоны.

— Сылө өддөн умөл, огө леэө сы-дынө некинөс, — шуө доктур.

— Нөдыр-кежө көт леэлө, сылө кокнитжык лоас. Ме сөлөмсө сылис кокнөта, — пондис кејмисны төдтөм морт.

Леэисө. Төдтөм морт джемслө вiсталис, мыј туј-вылын аркмис. Усегын, сiја ачыс стрелошнык вөлөма.

— Адза, шуө, појездыт локтө. А нывкаокыт туј-вылас гагаоккез өктө. Но мыј, чајта, талас бөбөс појезд, сымда кагалөн i олөмыс вөлі... Четчөвти да вылас ускөтчи, меd мыса рельсы-вылас ез сур. Појездыт вывлөттаным мунис, а ми кујлим туј шөрас лапкисөмөн. Појезд мунис да вөлис кагаокөс кватити да туј-вылис нуөти. Вот сымда i вөлі.

джемс кыз бытте онис сажмис, бытте кыз сылөн сөлөмвысiс из гыжтис. Пондис вөлис төдтөм мортлө спасибө вiставны. А мөдыт шуө:

— Нөмис спасибөтө шуны. Меным токо тенө окота вөлі бурөтны.

Ета лунсан машинистлө лоис кокнитжык, пондис ве-кавны.

Онња паровозез мөдкода керсөны. Туј-вылө-кө морт шедис, сылө не овны-ни лоас.

Кинөс ета вiстын геројөн поэө шуны?

Одө-ја төддө ешө кинөскө, көда ассис олансө ез жалөјт да мөдиклө отсалис умөлис петны?

Кама-вылын.

Баҕҕез костот, виҕҕез-вылөт
Вылын керөсдорөт
Паскыт Кама лөһа кывтө,
Посны гынас ¹⁾ орсө.

Асҕа кыа рөма петө,
Вежөтөны пуез.

Бытте кага өтөр орсө —
Ңумрасөны пуез.

Асҕа кадлө горөн сылө
Пөтка уна пөлөс.

Ошкан сылан, шогсан сылан
Сылө нылөн гөлөс.

Уна пурис ²⁾ куҕ лоз керөм —
Кывтө Кама-вывті.

Комі морт сен сөмла мунө,
Нажыткілө кывтө.

Учөт пыжөн Кама шөрын
Черікыҕис вужө.

Пелыс кіас сылөн вөрө —
Сынны бура кужө.

Керку жүррез керөс-вылын
Лонтисөны біөн.

Орсө којө Кама ваын
Сакеҕ чері пөлөс.

I. B.

Кама-вылөт.

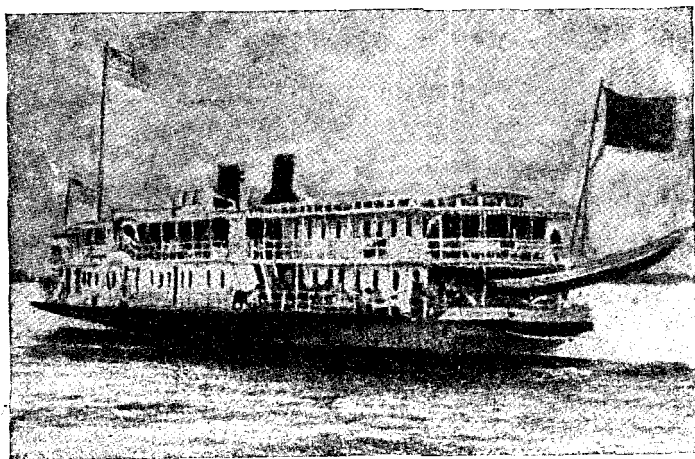
Асывсө оҕ Трошев да Пета Зубов пуксісө „Красне Урал“ паракод-вылө, кывтөны ва паныт.

Пета первоис паракод-вылын мунө, фивө сылө берса-ыс. Оста өмөн ветлөтө быдлаөт — берсасө виҕөтө: палу-басө омөн гөгөртис, кајута өшыно раз-мөд ҕаркерис, ма-шіннеҕ отфелеһеһеө жүрсө төрөтис-бы да езө леҕө, вылы-саһ токо щөктөны виҕөтны. А иһтересыс-бы машиннеҕас

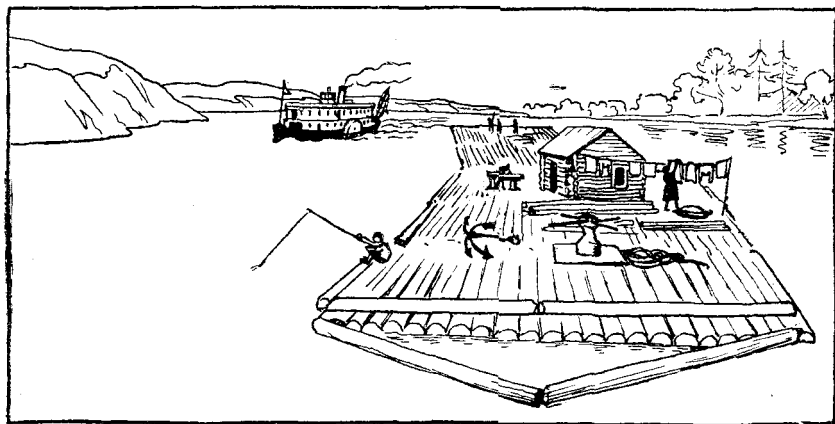
¹⁾ Гы — вал.

²⁾ Пур — плот.

мы!.. Машінаес волькытөс, жүгјалөны жеркалаез-моз, көда ветлө, көда бергалө; чушкајтө, вшкајтө гөгөр. А мед өдд-өн лубө вөлі берегез-вылө віқотны.

Кама сотчө-југјалө шондіувтын, пастанас кытөн і пом. Васан чужөмө вачкыштө-вачкыштө асја көзыт руөн, паныт төлок долыта малалө. Кывтөны паныт веж рөма берегез—өт берегас вөр, мөдас керөссез да кырассез.

Мукөд кадас паныт сурөны плоттез. Ета вөр Јнва ва-выліс да Коса ва-выліс, кылалө Кама-вылөт улө, вөр-төм местаезө. Плоттез-вылын керкуоккез кывтисселөн.

Виçотан-кө, сотчө плот-вылын бипур. Женскеј пөлөспуө-ны-пөжөны өбед, ми́скалоны паскөм. Пастөм челафок котрасөны плоттез-вылөт. Котөртасө-котөртасө да бузгисасө онлајурөн ваас. Виçотан-кө, кытөнкө бөра і гыжжасөны кајөны бөр керрез-вылө.

Петалө зев јона сөлөмви лоисө ена плоттес. Гажысы-вылын мумда. Чулалөны луннез, колөны һедеһаез, а

поді і быдса төліссез. Плотовшіккез кывтөны да кывтөны улө ва һылыт. Сотө нијө шонді, зер вадө, төв төвчөтө. Мукөд кадө чардби гымалөмөн јур-вевдөраныс косөвтас, ыжыт төв ва быгө пөртас, а плотовшіккезлө быгге абу і вөвлөм, шоча-шоча керкуоккезаныс қебсисасө. А ыжыт төвныр мумда ас оз пессы, һе разны, һе чеглавны сьлө плоттез: крепыта, јона нија көртавлөмас өтамөд-бердө.

Петә плоттез-вылө виçөттөн думајтө: бур-бы көғ өтик гожум-кежө да керсывлыны плотовшікөн. Пөжасин-бы етақ лун-лун шонді-вылын, һарасин төвныркөт, һето пук-

сін-бы пыжжө да муззи лезчин Камајывсан уссуоҗ. Кы-
ным километр-бы ета петас?

Пеҗа бөрас җаркеріс. Трошев пукалө скамја-вылын,
мороссө кушөтөм да шонди-вылө керөм.

— Но мыј, Петра, бур-ed?

— Бур... Ноко вистав, мыј куҗа мијан Кама? — јуалө
Петра.

— 800 километра куҗжык. Те төдан, кытөн сылөн
јылыс?

— Ог.

— Глазовскеј рајонын, Карпушина җеревнаын. Мијан
округкөт ортчөн. Петө сја пармаувтис ноль клучөн. Клуч-
чес өтлаасоны і аркмө Кама.

Петра нем ез шу, јурнас токо качыкнѳитис.

Паракод букөстис ыжыт гөлөсөн да сибөтчис пристань-
бердө. Трошев Пеҗакөт петисө берөгө, мунисө сеті склад-
dez бокөт да песок-вылө водисө.

Мунис выгрузка.

Пеҗа прокод виҗөтис грузшиккез-сөрын, кыҗ нија пес-
сисө, петкөтлісө паракод-выліс зев ыжыт туккез ману-
фактураөн (сигечөн, матерјеөн), кыщөмкө јашшиккез,
мешөккез, тарлалисө бочкаез.

— Эта товар локтө татис кооперативвезө, — шуис
Трошев.

Чожа выгрузка чулалис. Пондисө погрузка керны: при-
стань-выліс паракод-вылө пыртлісө емалірованнеј посуда.
Шонди-вылын сја орсис кыҗ езыс (серебро).

— Эта посуда то ета заводис, көда вон неылын ты-
далө, — бөра висталис Трошев Пеҗалө. — Сижө кыскасө
кытөн етщөм товарсө озө керө.

Бур вөлі челафлө кујлыны песөк-вылын берег-дорын.
Шонди сотө. Рытладорсаң вөр сајсаң пондис кајны сук-
лөз кымөр, доррес сылөн җардалисө чочкомөн — көсјисіс
чожа чардби сора зер.

— Öджө, некө мөдө лоны чардби, — шуис Трошев.

Погрузка помасис (кончитчис). Зера кымөр јенөж жынсө-
ни кватитис. Шонди җебсисіс. Кама і берег пемдисө. Ле-
тышсис кыскө төвныр, гыасис Кама. Нырө вачкис зерөн.

Көр мездөтчүм пристань-бердич, Кама быд горон-ни сылис. Гыес сылон бана мыгөр, доррес веж быгаос, — локтасо паракод ныро да пачкисасо шори, а ваис когыш-сөмөн сажең суда вонлаң каяо. Черигадаез да витулу табун нора голосон пондисо бергавны отмодоро, видно — ыждадан Камалис мыжсо адывлөмаг-ни.

Трошев да Пета пырисо асланыс местао — паракод-пышкө. Паракод гыччасис ыжыт пыж-моз. Гөгөр — Кама, вөррез, берегез — бытте кың пещдалисо. А чардби гыма-лөмөн женож пагта шуласис-ветлис.

Пета ошындопис некытчө ез и зөбсис. Вөли полана и фиво вижотны оторо.

— Он-ја пов? — шынналөмөн жуалис сылис Трошев.

— Ог.

— А-кө вөјам?

— Ме ујавны кужа.

— Но, сетон уна он уј. Гыес (валлес), адыңан, кыщө-мөс.

Чардби то лөңлис, то бөр сажмывлис.

Рыт-кежө кымөррез чулалисо, петис шонди, лоис лөң и улөвкод.

Кин тижан коласис вөвлывли паракод-вылын, вистасо ас-јывсгынит.

Сов керан инын.

Усолмуовтөз локтим кыккө казавтөг. Пыр синозын вөлисо вөррез, ыббез, веж туруна вижез, сесса друг, бергөтчүм круто мыс сажо-да, петисо оғаным сөд вышкаез, а мөдлапөлас — город.

Паракод бостис вескытвылө, жагөңика пондис мунны сөд вышкаез бокөт.

Петалө бөра-жө фиво лоис.

— Мыјез ена сетщөммес сулалөны? — жуалө Петра Трошевлис.

— Варңичаез, совсо кытөн пуоны, — висталис Трошев.

Сөд вышкаез мытчисисо и шулга берег-вылын, кытөн город. Нија вөлисо унаос, щөка керсөмас отамөд-бердө. Вижотан-да, бытте кыщөмкө дөревна сулалө.

Пристаң-дынө локтимө жагвыв. Пета Трошевкөт пос-куча паракодис петисө берөгө.

— Лок ветлам виқотны кыз сов шедтөны, — шуис Трошев.

Пета сугласитчис, и нija мунисө.

Солеварнаезын, усегын быдөс вөлөма төдана. Пета некөр ез адзывлы да первосаң-жө быдөс вежөртис.

Кулөны муувтын сажең 30—50 пыдына сола тыез. Муө керөны оста. Ета остаөт петө сов росол, трубаезөт муно сija ларрезө (сиз шуөны гырис-гырис бочкаез).

а ларрезис лезчө солеварнаө. Солеварнаын жаровнаез-вылын ва пөрө парө и кая вонлаң, а сов пуксө пыдөсө. Сетөн-жө сов костиссө. Көс сов куралөны и новјөны амбарө.

Отик варнича ојкөлөн вермө сетны 16—17 тонн сов. А быдсөн варничаыс соса (стога) унажык.

Пыримө варничаө. Жаровнасаң жар валитө. Колпакув-тын варкјө росол. Пар шакылөн-шакылөн кая вонлаң.

— Гожумсө ешө бур, гөгөр оста,— шуө совпуис,— а төвсө сетөн муоң нем оз тыдав: пар лезчисө. Уна ужалис кынмалө. Петас жарувјас өтөрө көзыт-вылө—и готово.

Мунисө амбаррезө. Керку гыриса јөртөттезын кулө сов. Чочком да басөк, сөстөм шыдөса-шыдөса, лубо и виқотны.

— А уна муас солыс?— жуалис Пета.

— Тырмас, — серөмтчис мастер.— Пуөны 300 васа унажык-ни, да со-тај оз быр. Ноду ешө озжык пуисө.

Чайта, сымда-жө ешө пондасө пуны дај ешө колас. Мijö-тај то лебтам-лебтам ој і лун да оз і чін, пыр өтмоз петө. Сің-кө, мијан ужным вескыт, токо ен дышөтчы: кер унажык варычаез да ој і лун пу сов.

Көр челаф сольварнаис бертисө бөр, Пета куз туж аслыс думажтис: „Вот тенит і сөд чумазајез, ылысан нем-вылө вижөтны, а мыј-едө керсө“.

Өтік морт-вылө 1 төлісө сов мунө 0,6 кгр. Лыддө, уна-ја, шум, ковсас сов во-кежө тiјан деревналө. Донөн-ја ета сувтас? Бергөтө нан-вылө етө быдөс.

Göd зарны-дорын.

I.

— Ој, дегина, четчы!

Гриша чөскыта нужөтчис да дыша остис сіннез. Сы озын сулалис кондуктор.

— Но і верман-жө те узыны, зону, — шынналөмөн бобгис нырувтас кондуктор. — Пет вагонсис, а то кыскасө кытчөкө, горттө он адзыв.

Гриша перыта кышалис ассис котома і шакылөн тарөвтчис вагонис.

Вөлі асыв 7 час.

„Кытчө өні?“ — думажтө Гриша.

Часөт сija город Бакуын, а колө сурны „№ 23“ нефтанней вышка-вылө, Максим даф-ордө.

Јуалис өтиклis, мөдіклis, і друг адзicic товаріш—попыте мунис.

Вот і вышкаез. Зик быгге ул вөр сулалө, сымдаөс нija, да гырисөс—нол суда керку вылынаөс.

Чулалисө рjad-мөд вышка, кежисө шулга ки-вылө да сувтисө.

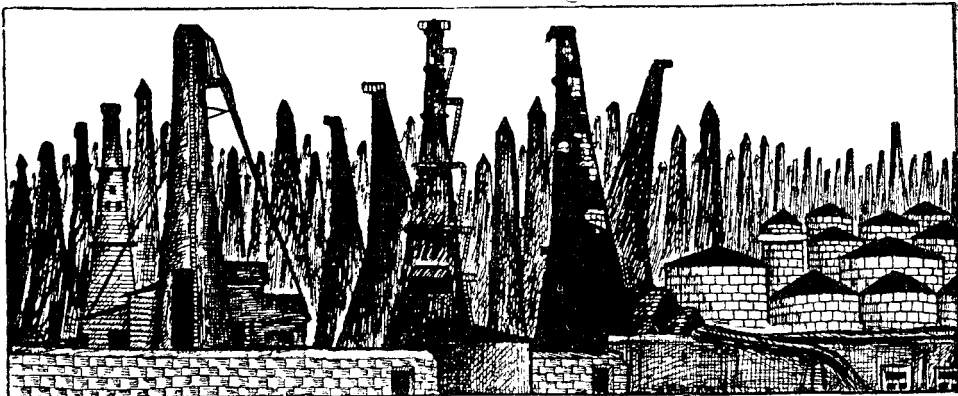
— дада Максим, пантав гөстө,—горөтис Гришалөн товарішыс.

Ибөсис вөјышсис Максимлөн зор јур.

— А, племеньикө-тај вөлөм! Кысан те чужин?.. Гөс-титны, шуан, порис дафыт-ордө... фигоыс менам... Пыр инө, пыр лок.

Гриша берегитчөмөн төрөтчис вышка пыщкө. Абу гажа вөлөм Максим-җаҗлөн гортыс. Стенаес шоча вартөм пөв-везис, жоҗыс му, гөгөр нефтөн киккасөма. Шөрас, невылын, пуovej јашшик. Пыдөсас сьлөн сөдөтө векнѣтѣк оста, пырөма кытчөкө муас. Оста оҗас кекеркаөн пукалис јжалис. Гриша сибөтчис сы-дынө матөҗык.

Оста пыщкын кылис кыщөмкө болскөм шы, пыр матынҗык да быщөмҗыка... друг остаис петис труба, суданас 3 сажень кыным. Трубаис лезчис шорөн веҗ наҗ рөма

нефт. Жолоббез-куҗа сижө кылөтисө кытчөкө уванө гы-рис гөгрөса чаннезө, а труба бөр нырытис пемыт остаө му пыщкө.

Гриша өмсө остөмөн сулалис да виҗөтис, нем ез веҗөрт. Максим җаҗ сьлө шуө:

— Мыј, Гришу, он авҗы? Сетөн мудросыс јеща. Нефтө кујлө муын зев пыдына. Гарҗыны-кө сы дынөҗ колодеч мијанын-моз—деревнаын-моз—донөн сувтө. Сывөсна думажтөмас токо оста сы-дынөҗ пырөтны, скважинаөн шусө. Мукөд кадас ена скважинаес овлөны 1½ клмтр. Пырөтасө мусө нефтыс-дынөҗ, вөлис і пондөтчөны сижө лебтыны. Перво лезөны остаас труба, а труба-пыщкас желонка, көда-тај куҗыс петалис. Желонка пыдөсас оста ем, рокомејкалөн-моз. Желонка лезчас пыдөсөҗ да лукасас сетчін, лукасөм-понис оста оссас. Нефтө сетчө желонкатыр боргас. Желонка лебтытөн оста пөднассө,

нефт сетис оз киссы. Вылын-ни вöлис киссö. Вежортин öниг Но, лок мунам, ашын мытчала теныт ешö не етö.

II.

Ашынас оғ Грiша да Максiм фад ветлötисö вышкаез коласöt. друг Грiшалö сiнвылас усiс мыккö вылын да куз стоб-коф.

— Ета-нö мыј сетщöмыс, Максiм фад?—јуалö Грiшу.

— А-а... сiјö мiјанлö i колö! Ета, Грiшу, сiја-жö нефт, токо сiја скважинасiс ачыс петö. Адзан кыз пурiтö вонлаң.

Фонтан-дынын пуисö öт-мöдöрö ужалиссез. Нија пiзöсви сулалисö нефтын да иңдалисö сiјö канаваезöt гырис пыдын јамаезö, кытөн сiја i сулалис вежнат рöма тыөн-моз.

III.

Стантсiја-дынын сулалисö ортчөн зев гырис чаннез. Ны гөгөр öтмöдöрö гартчöмас трубаез.

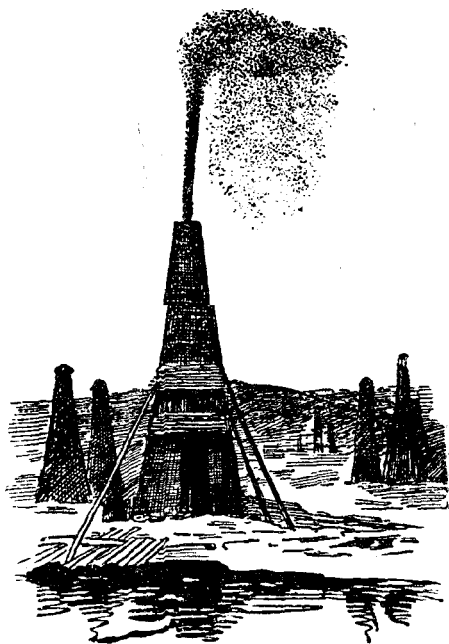
— А ена мыјез сетщöммес, Максiм фад?—böра фиво лоис Грiшулö.

— Ета завод. Нефтсiс сетөн берсасö керöны: бензин, карасiн, мазут машинаез мавтны, да мукöд тор.

„дак вон кыз мiјанö фереvнaö карасiныс локтö“, думайтiс аслыс Грiшу.

Грiша Максiм фад-ордын овтөн быдса нефелөн берсасö адзылис. Адзылис, кыз нефтөн тыртисö быдса поезд-дез, паракоддез, ој i лун кыкисö сiја кытчöккö öтмöдöрö.

Усегын, кыз вiсталис сыböрын Максiм фад, нефтсö нiмтöмас (шуöмас) „сöд зарнiөн“. Сiја зев колан тод

быдлаын. Сіјөн лебалёны самолеттез, ветлёны автомобил-лез, тракторрез, паракоддез, сіјөн ужалёны машинаез быд фабрикаын і заводын. Нефт—меддонтём лонтан тор, сіја вежё пес і ізшом. Сывёсна і капиталіссез жірсёны отамод коласаныс, мукод кадё фелё нылён војнаоқ пөрө.

А неважын міјан гортын, Чусовскеј городоккезын (посад завод Чусова-дынын) адқисё нефт.

Ета нефтён міјан быд Урал пагта пондасё путкыртны заводдез; ета нефтён міјан лун і ој пондас лебны промышленност. Ета нефтён міјан лосалас олан, мі лоамё богатжыкөс і чоужык керам сотсіализм.

Адқо карта-выліс город Баку да Урал-выліс Чусова завод. Кытён ешө міјан СССР-ас шедтёны нефт?

Шактаын.

Ваңа ужаліс шактаын. Сіја отлаын товаришкөт кыскаліс забојіс ізшом. Тыртасё дофокнысё да отік ламказё дофдасё оқас, мёдыс бёрсаңас тащкө. Жоуж забојын неволжыт. Потолок лажмыт, қескыт. Шомгаржіссез ужалёны пуксён, водсён, кекеркаён, быд-нож. Шом бусыс кіссіс, сіісіс быдлаіно: выланыс, чужоманыс. Ужалісё 105 сажең пыдына муын, пемытінын. Токо коқув-моз отмөдөрын қузвісісё лампаоккез шомгаржіссезлөн.

Ваңа товаришыскөт кіссісё асланыс нылөмөн. Ніја доф-доф-вылө петкөтлісё шом. Сөкыт уж муувтын сіз кыссіс обедөқ орлытөг.

Обед лотөқ быдөнныс шактаын сырсмунісө. друг шакта-куча төвнырөн муніс жуөр:

— Вітөт забој кіссөма.

Быд шактаіс отір сіз і жөвкерсіс.

Шомгаржіссез чапкалісё ужнысё да мымда вын котөртісө кіссөм забојө.

Кваф морт тыртөм. Кваф мортлөн семја коліс журвердістөг, челаф колісө ајжестөг.

Лок жуөр чардбіөн лебчіс быд шактаөт.

Быдласаң вітөқ забојө котөртісө сөд вужөррез.

Квафөс тыртөм... — быдлаын кыліс отік басңі.

Мыҗ ныкөт? Тупкіс-ја нїјө кіссөм муөн, алі ловжөн кундіс моҗлаә-моз? Ета-вылө некін ез вермы кыв віңны.

Локтісө сетчө кык інженер, штејгер, дас кыным плот-ныккөз-да.

Ваңа бостіс кіас көртзыр да ускөтчіс мукөдыс сөрө.

Быд мінута көсјіс емерт тыртөм отірлө, ез-кө нїјө первосаң-жө лапкөт тупөсө.

Витөз забојын тыр вөлі отір. Быд морт төдіс, мыҗ забојын коліс чожжык потолок пыкөтавыны да стенаез пөв-везөн віңны, мед ез-жө-ны сөсса бужды забој. Быд мортөс кыккіс нырвылас устөз сетөн ужавны, да җескытувјас некін ез вермы нем керны.

Забојын інженеррез да штејгеррез віставлісө ужаліс-сезлө мыҗ кінлө керны. Ужавны вөлі шуөма кујім-кујім сменаө. Лышнејјеслө щөктісө матіс сетіс мунны, мед ез мешајтчө ужаліс-сезлө. Ваңа суріс первој сменаө. Сөлөм сылөн кајлөн-моз појыктіс-пессіс. Ета прітчаыт шактаын сы-дырны аркмис первоіс.

Чулаліс час, мөдік, кујімөт. Һеөтпыр інженеррез сув-төтлісө ужаліс-сезөс да кывзісісө — оз-ја кытөнкө каҗмөтчы морт шы. Но муын ез кыв өтік ловја шы.

Уж мінутаіс-мінутаө керсіс пыр сөкытжык да сөкытжык. Һе сіз сөкыт, мумда полөм петө. Учөтїка мыј Һекыҗ колө кер, і готово—быд уж і тыртөм отїр он адҗыв.

Өтік кадө, көр інженер сувтөтїс уж, муын кытөнкө кылыштіс пөдөм оҗыштөмшы.

— Јорттез, көда кылөны ешө ловјаөс,—шуїс інженер.

Чожа оҗзөм шы пондіс кывны јатнејжыка. Ужавны пондіс көвны ешө полөмөнжык.

Балкаувтын (маҗїчаувтын) оссіс сөд оста, мытчісіс морт кок, кыліс гора оҗзөм шы.

Ваҗа повтөг пыріс балкаувтө. Плотнїк крепітіс пыран оста.

Һедыр-мыјїс забојїс мырсөмөн петкөтїсө тыртөм із-гарјїсөс—Вїлајевөс. Сїја вөлі ловја, но саҗтөм. Јурас да вескыт лаҗвејас тыдалїсө кык ыҗыт дој (рана), ныс воҗалїс вїр.

Вїлајев-бөрын петїс Гелеҗнов. Усегын, сїјө абу дој-дөма, но Һевна абу пөдөма воздуктөг.

Кыскалісө і мукөдөс. Кыка кулөмас-нї, а кыка зев јона стрөјмөмас. Стрөјдөммезөс чожа кыскїсө болнїчаө. Кїссөм забој лебтісө вїліс і сөд вуҗөррез јансалисө асла-ныс местаезө.

Кытчө муно ізшом? Кытөн сїјө мїјан гөгөрын маҗын гөгөр шедтөны? Адҗө шом шедтанїннесө карта-выліс.

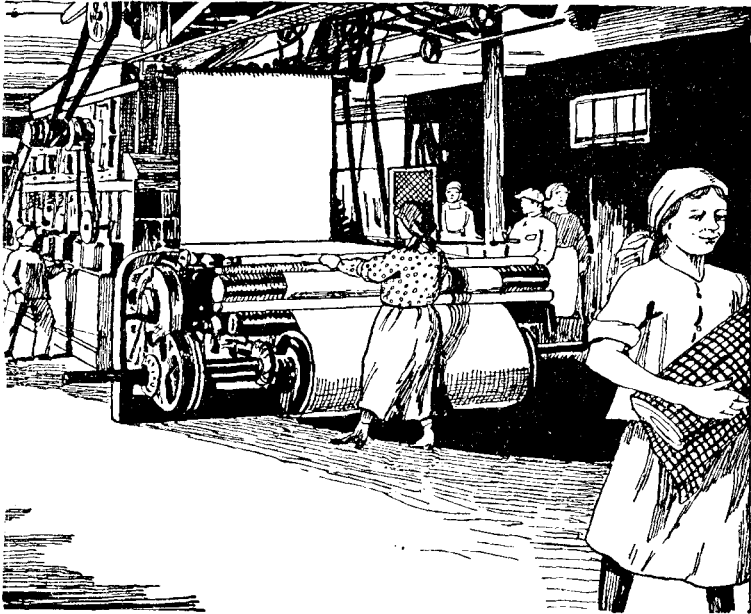
Ловалөн вїст.

Лова комсомөч—вожак мїјан школаын. Таво гожум-нас сїја вөлі городын курсыез-вылын. Уна, шуө, берсасө і адҗылөма городас. Онї адҗылөмсө мїјанлө вїсталө.

— Нуөтїсө, шуө, мїјанөс сїҗеч кыјан пабрікаө. Пабрікаат Һеөтік тысеча јөз ужалө.

Көр мї пабрікаө локтїм, ужалїс отїр панталїс мїјанөс зев бура. Мытчалїсө мїјанлө кыҗ кыҗсө сїҗеч, полотно, сукно, мукөд тор. Мыј-ед, думајтан-да, кыҗ і керөма.

Ровно-бы кыжомыс мијанлаңо-жө вачкисө: сиззө-жө киссез ветлөны, мыжкө ворттез-кодөс емөс, суса суріөн. Токо быдөс ета ачыс ветлө, машина быдөс индө-керө. Мортыт сулалө да токо вицотө мед нем ез зугы да ез жугов.

Сыбөрын ужалиссез мијанөс гортаныс нуөтисө. Гортныс нылөн сетөн-жө, пабрика-дынсаңас матын. Мыжкө город не город — посадлаң вачкисө, асныс посолокөн шуоны. Быдлаын посолокын електричество сотчө. Ветлим клубас, читальнаас. Адзылим сукноис керөм Ленинлис портрет.

Гортаным локтим да адзыломнымөс быдөс гижим тетрафез-вылө.

дорсиссез.

Камгөны-дорөны
дорсиссез.

Вылысаң сөкыта усөны
Көрт-вылө молоттез.

Упкөны-пөлтөны
Ушканнез —
Тырөма ловныс.
Өгыр-моз доналө
Горнаын көрт.
Ламалө, пізрасө
Нөшувтын гөрді.
Кашкөны — мызөны
дорсіссез.
Золгөмөн ны-выліс
Лезчө ыылөм.
„Вачкышлы!“ горөтлө
Лортыслө дорсіс.
„Јонжыка, вонө!“
Шуыштө мөдыс.
Med бур лoас гөр!
Пыді мед муркөдас —
Ңуқыртас мусө.
Med дорсіскөт гөріс
Өтлаын олас,
Med чарлакөт молот
Өтлаын кыјгас.

В. Чісталов.

Пета.

Рабочеј Турін асывсө петіс уждө. Мунө і адрө: булварын (садын) пукаланинын кінкө вөрөтчө. Кіссөм паскөм-увтсаң чурвічө шпынөн јурсі јоса ныра лөзсіна зонкаоклөн.

Көр Турін сы-дынө матөжык сібөтчіс, зонкаок четчіс, јурбөрсө гыж-гыж керіс да пондіс мунны.

— Öј, зонка, сувтыш!

— Мыј колө?

— Те мыј естөн керін?

— Уғи.

— Ај-мамыт ем?

— А ме мыјөн төда. Поді көркө вөлісө, а поді і езө.

— Кынөмыт сімалө?

— Сімалө.

— Но, норовіт інө.

Ҡеҫыр-мыјіс Ғурін бертіс шөрөм һаңһн да кык
колтһн.

Зонка четчөвтыштіс сы озын.

— То-тај кытһн вөләма!

Пондіс сојны.

Ғурін термасөмһн муніс ужавны. Бөрсаһас сылә локтіс:

— Спасібө, ҫаҫа!

Сің төдсагісө Пета да ужаліс Ғурін.

Мөді лунө Пета аҫіс Ғурінөс да горөтіс сылә:

— Ој, ҫаҫа!

Термасөмһн локтыштіс Ғурін оқо да суыштіс сіја кю
ассіс кі.

— Здорово!

— Здорово! Кынөмыт, шуан, сімалө?

— Сімалө, зонка.

Ғурін сетіс Петалө һаң да кык картовкі.

— На вот, сојыш. А кваҫ час көр вартас, лок ме-
ордө. Аҫылін кытіс петі. Локтан?

— Локта! — шуіс Пета картовкі һаңһн гарттһн.

Кваҫ часө ворота-ҫынын Пета аҫіс Ғурінөс. Сылһн
конувтас вөлі мыјкө чочком.

— Мунам, Пета, баһаө.

— Ба-һа-ө? — чујміс Пета. — Мыјлә?

— Міссыны.

Пета віқөтіс-віқөтіс Ғурін-вылә да шуіс:

— А мыј, баһа, пожалуј, ҫело бур...

Міссісө. Пастастһн Ғурін кыкіс узолокіс јөрһөс-веш-
јан да сетіс Петалө.

— На-ко, пастав!

Баһа-бөрсаһ да ещө сөстөм јөрһөс-вешјана!.. Петалө
кажітчө, быҫҫе быдса со (сто) кг. сы-выліс гыжтіс.

— Но, Пета, өні чај јуны мунам.

Чајнејын, сојыштісө да јуыштісө-да, Ғурін Петалө шуө:

— Пета, локтан меным зонтујө?

Пета і өм остіс. Віçотө Турін-вылө, шы оз сет.
А Турін бөра шуө:

— Те меным сөлөмвылам воін. Тенат бағ-мамыт абу,
а ме морт өтика, лок ме-ордө овны.

Петалөн быдөс мыжкө јурас бергөтчис да оз төд мыј
думајтны. Горшын мыжкө сиз-жө көртасіс. Мөдіс-бы
мыжкө паныт Турінлө өтвет віçны, да нем оз пісты рад-
увјас шуны, кыввес горшас падмөмас.

— Ну... Ну... — малалө Петалис јур Турін, — мунам...

Кін вөлөма Пета?
Абуөс-ја тіјан сетщөммес?
Мыј ті нылө бурсө керіт?

Смычка.

Микал Геңу вашөтө скодка-вылө. Кіас сымөн бефок.
Локтас өшынувтө да бефокнас өшын-дорө тарс-тарс керас.

— Скодка-вылө вашөта,—быд өшынувтын тронгө Ми-
кал Геңулөн жынған гөлөс.

Кыссөны мужыккес скодка-вылө. Ныбөрсан кыссөны
і інкаез. Челаф сетчө-жө тащкісө пырө.

Кооператив лавка посөзын пукалісө кынымкө морт го-
родскеј паскөмаөс. Заводіс-пө кыщөміскө лок-
төмас, өтір өтамөд коласас бајітіс.

— Не көт бөра продналог пічкыны мөдөны? — кінкө,
кылө, шуө.

— Не, резка-јыліс мыжкө бөра нағте, — мөдік шуө
паныт.

— Мелніча-јыліс, челаф, мелніча-јыліс! — өтік роч пас-
көма ужаліс шыасіс.

— Но, но... Көртмавны алі мыј бөра мөдөны, — мөв-
палісө (соображали) өтір.

— А вот часөт төдат!

Өтір жагвыв өкгіс. Председатель селсоветіс лыддіс
кыным морт чукөртчөмас. Усегын, быдсөныс өксөмас.
Морт-мөд-пө оз суз, да ніја і гортаныс абуөс.

Өтік рабочеј шуө скодлө:

— Јорттез, ми представителлез Кізел заводсаң. Міјанлө вайсө јуөр, абу-пө тіјан татөн быщөмік мельніча. А бур паровеј мельніча вејас кык даc мутовка.

— Сің, сің, кывлім! Мутовка мутовка і ем,—ыргө отір.

— Тіјан боканыт пруд, поџис-бы сувтөтны сетчін машина: ед валөн ыжыт вын. Машинаис сетас тіјанлө електричество, а сіја быдлаө годөн, поџө щөктыны мөдпыр мельнічаын ужавны, поџө босны феревнаө да пыртны керкүө—југыт лоө керкуат.

— То-тај кытөн вөлөма! — кінкө терпітны ез вермы да, кылө, шуө.

Сесса быдөнныс отір пондісө ыргыны-бајитны.

Мукөд косө ужаліс кыввез-вылө віçотіс.

— Бурыс сіја бур,—шуөны ніја,— токо кычө сіја мужык сілі-вылас кајас?.. Небос көркө, вістасөны, баріннез токо електричествонас пукалөмас... Кытөн-ні міјанлө, феревнаын, електричество адзывны.

Рабочејјез өмбокнанныс шынғалисө (сералисө).

— Көркө баріннез електричество сотісө, өні ужаліссез пондасө сотны,— шуөны ніја.

— Міјан өні совет власт, ужаліссез-понда төждісөны. Эта делө петас недонөн. Крессана ас мельніча да електрической станчі керө, а завод сетчін машинаез ваяс да сувтөтас.

Горөтісө, спорітісө, а бөрас протоколувтө быдөс гіжсісө сувтөтны зданғеез мельніча да електрической станчі увтө.

Рабочејјез да крессана.

— Кін донажык совет властлө — рабочеј алі ужаліс крессаңін?

— Кін унажык бур керіс Револутсіјалө — рабочеј алі ужаліс крессаңін?

Етатщөм вопросез вөлі сетөмас крессана всероссіскеј старөста Калыңн Мікаіл Ивановічлө сјезд-вылын.

— А көда кок мортлө донажык — вескыт алі шулғаыс? Віставны-кө: рабочеј-пө револутсіјалө донажык, а ужаліс крессаңн донтөмжык, сіја сетщөм-жө лоө, кың шуны: ужаліс мортліс-пө поџө көдөкө коксө орөтны да

коктөг сiјө лезны, өт кокыс-пө сълөн донтөмжык. Не-кин сiз мортлө оз шу, быд мортлө кыкнан кокыс өтдо-наөс. Сiз-жө револутсiјалө: рабочеј да ужалис крессаңиң өтдонаөс, — шуөма Калиңиң.

Јонмөтам асғиным олан.

Заводсаң ужалис гөрислө шуө:

„Товариш, кық инө оланыт мунө,
Крепыт-ја кі-сојыт, оз-ја быр выныт,
Лөчыт-ја чарлаыт, гөрө-ја плугыт?“

Паныт крессаңиң өтветсө виө:

„Спасибө, бур мортөј, ыжытө тенит!
Вель тајө оланө вөли пыр зельт,
да тенат отсалөмөн нуждасим пета.

Зев тајө кокңиә кынөмпөт шедта!“

— „А кық-нө те ачыт, јортинөј, олан,
Go поді турунөн, шырчагөн пөтан?“

— „Абусис, другинөј, нем і норасны.

Өни ме верма пыр јона ошшасны:

Отсалөмыт тенат ыжыт мог сетө —

Јајөн да виөн пыр кынөмө пөтө!“

— „Сiз-кө-нө, вај ешө јонжыка киез ми жмитам,
Выннимөс асғиным уж-дорын содтам.

Те унажык меным кер чарла да мыј-да,

Ме тенит сы-понда кынөмпөт мынта.

Ми текөт вексө-ед кык вонын олим,

Умөлсө, ојшөрсө өтлаын коллим.

Мед инө өни, көр власт мијан кыин,

Оланним крепыта топалас мијан.

**ДОҢТӨМ ТОВАР УҖАЛИГ КРЕССАНАЛӨ, ДОҢТӨМ ҺАҢҢ
РАБОЧЕЈЛЕЗЛӨ — ВОТ МЕДКОЛАНТОР МИЈАН ОЛӨМ-
-ВЫЛӨМ КОСТЫН.**

Город да деревња—оча соја-вона.

Бостамө крессаһинлиг горт гөгөрсө. Мыҗ сылөн ем аслас, мыҗ сја бостө кооперативис. Аслас сылөн: һаһ, ви, јај, карч, мукөд сојан тор, куран, доҕ, төлөтчан зыр (пуиг зыр), һинкөм, шабур да мыҗ-да. Бостөмыс мыҗ? Көрт, телега, гөр, ситеч, ведрез, пурт да мыҗ-да. Кытис быдөс етө крессаһин бостө? — Кооперативис. А кооперативас кыс лө? — Городис, пабрік-заводын керөны. Крессаһинлөн делө гөрһны-көһны, виһны пода. Лыһнеҗ продукта көһајствоис товарө пөртө, вузалө кооперативө либө гос-торгө.

Кооператив-пыр крессаһин да рабочеҗ веҗсөны асланыс товарөн. Рабочеҗ сетө крессаһинлө көрт, ситеч да мыҗ-да. Крессаһин сјө вердө. Кыҗ чері оз вермы ватөг овһны, сјҗ-жө крессаһин да рабочеҗ озө вермө овһны өтамөдтөг. Крессаһин да рабочеҗ кык оча-вон. Токо өтласа һыужөн вермас бурһыһны да јонһыһны мијан государство. Токо өтамөд веҗеһа мырсөм сетас вһн мијан властлө да отс-лас керһны бур олан.

ГОРОД ДА ДЕРЕВНЯ — ОЧА СОЈА-ВОНА.

**ЗЕЛЫТА ГӨРӨДАЛАМ ГОРОДЛИГ ДЕРЕВНЯКӨТ
ЈИТГӨМСӨ.**

**ДЕРЕВНЯИГ ГОРОДО ҺАҢҢ, ГОРОДИГ ДЕРЕВНЯӨ—
КУЛЬТУРА.**

УЖАЛИГЛӨН ДА КРЕГГАҢИЛӨН ПЕСГӨМ БУР ОЛАН-ПОНДА.

Ҷор тош Пјодор.

Ем мијанын Ҷор тоша морт, Пјодор Ҷедөн шуоны. Өддөн-һи сја важса, быдөнса пөрис мијан гөгөрын. Спина сылөн пөрис понсис көстисөма. Јур пастаас плеш, токо пельез сајсаҥас јурбөрөдзас чочком тылөппез чели-пели колөмас. Тош көркө паскыт вөлөма, өһи көза тошо пөрөма, чирјисөма боккезөтҥас. Чужөм Ҷедлөн чуқыра, пөжалөм печонка-коҥ. Синнес вөјөмас сінкыммезувтө да он һижө и адзы, мортыс-вылө виҙөтас-да—токо Ҷувизөһны кык шомок-моз. Мумда берсасө адзылисө ена сіннез!..

Бајитө Пјодор Ҷед жагөһика, һужлыва, —выныс. шуө, оз суҶ өддөнсө горөтһны. Бырөма сја сылөн векөн өвтөн сөкыт уж-понас да курыт оланінас. Ветлөтһны Пјодор Ҷед умөла-жөһи вермө: косыс, шуө, висө, кынтө пыр. Ој и лун, төв и гожум горвыв сордын шонтисө. Летчылас һедыр-кежө—сојышһны, либө правнучоксө гытчө-тышһны—да бөра чоужжык горвылө и кыссө.

Пөрис мијан Пјодор Ҷед, зато төдө берсасө уна. КыҶ пондас висҥасһны—пом абу. А кыщөм мастер важ-јыв-сис висҥасһны! Век-бы сјө кывзін кыҶ көркө өҥир олөма.

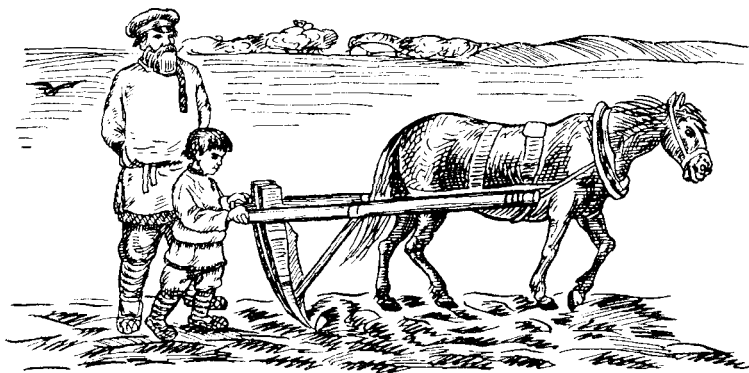
Пјодор Ҷедлөн висҥ.

Ме зонка-дырһи мијан Ҷеревһаным барінлөн вөли, мөд-һөжөһ-кө: быдөс Ҷеревһасис өҥирыс барін кподувтын вөлисө, помешһикувтын. Барін вөли важһей да озыр (богат), геһерал чһнын; городын служитис, губернаторлөн помош-

шікын вөлі. Барін вііс кіподувтас 8 ҫеревња. Муыс сылөн вөлі 1000 ҫесетінса унажык.

Ачыс барін ҫеревњаас јеша оліс, а иңыс чела-оккезөн пыр олісө. Ок і бур-жө керку нылөн вөлі! Каменнеј, кык суда, омөн саддез да басаез (украшеннеез) гөгөр сула-лісө. Ограда кругом іза вөлі, полан сібөтчыны.

Ме учөтсаң барінлө понді ужавны. Вашөтасө бала табунөс-моз уҫ-вылө ыҫыттескөт да і сорласан сетөн-жө. Перво со сојан-јуан каяөтлі ужаліссеслө, а ыҫытжык лоі да гөр-бердө кучөтісө. А то картовки са-іті, колтаез

кыскалі... Öддөн і мајітлісө сек өтірөс барскеј уҫат. Умөъ вөлі олан. Кујім лун һеҫелас коліс барінлө ужавны. да ҫырыт кадыт локтас да лыддан-ја.

Кышөм-бы уҫ ез вөв—ышкісан кад-ја, вундан кад-ја, көзан кад-ја—со-ні тенө вашөтөны барскеј уҫ-дорө. Ассіт уҫтө јештөтны ковліс ојјезөн. Шотчістөг ој і лун ыб-вылын ныртан. Мукөд мортыт уҫавтөнһас сің мыҫас, што постаддорат суныштас да көт јурсө сетөн орөт.

А-кө кін ез лок, лібө сорміс уҫө, розгіезувтө мун. Куласө спінатө мумда колө, да бөра-жө уҫө мун. Ҷеб-сісны һекытчө һекыҫ ез тујлы.

Вот кыҫ важын олімө.

Емөс-ја тіјан ҫеревњаын пөріссез, көдна төдөны крепостне право?

Лыддö сылö Пјо лор дедлiе вiетсö да ассö щöктö вiетавны
крепостней право-жылие.

Гiжö тетрад-дeз-вылö сiја пöриe мортлиe вiеталöмсö.

Помешшiк-ордын строкин.

Асывнас Матонъ вајiс мијанлö ыб-вылö öбед.

— Прикашшiк талун ужö вашöтiс,— шуiс Матонъ.—
Неприменно-пö мед быдöнныс öксасö, ато штрап лоас
ыжыт.

Ајö чапкiс ассiс уж да чожжык мунiс гөрны барiн-
лиe му.

Тöвнас помешшiк крессаналö сетiс iңас гуна-вылиe,
кöда аслыс ез ков, да шуö:

— Тi-пö мöдпыр ета iңас-понда быдöнныт кык дeсe-
тiнаöн гөрö-кöңö меным.

Мијан пaј-вылö угiс гөрны кырас-дор. Му вöли небыт,
пыреја i клевера. Рытјавылас зерыштiс, му лоiс ешö рыш-
кытжык. Ајö радујтчiс:

— Слава богу,— шуö,—кықкö мыјкö керам. Виңот, гöрыс
мыј керö, ачыс пырö.

Ужнајтiм-керiм да телега увтö водiм. Вöввез сөвталö-
мөн лeңалим јiрсыны. Ојнас лебиc кыщöмкö зык. Ме
сајми, пасувтiс петi да кывза.

— Гортат али мыј локтiн,—горöтiс кiнкö тöдтöм мужык.—
Ме теныт мытчала кық бöбавны.

Пондiс кывны нагајкаөн лошкötöм i ајөлөн шыыс:

— А мыј те, Гөрдеј Куџмовiч... беда-тај те... мыјiс те
менö... Ме-ед час-кежö токо...

Бaјитöмыс ајөлөн ез аркмы, аiк бығте сiја лавгiс, а ез
бајит. Бығте кық горшсö сылиe мыјöнкö жмитöма.

Пондiс кывны пeссöм. Лошкötöм шы щöкамиc.
Небытжыка пондiс кывны, бығте кық кiнкö перина пыр-
кötö беддөн.

— Мы-ыј-понда те менö... господi!..--горöтiс ајö.

А тöдтöм мужык, кöдö ајö Гөрдеј Куџмовiчөн iңитiс,
лөгөн жуалис:

— Кытөн сeрмöt? давај сiја чожжык.

— да кытис сижö меным öни вајны пемытинас? — бајитис ајö.

— Вајин-ен!.. Вајин-ен!.. — горöтис Гөрҕеј Кузьмович и вилис кылис лошкötöм шы.

Ајö локтис телега-дынö. Маласöмөн телега-бöрис кыскис сермöt да сетис сижö орожоөн бокас сулалис ыжыт сöд мортлö.

— На, бос!.. — шуис сылö ајö сермöt сеттөн.

Tödtöm мужык — Гөрҕеј Кузьмович — мунис.

Ңедыр-мыјис виҕ-вывсаҕ говкөн пельез оҕö локтыштис:

— Тпру!.. јордöм вöv. Кöҕаинит-код-жö!..

Сесса кылис вöv кок шы. Кынымискö ричитис баҕ куссез шöрын кырасын да лөнис.

Ајö локтис телега-дынö да бöрис круг-дорас усис. Круг-бердö кутчисис да учötик кага-моз пондис пеласны горзыны.

Ме дрöжжити, пыдöжык пасувтö пыри.

Асывнас оҕ ајö ветлис барин-ордö вöвла. Бертис чуж-мöm, мыҕ. Шытöг сöкыта пуксис телега-вылö, јурҕисö летыштис да мумда вын пондис бöра пеласны бöрдны:

— Гојис-тај улөн... кытис ме ваја быдса кујим руб?.. мыј-понда?.. — и лөгнитис јурнас.

Шулга синыс ајолөн вөлі лөз, пелыс куш вір.

Павжункад ајө бөра муніс помешшік-ордө, бертис токо уна рыт. Ме сјјө телега-вылын вйтчісі.

— Те сојін? — жуаліс менчім ајө.

— Сојі.

Ајө кыскіс көјічаіс (котомкаіс) өстаткіса һаң, һевна чегыштіс да жагвыв пондіс сојны, аклавны. Тујісын соң квасіна вөлі, сјјө жуіс да меным шуө:

— Мунам гортө.

— А вөвным кыз-нө, аја? — жуалі ме.

Ајө һем ез шу.

Мамө гортын бөрдөм. Сја төдөма, усегын, быдөс аркмөмсө.

Мөді лунас і кујімөт лунас Гөрдеј Кузмөвич вөв ез сет. Нөлөт лунас мамө муніс корны вөв, но помешшік керку-дынас четчөвтөма сы-вылө пон да коксө вірөң кујімлаөт пурөма. Горзытөн мамө бертис бөр. Павжун-бөрын ајө кујімөтпырса муніс ачыс.

— Мыј вермат, сјјө і керө мекөт, — шуө ајө помешшік-ордын. — Менам көзтөг колө год. — Пуксіс господскеј пос-понө: көт-пө жур орөтө, а вөвтөг естіс ог мун.

Помешшік кыз кужіс, сіз ајөс і һымтіс.

— Ета-понда тіјанліс, порссезліс, кучік јеща кулыштны! — четчаліс черпетук-моз ајө озын помешшік.

Ајө шы ез сет.

— Потачка тіјанлө... Мы-ыј?..

— да ме мыј, һем...

— Кыз те лыстан мекөт бајитны!..

— да јенліс көт-бы політ, челадө-понда көт-бы жалејтит, — сыркјалөмөн шуаліс ајө.

— Кучік колө кулыны тіјанліс, муын сістыны!.. — горөтіс помешшік.

Медбөрын, көр кыліс помешшік, што вөв кутөмас сыліс му гөрігөн, рамміс сја. Сетіс пріказ вөв леңны фенгатөг, но мед-пө сјјө гөрас лшнейө ешө фесетінажын.

Ајө журбітіс помешшіклө кок-вылас да гажаа мөдіс гортө. Вөв пыр вердтөг сулалөма, шучкөп щыгјалөма. Картавилө інміс да важ іңас пондіс меңөвтны сојны.

— Вај меным чоужжык шөрөм һаң пијам, муна гөра
өстаткисасө, — шуис ајө мамөлө. Ачыс гичыртис пиңһесө да
сінва-сорнас меным шуө:

— Кывзы, зонө, варт јурат: ме-вылын барин өни ыс-
ласө, дак ысла-жө і те көркө сы-вылын. Лоас кад, көр
лебас кыз-кынөм-вылө мистөм кулак мужиклөн. Пичкас
сја баринлис векөн овтөн јуөм вір.

Ме кывзи да сөлөмам быд кывсө сылис течі.

Шог.

(Суриков-сөрти).

Өтпыр нучок ыстас гижөт
Аслас пөрис федлө.
Нучок ылын чужеј муын
Заводдезын олө.

Мыј бөра-һи нучок гижө,
Төдны федлө колө.
Ачыс велөтчытөм. Мунны
Төдис-дынө лоө.

Петас керкуис өтөрө
Педөт, зормөм јур.
Пуксас, смекајтчыны пондас
Оз-ја лыддѣис сур.

Рытјавкад-һи секи вөли,
Мөс ваяөтан кад.
Жынһан голгөм пондис кывны—
Сылө Педөт рад.

Мөссез-бөрсан челаф локтө.
А челаф шөрын ем
(Көда федлө лыддѣас гижөт)
Велөтөм јур-вем.

Сің і лоис. Мөссез-бөрын
Тыдөвтчис бур пі.
фед кытсөвтис. фетінайт
Ускөтчис кың бі.

„На-жө лыддѣыш... мыј-нө гижө...
Поді ыстө сөм“.

Бостіс зонка гижот киö.

Јоткө ðed сөлөм.

Мышкыртчөмөн лыддиг-дынö

Кывзö ҳор јур ðed.

Нучок шогөн сымö гижö:

„Ов-пö метөг, ðed!

Töda-pö ме — сөм витчисан,

Мынттөм тенат вот.

да кыс-нö вайны?.. Болһичаын

Ме-пö китөм морт.

Ог і төд-пö көр сес пета—

Абу учөт дој:

Машинаөн гырҗавиöз

Орөтөм ки-сој.

да і көҗ-пö естис пета—

Бөра-жө-ed шог:

Китөм мортлө-инö кыс-пö

Гурас уж да мог?..“

Пемдiс пөрис ðedлөн јурыс:

Абу бурыс-тај...

Сөлөм гажсаң гижот локтiс

да ез-тај гажсö вай.

Караок-моз ҳор ðed бөрдчiс.

Сыкөн зонлө щöщ—

Бытте гiлавны горш пондiс,

Бытте бырö јещ.

ðeдыс-моз-жө шога лезiс

Ассiс чочком јур.

Пым сiнваөн кык морт миссö—

Ғор да чочком јур.

Жан Морос.

Строкö.

Октябр төлисö локтiс мијанö рочис Созон Максимович Шаров, мөскупец.

— Көҗаиныс гортын?—өшынö стук-стук керiс.

— Гортын, гортын. Пыр, Созон Максимович, керкүөзiс.

— Ме бы долгытла-ed локтi-да, — пырис да шуö Созон Максимович.

Сылö окота вöлі тöдны вузалім егö-на ми лон да пыш.
долгыс-понда мöдiс-бы босны. А ајö нiја арнас-на ешö
вузалiс, пыркöттöг.

— Мыј-ed керан, Созон Максимович, — бајитiс сылö
мамö, — көбы вöлі мыјөн овны, һекөр-бы ета донтöма
егö сетö-да. Тулыснас-бы нiја бостiсö 3 рубөн, а ме 2 ру-
бөн сетi.

— Кiн iһкакöт мыј вермас керны, — шуö мамö-бöрын
ајö. — Вузав да вузав, но i вузалi.

— Сiң-кö iнö сiң!.. — малалö паскыт тошсö Шаров. —
термасöмныт вузавны.. Вот iнö мыј, Миков, — шуö ајöлö, —
тенат зонкаыт -ed гортат вес олö, а? Гет сiјö меным
строкö, вöv да мыјда вайötас. долгтö, тыдалö-ed, он-жö
öни чajtчы вештыны-а, дај ðeңгаыт наææ аслыт пондас
ковны. доннас тенö ог дојд, ен пов.

Ајö вiçötö ме-вылö да шуö:

— ðeңгаыс мијан, Созонт Максимович, вескыта-кö
шуны, сiмöм грош абу.

— Сiја-тај i шуа, — бöра тошсö малыштöмөн шуiс
Шаров.

Ајö ышловçiсiс:

— Мыј керан... Сiң тыдалö i лоны...

Мöд һефелас мамö течiс меным котомкаокö jöрнöс-
-вешјан, ачыс горзö-рiксö:

— Кывзы, шуö, ðiға, көçaintö да ен ыжмав һем,
вежөрөн ов. Етасаң да строкö медалiм!..

Батрак.

Öj, олö челад том-дырја,

Гажötчö мумда вын,

Мед сölöм тiјан моросын

Һекөр-бы ез вöv кын.

Ed томса кадсö öтпырiс

Тiјанлö сетöма.

Чулötны сiјö буржыка

Оланөн пунктöма.

I ме етщöм-жö том вöли,

I менам пiçлис вiр,

А лым-код чочком вывтырам
Ез лакаслы і сір.

да чожа, челаф, сылі ме,
Кың сылө бівлын лым:
Көјиннезлө да поннезлө
Травіті ассім вын.

Верітат-ја, од верітө,
Порс гідјын чужі ме.
Полатувт горколас сажын
Кукаңкөт быдмі ме.

Гемја коласас медбөрја-пө
Чужсөма менам.
да ме лотөң кујім ешө,
А сесса ај да мам.

Мі олімө умөліка,
Кушыңікөс вөлім.
Мыј асным шедтім киезөн,
Сіјөн пөтөс вөлім.

Коңешно, олан ез вөв бур—
Ҡекөр ен вөвлы пөт,
Көр мунан тујлөт — пеңдалан,
Чужөмыт кың сімөт.

Вөдгчімө і пашнаөн,
да толкыс ез вөв ңем:
Овлывліс розосво-кежө
Сусекө оз кол ңем.

Ужаліссес коласаным
Кујіма вөлісө;
Богат көңајін уж понын
І жүррез өштісө.

Вот керку шөрас колімө
Кујімөнөс сек мі,
Посңит-кінса посңітікөс—
Кашңиккез кыңі мі.

Паскөмтөг, сојтөм-јутөмөс,
Весавтөмөс гөгөр:
Көт пуксы кыщө жоң-шөрас
да лунтыр сетөн гөр.

Үекин оз кыв, үекин оз лок,
Үекин оз кер і след.
Кін мунö — кежö мөдөрö,
Үе аңыны-пö мед!..
Вот теңим ми котомкаез
І корны мунимö.
да сизі вот котомкаөн
Јөз мувлын быдмимö.
двенадсет лет тырөм-бөрын
Ме строкö медағи.
двенадсет лет тырөм-бөрын
Ме гөр-бердö сувти.
Вот сессаң өнңа пораөң
Ме строккезын ола.
Вот сессаң өнңа пораөң
Лыгин ассим соја.
А ҳаркера-тај со сымда:
Үе бөрам, үе оғам,
Үе керку і үе понпијан,
Үе јөзшөрö петан.

Гижö ета кывбур-сөрти (етикотворение-сөрти) вист: кин-јылге кывбурас виставлөма; кышдөма батрак быдмөма; кытчö сылөн ај-мамыс лоөмас; кыз нија кујим вон јөзö сурөмас; бур-ја јөзын овны.

Өктö сведениеез: кыным батрак тїјан дөревнанын емөс? Кин-ордын нија олөны (богат-ордын, бедней-ордын)? Кыз нијö вї-рөны? Кыныма ны коласис шленнезын, кытөн? Аңагелö ныкөт да бајтөв-керö олөм-вылөмныс-јылге.

Кызї совет власт төждигө бурмөтны батраккезлге олөм?

Ем-ја мијан дөревнанын батрак да гов отір группа? Кыз нија ужалөны? Кин нылö отсалö?

Гез кыјге.

Вылын керөс-вылын Кама ва-дорын паскалөм дөревнана Ивановка. Ыббез-дорөт да кырас-дорөт керкуез бала табун кыз өтамөд-дынг пышшөмас. Сувтөмас өтамөдлө көда бокөн, көда оңнас, көда бөрнас. Видно, кин сетчö көркө локтөм, сїја і лошкїгөм пуксөм кытчö сылө лубö вөлөма.

Төв. Лым толаез јөрјомас керкуез кыщон (кругон) да умөла нија тыдалоны дажо луннас, рытнас ескө он-ны адзы-да, руд рөмас вөјасө-да. Шоча-шоча буҕи кытөн биок југһытыштас, сы-сөрти позө шуны, мыј сетөн керкуок ем.

Мужыккез быдөс германскеј војна-вылынөс, гортаныс токо пөрис, иңкаез да челаҕ. Мыҕасө нија лунтырөн сөкыт уж-понын, рытыс лоас да места-вылө радөс. Кин кытчө сурө, сетчө і ташкисө јурнас. Öтик керкуын токо пыр зузвизө би. Сіја дыр рытнас сотчө, асывнас зев оҕ шедө. Керкуок ета ема мужык, Кобелов Пјодор картавылын. Кобеловөс гөгөр төдөны. Ветлө сіја ҕеревһаезөт, өктө крессаналис өтикө-мөдикө, унажыксө лон. Öктас да товарө пөртө — геззес кыјө, а товарсө городын вузалө.

Геззес Кобелов һе ачыс кыјө, сіјө ужавны тоҕелһеј зонкаоккез виҕө. Кујимаөс нија, 8—14 арөсаөс (годсаөс). Пөрисжыккезөс Кобелов оз раҕејт виҕны: „бајитһы, шуө, лоө ныкөт уна, а үчөттөт кывзөны — мыј шөктан, сіјө і керөны“.

Олоны і ужалоны челаҕ үчөтик умөлик ізбушкаокын. Öшыныс өтик, југытыс токо зузвизө, пемыт. Рытсө ој-кежө сотчө-щынөтө ношһик. Сөкыт челаҕлө лолавны, а сетөн ешө лон бусыс — чуң суда омөн пукалө, кымөрөн ветлө.

Кваҕ чассаң асывсө да дасөтик чассөҕ рытнас үчөтик кюккез челаҕлөн летөны кудел, кыјөны сіјө гезө. Петышһы-бы өтөрө, сөстөм воздук моросө сурөтышһы, да паскөмокһыс абу, киссөм гөгөр — өдва-өдва јайһысө вевтө. Сінһезһыс пыктөмас, чужөммезһыс келытөс кыҕ веж масиссез, киезаныс гырҕави ранаез.

Асывсө оҕ, завтрекујө, челаҕөс јукталөны сөҕ квасі-һаөн, сетөны сөд һаң. Луншөр вајөны картовкаис покљобка, а ој-кежө сетөны бөра кусөк һаң. Сымда і сојан. Зонкаезлөн прокод кынөм сімалө, пыр петө он. 11 часын, либо 12 часын ојын, көр көҕаин кусөтас би, мыҕөм челаҕ сетчө-жө кудел-вылө і нырјышсасө. А асывнас пемытөн-һа Кобелов бөра і кытсалө һијө уж-бердө.

Ачыс Кобелов олө кујим жырја керкуын. Лун-лун сур да вина јуө, јай сојө. Колө-кө кытчө мунһы — пара

вөв дод-далө. Бөввес јонөс да волкытөс, сіннесіныс бі четчө.

Быдөн гезкыјіс шөріс Саша Котов медрам, меужаліс. Мөді год-ні Саша ужалө Кобелов-ордын. да кың сылө і ңе ужавны: гортас сіја квағөт, меуыжит, тавө тыріс 13 лет. Мукөдыс сы бөрсаөс, учөткінса учөтөс. Ајсө војна-вылын віөмас. Мамыс пыр шогалө, ужавны ңем оз вермы: кыщөмкө шогөн кі-коксө сыліс көстіс. Öнi корө. Перво і Сашаөс сөрас новјөтіс, сесса кыңкө Кобеловлө ужө зонкатө іңдіс.

— Ужав, зонө, старатчы, — шуіс мам Сашулө коллы-төн. — дорјыны мiјанөс öнi ңекінлө.

Бура Сашу јурө пырісө ена кыввез, кың вермө мырсө ужалө.

— Мамөлө колө отсавны, кокңөтны колө сыліс олансө, — думажтө Саша. — Ајө-дырні ңе етаң-жө-ед олім, да мыј керан.

Усө төдвылас Сашалө ај-дырні олом. Богатөс ез вөлө, а ңаң төдтөң тырмывліс. Школаө кык год Сашу котрасіс. Вот кытөн бурыс вөлі. Кыгаез карфінаезөн сөтавлісө, му-јыліс віставлісө, берсаө велөтісө. Окота і öнi Сашулө порој лыддыны, да оз туј: көҗаин пыр нiјө сiнвылас віңө. Он і каҗав, ңем-понда бөрсаҗат локтас да сөтө мыј кiувтас шедө.

Саша полө көҗаиніс, быдөс вөчө кың сіја щөктө. Ешө Саша вітчісө, меу учөтжык воныс быдмыштас да Кобелов сіјө щөщ бостас. Гөжө Сашалө кокңитжык лөас. А вітчісны колө ешө год-мөд.

Порој Сашу-дынө вовліс мамыс. Локтас, сувтас порогувтас да ріксө горзө:

— Шучкөп те, Сашуиңөј, ңи космөмыт... Умөла вердөны алі мыј-нө?..

— Ңе, — сускiсiс Сашу, — вердөны мiјанөс бура, токо ңаң быщөміка оз тырмы да воздук мiјан естөн сөкыт. А те інө ачыт кың олан?

І мам сылө вісталас аслас сојтөм олан-јыліс.

— Көдковну совсем-ни мөдимө сојтөг кувны да Кобеловыс кықкө жалејтис: „Тенат, шуө, чассоыс — зоньт вежөра, ужаліс!“ Ведрa картовки, спасібө, сетліс. Те өд-дөнжык, кага менам, ужав, мед бур јөз ошкісө. Он төд, поді і Міғутө, вонтө, бостасө.— Аслас чујмөм чужөм-вылөт бөра шоррезөн леҗкісө сінваез.

— Ме ужала, мама, старатча, — гусөн-моз шуө Сашу.

Көр мам мунас, челаф мылакө һекін шы оз сетө. А Сашалө окота овлө сек бајитны, окота көҗ өтіксаң кінкөсаң кывны, што лоас-пө лун, көр сіја мезмас ета нораіс.

Сашалө дума җніка оз сет. Öні сіја думајтө һе гусөн, а горөн.

— Пондас Міҗка ужавны, сек ме гортө муна. Бөра понда школаө кајлыны.

— Кытчө те мунан? — шуө Јогор. Сылө лет 14-на, а кујимөт во-ни Кобелов-ордын ужалө. — Міјанлө тасантујыс өтік — грөбјө да муө. Лыдды-жө, кыным зонка-ни татөн кулісө: Вања Петуков, Грisha Паңов, Ваца Суҗов... да быдсөнсө он і вермы лыддыны. Ужаласө-ужаласө да і һужөтчасө. Те-вылө тожө-ни оз поҗ віҗөтны: коскаез өтмөдөрө сіҗ і петөны. Кулан те, Саша, гортат он во.

Ғажтөм керсө Сашалө, шы оз сет. Мымда вын кыјө куделіс гез.

Кыҗ совет влает дорјө посні челафөс?

Өндрөј даҗко красовар.

(Краска пуіс).

I.

Умөль ужавны краска пуанінын. Жыр лажмыт, улруа, пемыт. Мыкө бутыллөзын пыр пуө-варкјө. Вонлаң быд рөма пар лебө, сіннез сојө, горш тупкалө. Віл мортыт өтөрсан пырас сетчө да һөшөн сылө кыҗ сөтас моросас... сетщөм сөкыт воздукыс красоварҗаын.

Красовар Өндрей даңко пыр мыжкө котоллез ослө. Остас, виçотас, порошокез килө. Сесса кинлөкө горөтлө:
— Пар содты!... Чинты!.. Кыскы раствор!

Көр Өндрей даңко остас котоллис пөдас, нырөмас сылө вачкө быд рөма пар, көда гөгөр гырксө сылис сотө, сојө.

Отлаын Өндрей даңкокөт ужалөны ешө 10—15 морт. Өндрей даңко ны-вылө медыжыт.

Быдөнныс нија, кығ і ачыс Өндрей даңко, кока мешөк-кезлаң вачкисөны. Мукөдыс шогөн кызөтөны (казлајтөны), мукөдыс частө петалөны өтөрө. Петасө да соғ воздуксө шедөм чері-моз перыта ңылалөны.

Красоварка — мөгіла фабрикалөн. Здорөв том мортөс сја кык-кујим воөн (годөн) пөртө старикө. А дас во-кө прокод сетөн овны, гроблис пөдан оғ да јагө кај...

II.

— даңко! Лок, тенө көзајин корө! — шуө өтпыр контораис зонкаок.

Өндрей даңко јөрнөссө јивтсис кыскалис-лөсөтис. кымөссис ңылөмсө чышкис да термасөмөн мунис.

Көзајин Закар Леонтејевич Лапушкін важнеј щөктөмөн бајитө Өндрей даңколө:

— даңко, верман те етатщөм рөм керны? — і мытчис даңколө узөр.

Өндрей даңко дыр виçөтис очкиез-пыр узөр-вылө. кинас пешлис, југыт-вылө виçөтис, кывнас мыжкө ңылыштис да медбөрын шуис:

— Пондыла, Закар Леонтејевич...

— Јуртө пукты да мед меным вөлі керөма! Заказ витчиса ыжытө... — щөктөмөн чорыта шуис көзајин.

III.

Өндрей даңко бертис красоваркаө, пөднасис аслас „секретнејө“ (учөтк жырок красоваркаас), дыр кошшисис кыщөмкө гижөттезын, неөтпыр көтөтлис узөррез кыщөмкө зеллаезын, би-вылын костис, килотаезөн кискалис. А сыбөрын гортас локтис, кулки-мелки сојыштис да жожулө пырис. дыр сја жожулын масиса би озын мыжкө копошитчис.

Жожулын Өндрей даңколөн аслас учөтк красоварка. Оз тырмы сылө фабрикаын ужыс да гортас ешө ужалө. Зев жона рафөйтө ассис ужсө.

Естөн жожулас Өндрей даңко кошшө-думајтө кышөм буржык да басөкжык рөм адзыны, мед ивановскеј ситеч быдлаын ошкисө да жонжыка бөгтисө.

Уна-уна онтөм ој чулалас Өндрей даңколөн жожулын колан рөм кошшытөн. Көр адзас, нуас сижө көҗәјінлө мытчавны.

Көҗәјін пешлас вил рөм да доволен-кө колас, даңкоос „молодечөн“ пинез коласөттис нитас. Оз-кө доволен ло, быднөжөн шуас да дынгис понөс-моз вашөтас. Ужалө-мыс-понда мукөд кадас руб, понлө-моз, чапкас, мукөд кадас нем оз сет.

IV.

Уна бурсө керис Өндрей даңко ивановскеј пабрикалө. Богатитис көҗәјінөс миллионезөн. Ивановскеј ситеч быдлаын төдисө, быдлаын сижө ошкисө да новјисө. Но некін ез төд, кінлөн сетөн ужыс, кінлөн журыс ужалөма быд-кодмича рөм-вылын, кін сетчө рөмас ловсө ассис пунктөма.

Өндрей даңко шогавны пондис: кызөтө ој і лун, космө, моросыс, шуө, висө. Ез понды вермыны ужавны красоваркаын. Вовлис көҗәјін-дынөда пиқосвылас кевмысөмөн корис:

— Көҗәјін-бағушко, сет меным оза ужө-понда көт невна фенга. Ог вермы ужавны, асемјаө сојтөг олө. Он төд—вескала ешө... пригодитча ешө.

— Мун озис, — рјакөстис көҗәјін. — Менам абу естөн багафелна (кытөн пөриссез олөны). Меным колөны вына отир, мед уж нуисө. Нан сојиссес менам і сиз уна. Пет да паҗератө кол, те местө менам мөдикөс адзөма.

Петис Өндрей даңко көҗәјін-ордыс, пуксис посөҗ-понө. Пукалө, думајтө. Быдөс сылөн синозас оза олөмыс, ужалөмыс. Ез адзыв бур ој-лунсө. Пыр шыг не пөт олис. Здравөјо ассис өштис, а кін-понда, мыј бурыс аслыс содис?..

Забедно лоис Өндрей даңколө, риксыны кутис. Песласө кагаок-моз, јордө көҗәјінсө, јордө быдөнөс, ассө-і. Көбы

код-ыс сылөн вөлі, бостіс бы да быдөс оңлајурөн бергө-тіс, жағјіс-бы етшөм вірјуіс көзәјіннесө...

Ҡедыр-мыјіс Өндрей даңкоос кундісө. Товарішшес јағөз киез-вылын кајөтісө. Ҡе первојөс нја зебөны: уна-һи ны сін-оғын јөз куліс ета пабрика-вылын. Очередныс ны-сајын.

А көзәјін луніс-лунөн богатсалө, луніс-лун сылөн мільоннез содөны. Луніс-лун красоварка варкјө пізө, нуө ужаліс отірліс лов.

Ҡедыр-мыјіс Өндрей даңколіс і семјасө патераіс вөт-лісө. Горттөм даңкоіка пондіс ветлөтны кортөн јөзөт-мірөт — кытөн лун, кытөн ој; кытөн парөн пөт, кытөн сінванас пөт.

Ҡижө: „Кышөма көркө овеіс ужаліс отірлө пабрикаезын да заводдезын“.

Ҡарјөма көртзырөн.

(Ҡе красов-сөрти).

Ҡарјөма көртзырөн гу муын пыдына.
Олөмсө ассіс-тај көдакө вузөма.
Ҡажтөма олөмсө, сојтөмсө, кујтөмсө,
Пемыта олөмсө, арса-ој шуштөмсө...
Медбөрын, коңөрлө, лоіс-жө пом...
Кусіс-тај олөм, кыз чіскалан шом.
Мыј сесса?.. Уз сетөн, сы-вылө чужлөмат.
Топыта пөдналас појумвевт чужөмтө...
Сөкыта ул муөн лічкіеас горт тенат.
Токо јөз чыныштас... зік өті мортөн-ед...
Бырөмыт оз-ед і һекінлө ков,
Кастылөм јөз костын оз-жө дыр ов.
Вот-ед і кылө-һи гу-дорын сыланкыв.
Басөк кај гажаа пофі-нө кастылө?..
Алі мөдіккезліс сылөтө олөмсө?..
Лаңтыштам! Олөміс сорһилө пом,
Сылөміс, бөрдөміс тупкамө өм!

Жан Морос.

1905 во.

Неотпыр Степан кывліс ајыссаң і јөзсаң 1905 во-
-жыліс. Неотпыр јуасны пондыліс сы-жыліс өті-мөділіс, да
со оз вермы толкө лоны: некін быщөміка оз вістав.

Отпыр мунасө ніја — аја-зона — сула. Туј-вылас Степан
пондіс щөктыны ајыслө вістасны 1905 во-жыліс.

— Те, Степан, он ешө вежөрт, кага! — шуө ајыс.

— А те вістас, мыјкө поді і вежөрта.

— Но, кывзы інө! — і ај пондіс вістасны.

— Кывлін поді, көркө учітель міјан деревнаын оліс,
Іван Васілловічөн шуісө.

— Кывлі, ачит-жө кызкө віставлін: өшөтөмас-пө сіјө.
Мыјіс-нө сіјө өшөтісө?

— А вот, кывзы.

— Умөла овсис крессаналө сар-дырні. Мортыт ој
і лун ужаліс, а наңыс сојны ез вөв. Воттез вөлісө гырі-
сөс. Заработкіез донтөмөс, да матын гөгөр ез і вөвлө,
коліс заводдезө со мунны. Мумда вөлі деңгаоктө шед-
тан, быдөс вотө сетан, да ешө оз і тырмы. Недоімө да
штрапө өстаткіса податө петкөтісө.

Сетчө-жө міјанкофлөн пашна кок паста токо вөлі,
ковсис сіјө пыр көртмавны. А кінліс көртмалан? Токо
богәіналіс, нето грапскеј места ректан. Мукөд кадат
көртөмтө мынтыны он вермы-да, жын наңыт ыб-вывсіт
көңәјін сусекө пырө. Төлыс локтас-да, көт те пу жір.
Мырсан-мырсан да сојтөг-көкувны лоас неокота, мунан
богәіна-ордө да донтөг (задошово) строкө медаган. Богате-
јыт төдө мыј текөт керны: асывнас зірс пемытөн ужас петан,
рытнас сің-жө керкуат пыран. Сојан-јуантө понлө-моз наот-
маш чапкасө да і ета-пө теныт ешө чес. Сізі сөкыт уж-
-вылын ассыт строктө тыртан.

Көңан кадыт локтас, віңөтан — көңны тенат нем. Бөр-
дан-керан да өстаткіса пашнаоктө богәіналө донтөг
чапкан. А крессаңінсіт петан-да, сесса інө мыј керны?
Прошатчан нолнан гортпоз пелөсыткөт, котомкаок сыв-
јат өшөтан да ріксытөн колан чужанінтө. Кагаоккет — көда
вічку посөзын, көда мелныча лар-дорын, көда керкуіс
керкуө ветлөтөны көртөн. Некін ны-вылө қар оз кер.

некинлө нја оз колө. Јордышсан кујим пөвсөн да мунан гортсйт куз туј-куза, кытчө сіннез візөтөны, бур олан кошшыны.

Пемыт, містөм, вылат быздөм гөгөр — кытчө інө етщөмыт төран? Јурат көт мывкыдыт керөс мыгөр, а пондан роботаат жуасны-да — селізірјат сеталасө.

Мыј сесса керны? Усө заводө пырны, заводө — адө. Ој і лун бі-дорын, жарынын. А надсмотршік¹⁾ пыр өтмө-дөрө ветлө да штраппез ужалиссезлө течө. Получкаыт локтас-да, деңгатө кіат он і аңыв, быдөс оңлаң којөма.

А уж-понат стрөјман-кө, мун кытчө сіннет візөтасө, канпјанөс-моз өтөрө брыңытасө да і спасібө оз шуө. Вот сіја оланыс вөлі, токо — ок-ед, шу!.

Стөпан каңаліс, кыз ајыслөн төпөтны пондісө сінваез.

— А нја, — бөра пондіс ај, — понгөн²⁾ келөп, олісө, кра-сујтчісө. Новјан не новјан выланыс пасталөны, сојан не сојан оңаныс вајөны. Мыј окота, сіјө і керөны. Кыз вер-мөны, сің міјан вылын і декучөны.

— А ті-бы нјі лакјит. Мыла аснүтө өбөдөтны сетіт? — пізис сетчө учөтік сөлөмок Стөпанлөн.

— да ны кын, зонө, берсаыс вөлі: пабрікыс, заводыс, муыс, ваыс. Пондам-кө вөлі норасны горөн, ужпон-сйт вөтласө.

— А тіјө бы нылө вісталіт, ужалисыт-пө-ед сіја-жө морт!

— Вөлісө, кага, сетщөммет. Нөміс нја езө полө, вескыта бајітисө, стөнаөн народ-понда сулалісө, да сетщөммесө сар турмаө сујіс, өшлис да лыјліс.

— Иван Васілловичсө сы-понда-жө өшөтисө?

— Сы-понда, кага. Вај ужо вітаса досполнаөң-ні.

Но вот. Умөла овсис ужалис отірлө. Сетчө-жө ешө сар Јапонја-вылө војна остіс. Ужаліс мужык-пөлдөстө покорең војна-вылө ыстисө. Гортө колісө өтік пөріссез, іңкаез да челаф. Војна-вылын лыддытөг кожјисө віисө, мукөдсө китөм-коктөмөн леңісө. А сар секі аслас кыр-ныш-табунөн пірујтис да оліс.

1) Надсмотршік — уж-сөрын візөтис.

2) Понгөнөн шуөны сетщөм мөртөс, көда ачыс өз ужав, а мөді селі-вылын өлө.

Терпитіс, терпитіс отіріңөј да медбөрын кучіксіс петіс: лебтісіс сар-вылө да сіјө кырныш табун-вылө. Ок, мыј-ed токо вөлі!.. Лөгувјат мортыт-ed ассө оз төд. Иван Васілловічкодөммет секі озын пыр вөлісө. Кытчө ніја, сетчө і отір.

Сің вот і міянын вөлі. Көт ылын, шуам, заводдез-дынсаң олам, а мортытлөн отласа ужсө сөлөмыс-ed төдө. Волосіс-волос пондіс лебтісны понгөннез-вылө. Иван Васілловіч іңыскөт озын пыр вөлі. Отір сыліс ајліс-моз кывзіс. Төдімө мі морттө: мужык-понда ловсө пуктіс! Мунімө сы-бөрын біө і ваө.

Перво рез-паз керім полча да господскеј доммес. Старшінаөс да пісарөс¹⁾ волоснејіс вашөтім: ніја тожө оті кісө понгөннезкөт кыјісө. Мыј граплөн бурыс вөлі, быдөс отамөд коласын јуклім. Крессана пондіс кыскавны вөр строітчыны: свобода-пө локтіс, не штрап, не белет абу.

Токо егө дыр сің олө. Сарытлөн быд сілаыс уна вөлі: војскаыс, полчаыс, жандарммес. Ніја быдөс вөлі өктөма, грудітөма отлаө. А міјан нем абу, дај отамөд-dop быщө-міка егө кужө сулавын. Лебтісіс вірјуіс сар аслас сөд кырныш чукөркөт ужаліс отіріліс јуны пым вір. Отірөс лылісө, өшлісө, вачкісө, сістісө тұрмаезын. Отіріліс гортнысө резісө-паздісө, пөјімө пөртісө.

Ез чулав ортсө і міјан Комі му. Быдлаө, кажнеј посадө өвінө-моз щөтісө казаккез. Ветлісө ніја керкуіс керкуө, кулісө — волісө беднеј крессанаөс кың токо кужісө. А богағтоыт ешө ніјө ызјөтісө, віставлісө кін мыј свобода-дырңі керіс.

— Уна, Степан кага, сек јөзлөн вір лезчіс, уна јөз куліс! — ышловзісөмөн шуіс ај. — Геңа Міколөс сек казаккез кувтөң вачкісө. Прокоп Пілаліс жын ловсө бостісө. Оғаш Міковліс быдөс мыј вөлі пөјімөн сорлалісө да семјасө кортөн лезісө, а ассө тұрмаө пуксөтісө, сыбөрын каторгаө-пө веккежө іңдөмас.

Иван Васілловічөс іңнас да челафнас совсем кытчөкө нуісө. Сыбөрын кывсіс: ассө-пө жагөтөмас, а іңтө кага-езнас Сібірө ыстөмас.

¹⁾ Старшіна вөлі өнна председателтүјө, а пісар -- секретартүјө.

Вот сің чулаліс Револүтсіја 1905 воын.
Ајлөн вігтаган јештіс.

Јуасө ај-мамнытліс 1905 во-јыліс. Мыј төддөны нја „свобода“-
-јыліс?

Кінөс тіган дєревнаын 1905 воө өбідітісө: вачкісө, турмаө
ыстісө, пажыт петкөтісө, вісө? Кіннез етө керісө? Вөлісө-ја
тіган казаккез?

Віра кресенья.

Кресеньяө¹⁾, 9 јанвар лунө, Петербургын фабрикаез
вөлі тырөмас отірөн. Кін-кін сетөн токо ез вөв: крес-
сана матіс гөгөр, ужалісез, гыріс, учөт.

Оратуррез баітісө пызаннез-вылын.

— Правельно! Верно! — горзісө отір.

— Овны ез понды тужны!

— Сар-бағушко вежөртас, кывзас.

— Раз быдөнным корам, керас сің, кың мјанлө колө.

Кыщөмкө том морт пондыліс віставны, оз-пө ков
сар-вылө нафєйтчыны, да сылө ез сетө баітны. Отір мыј
верміс чірзіс:

— Мјанлө студєнттез озө колө!

Ваңа гажтөма мамыслө шуіс:

— Ме щөщ муна, мама!

Ваңа-дынөт отір черневадн кывтіс. Сетөн вөлісө
і томөс, і пөрісөс, учөтөс і ыжытөс. Нєкөр Ваңа ез
ешө сымда отір аңывлы, јурыс нєлла радувјас бергөт-
чіс. Кыщөмкө пөріс, лөчыт сїнока учөтїк морток сувтыш-
тіс Ваңа оңө да јуаліс:

— Тожө мунан, зону?

— Коңешно, муна!

— Кытчө, мыјлө — вежөртін?

— Көр не вежөртны: ужаліс-ед, абү-ны учөт, і мамө
ужаліс фабрикаіс.

Пөріс морток велөтөмөн Ваңалө шуіс:

¹⁾ 1905 воө.

— да, кага, талун ыжыт лун, ыжыт кресенна. Виль олан-вылө отір ловзис. Мы-бы нија сетчин ез керө, а отір ассис бостас... бостас!..

Мамыс Ваңалөн, Варја, локтөма јенөн. Көр отір лөгөт-чис лоқзезө, Варја Ваңалө сујыштіс кіас јенсө, сувтөтіс сіја отірозо

— Ваңа, быщөміка сар-бағушкоос вичөт. А пондас-кө кін сетчин текөт мыј бајитны, ен пов, вескыта правдасө реңөт вистав.

— Ладно, вистала! — нырувтас шуис Ваңа. Сыбөрын жуалис: — А лыјсыны-кө пондасө?

Варја ваквак серөмтчис:

— Мыј те і бајитан? Лыјлөны-ед токо безобразчо керикөн. А мијан, ақан, оқаным і пристав ачыс, і околө-дошнеј, і бағушко мунө. Јеннезө рағ кінкө лыјлө?

Оқын тыдаліс Нарвскеј ворота. Кыкнанладорас ворота бокын сулалісө руд паскөма салдаттез. Штыккезныс нымөн шонди-вылын масісезөн сотчисө. Салдаттез бытте

вігчїсісö отїрліс локтöм. Ваңалö друг лоїс гажтöмкод, полöм бытте бостїс.

Сек-жö Ваңалö сїнвылас усїс, кың воротасаң навес-мак гөнїтїс вöввез-вылын отрjad. Ваңа бергöдчїс віçотны кытçö гөнїтас отрjad. Віçотö і аdçö—отїрлөн чужöм-мезныс чужöмас. друг отїр пондїс жансавны öтмöдöрö, а вöла отрjad ташкїсіс шöрас. Ваңа вевтїсіс јенөн да лап-кїсіс отїр-бердö. Јурвевдöрас сылөн свіркајтїсö шашкаез. Шашкаа вöла морттезлö отїр öтмöдöрсаң горötїс:

— Мыј тї етö кератö?

— Морт вїссез!

— Креснеј кодсö!.. Јенöс од тöдö!

— Лыјлöны! — горötїс кїнкö Ваңа пелöзын

Сек-жö отїрвевдöрöt говкөн ыскöвтїс лыјсöм шы. Ваңалö кажїтчїс, бытте быдöс отїрöс сталнеј плетөн-моз олсыштїс жождö, талöм гöрд рöма лымö. Ваңа щöщ-жö кyjлїс.

Ваңа јурвевдöрöt ветлїс быдса зык—кїн ојзїс, кїн вїдчїс.

— Вот кың!

— Сїң панталö сар-баушко!

Пондылїс Ваңа лебтїсны, четчыны; мöдїс-бы пешлыны кынöмсö—кынöмас сылөн зев зубыт вöлі. Öдва, öдва пыктöм коккез-вылас сувтлїс, кың јурвевдöрас бöра пондїс кывны лыјлöм шы. Ваңалö вїлїс зубыт лоїс пелпонас, чужöмнас мöдпöв ташкїсіс. Гөгөрöнас шорөн пондїс çолгыны вїр, увтєїс лымсö пöртїс сөнөгö.

II.

Вес Варја шевкєїс кїзнас: петны толпа шöрїс ез поз, чуң ез тöр. Варја јурсö, кың і мöдїккез, мышкыртіс, бöрсаңас дугдывтöг кылїс лыјсöм. Гөлöм сылөн ыжмїтчїс Ваңа-понда: кытөн сїја, мыј сыкöt?.. Ез і аdçы Ваңаöс, отїр чукöр петкötїс Варјаöс мöдї улычаöң.

Варја кїнїтчїс бöрлаң, Ваңула, да кыс-нї: улычаö чукöр-чукöр-вылö пырїс вїл отїр. Кїнкö лөгөн Варјалö пелöзас горötїс:

— Иңка, да кытçö те пелїтчан? Он-ја кыв мыј сетчїн керсö?

Варја шајпај лоџмџн сувтис да бџр ње оз оз писты мунны.

— Зон менам сетчин!

— Но, зон... Локтас.

— А виасџ-кџ?

— Мыј керан, виасџ-кџ!..

Куџ, кџс, читкыла сџд јурџиа морт горџтис џџрлџ:

— Јорттез, адџылитџ? Вот кыщџм сар мијан!.. Тырмас!..

— Абу мијан сесса сар!

— Оз ков сарыс!.. Тырмас!

Варја кывзис нијџ, а аслыс гусџн нырувтас вашкис:

— Ње јен, ње сар, — њекин абу.

Варјалџ бџра Ваџа тџдвылас усис. Вилис ускџтчис бџр-лан, кинџскџ киџт кутис да јуалџ:

— Зонкаокџс менџим ен адџыв?

— Кыщџм зонкаокџс? Јеща-ја зонка табуныс сетчин!

— Јенџн... Нарџшно озас сувтџти.

Кинлџкџ тџдлас усис:

— Јенџн, шуан? Чџчком шапкаока?

— Чџчкома, — радувјас шуис Варја.

— Усис, — шуис тџдтџм морт. — Виисџ видно —, ез четчы.

Варја быџџе месталас кынмис, виџџтис тџдтџм морт-вылџ, а ачыс быџџе ез вежџрт њем. Сыбџрын горџтис:

— Те менџ ен бџбџт?.. Бџбџтин?!

І ез сџџ сесса вермы виџны њекин. Вежталис џтмџдџрџ џџрџс, мезмис паскыт улџчаџ і кынмис местаас. Керкуез-бердџт, трџтуаррез-вылџт мунис ешџ џџр, но лымја туј вџли морттезтџм. Талџм лым-вылын колтаез-моз валџјт-чис џџр, валџјтчисџ кинлџнкџ шапкаез, џтик валџнки-да.

Варја ез кыв лыџсџм, мунис улџча шџрџт со озлан, кошшыны зонсџ.

**9 јанвар лунџ сар мытчалис џџрлџ асџ. Сџја сулалис
капиталиссез-дор.**

**Уџалис џџр пондис тџдны: капиталиссезкџт вермаџны
став уџалислџ колџ џтув.**

Җебікөн-колькөн ғыланкыв.

(Похороннеј марш).

Бур воннезөј, коґ-вылын усітө ті,
Мед ужаліс буржыка олө.

Мыј вермітө сетітө јөзыслө ті

І кулөміс ті едө полө.

Ез жалејтлы тіјанөс вірјуіс сар,

Љокместаын, ғурмаын вііс.

Ез жалејтлы тіјанөс сарыслөн суд,

І судітіс локөн-моз сіі.

І суд-бөрын, коңөррез, мунітө ті,—

Мунітө зев ылө, воннез.

Тујныт коңечтөм, і шотчісөм абу...

І дорөмас кіез і коккез.

Жар тіјанөс сотө, көҗ сетчө-жө кув;

І лолавны ті одө вермө.

І туј-шөрын, коңөррез, усатө ті,

А стражаыс јонжыка лөгмө.

Жар луннезө өгыр-моз доналө көрт,—

Кі-коккнытө тіјанліс јірө.

І ранаіс воҗалө, візываетө вір,

А пым көртыс пыдөжык пырө...

А зарні двореччезын вірјуіс сар

Пыр гажөтчө, шоггез оз төдлы.

Оз жалејт гөл јөз-вылө пула да штык,

А бур торсө оз һекөр сетлы.

Љок сарыслөн сарстволө лоіс коңеч...

Бостіс гөл јөз вола кіө.

Бур воннез, мыј кошшітө, сетітө ті

Гөл јөзыслө воласө сіјө.

М. Лебедев.

Сар өстіс војна.

Сферевһаын гөгөр лөһ—

Јуөр локтөма-пө төн:

Течны лоө котома,

Сар-пө остөма војна.

Сарлөн журын вөлөм дума:
Менам отір ем-пө уна.
Те, германеч, ен кутчис,
А кутчисін-кө—вітчис!..
Леңа војска тевлө паныт—
Локтас секи журломанат.
Понда куртны боктө сің,
Оз і пушка тенө вің.
Менам војска немис оз пов,
Сыкөт дыр бајитны оз ков.
Шуа: „біө ноко—пыр!“
Отік мортөң пырас—ырр!..
Но, а жур көң кін і оштас,
Сіјө јен ас-дынас бостас...
Мужык журыт абу дона,
Ета ңатыс міјан уна.
Ас мильон көң усө жур,
Мед лиш аслам ез-бы сур!..

Феревңаын мыјкө кылө:
Кінкө горзө, али сылө?..
Журнас петө коңөр морт,—
Колө ассис чужан горт.

Војна розорітіс кресанаіс.

Војнаіс саррез орсөны.
Пым віріс шоррез бузгөны.
Ыжмітө горјо отірос.
Сінва көтөтө веж муос.
Том отірос петкөтісө,
дај ајјез-бердө кутчисө.
І стрөјмө ужын ің пөлөс,
І чегө кың іңас тылөп.
Вон сетчін ыбжын вундытөм,
А естөн віңыс ыщкытөм.
І пөрө мортлөн оланыс.
І јамө сылөн ембурыс.
Жыркујтө отнас ема морт...
Весңасө оңас коңөр морт.

Сарӧс чапкисӧ.

Салдаттез кујим воӧн мыҗисӧ, дурҗисӧ војутны.

Городдезын пондӧсӧ овны шыҗӧн.

Ужалӧс отӧр пӧҗис.

Певрал тӧлисӧ 1917 воӧ Петроградаын лебӧс револутсија.

Быдласаӧ отӧр јурсӧ мытҗис отӧрӧ. Быдӧс петӧс улч-вылӧ, пондӧс горӧтны: „Ми шыҗӧс!“

Ужалӧс отӧрлаӧ вуҗисӧ салдаттез. Сарӧс чапкисӧ.

Сар севҗа абу.

Пашу пырис керкуӧ кодҗӧм кыҗ. Чужӧмыс шыҗӧналӧ, сӧннес ӧшӧмлӧн. сарјалӧ лоӧс сӧвӧ. Быдса тӧлис Пашукӧт ӧтлаын олӧ, ӧкӧр ешӧ ез аҗывылы кодӧн, а сетӧн—нако теныт.

— Те мыј, Пашу, гӧсҗитӧмыт кӧнкӧ-ордын алы мыј?

— Старӧста часӧт јуӧр вајӧс... сарӧс чапкӧмас!

— Чапкӧ-ӧ-мас?! Мӧдӧкӧс алы мыј-нӧ пуксӧтӧмас?

— Кӧсӧҗ чапкӧмас, сартӧг ӧни олам.

сарјалӧн сӧҗ кӧес ӧ усӧсӧ.

— Те, Пашу, чӧв-жӧ, загрек мыјкӧ ӧеладнӧ оз вӧв бы. Ен енӧн кыввезнат орс.

— Ӧекыщӧм орсӧм абу. Бумага старӧста вајӧс. Учӧ-фелҗа-ордӧ ыстӧсӧ, часӧт скодка ӧктӧны, лыдҗыны пондасӧ. Ӧекыщӧм сар ӧни абу. Ӧтӧк чапкӧсӧм, мӧдӧк ӧтка-жӧтчӧм, а вӧҗӧтны-кӧ ылысаӧ—вӧтлӧмас быдӧннысӧ. Ашын Кудымкарӧ леҗча, быдӧс быщӧмика јуаса, тӧдмаса. Мы-жыккет мӧјан езӧ-ед ӧ повҗӧ, боккезнысӧ токо куртӧны да сӧвутчӧны: сарӧс-пӧ вермӧмас местасӧ шедтыны.

— да мӧјан мыј, пемытӧс мӧ. Мӧјанлӧ ӧткоҗ кӧнувтын овны. А мӧдӧк сӧревӧаезӧт подӧ кӧјӧнӧн уҗӧналӧны ӧ полӧны... А урадҗӧкным-нӧ кыҗ, колтчас алы мыј? Начальниккес мӧјан-вылын озҗаез-жӧ лоасӧ?

— Урадҗӧкыт жожулӧ пырӧма да аҗӧмас, јурсӧтҗас кыскӧмас.

— Мыј ӧ бајтан. То-тај сӧвоыс кытӧн! Ноко ужо, кытӧн менам чышјанӧ? Ветла скодка-выланыт, кывзышта.

Отір школао өвінө кың шөтөм. Өшыннез-вылын сула-
лөны, посөңын тыр, школа гөгөрас өтөрас чукөр-чукөрлө
сувтөмас.

— Пашу! Пашу!—кытсалөны грамотеј Пашаөс. — Лок
лыдды... тенат өмыт паскыт, кыламжык.

Пашу лебтисіс пызан-вылө. Шапкасө чапкіс, сіннезнас
југөрөн-моз өтірөс нуөтис да чорыта, гораа пондіс лыд-
дыны. дыр лыддыс.

Гөд стенаөн-моз сулалісө мужыккез да інкаез быдса
час, кывзисө Пашуөс. Етаң і вічкуын өтір һекөр ез су-
лавлы.

Гортаныс мунісө сің-жө шынітөлөн. Токо өтік том тош-
төм салдат чіжјаліс котрасіс өтір шөрын да ышкі-појкіөн
нылө чірзіс:

— Һіжнеј чін өні абу. Өні быдөн шусө салдатөн.
Һіжнеј чін вөлі да көсөң быріс, петіс.

Јуасө-вістасө гортаныт, кың чулаліс тіјан певральскеј рево-
лутсіја.

Певральсаң да Октябрөң.

Певральскеј револутсіја-бөрын власт ез сур рабочеј да
крессана кіө. Сіјө јештісө кватітны буржујјес: капіталісесз
да помешшіккез. Кватітисө і остісө ассіныс Временнеј
правітелство.

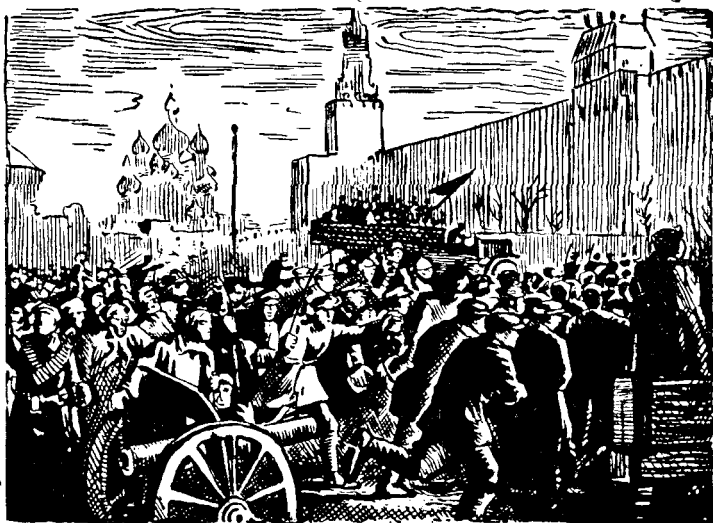
Временнеј правітелство салдаттезөс щөктіс војутны,
а салдаттез ныліс ез кывзө. „Кін-понда, шуөны, јур пук-
там, буржујјес-понда? Тырмас сесса аснымөс каждыны
да стрөјдыны. Мі асным тани пулаувтын олам, а семјаным
гортын сојтөмөс“.

Быд ужаліс өтірлө окота вөлі олөмсө лөсөтны аслыс.
Рабочејјезлө окота вөлі пабріккез да заводдез ас кіпод-
увтө керны, крессаналө—му босны. Временнеј правітел-
ство етө керны ез лең. Пабріккез да заводдез кың вө-
лісө буржујјес кың, сің ніја ны кіө і колісө; му колі по-
мешшіккез кың. Временнеј правітелство һем өтірлө ез
сет: һе мір салдаттезлө, һе пабріккаез рабочејјезлө, һе
му крессаналө.

Јавітчісö болшевіккес. Ніја быд му-паста бајітісö мір-
-јыліс. Тырмас-пö каждыны отірöс! Колö-пö буржујезкöt
војутны, мырддыны ны кііс власт, пабріккес, завод-
-дез, му.

Отір каҗаліс кöдаладорын правдаыс. Ніја лебтісісö,
өксісö, жітсісö öтлаö да пондісö ырöтны мунны паныт
Временней правітелство-вылö.

Петроградаын 25 октабр луно (7 нојабр луно) лебіс
востаңне.

3 нојабр луно Мöскуаö пуксіс віль правітелство, уҗа-
-ліслөн правітелство — „СОВЕТ РАБОЧИХ І СОЛДАТСКИХ
ДЕПУТАТОВ“.

Сысан Кремл-вевдöрын öнöҗ павкјалö гөрді міча плаг,
кöда-вылын біа југөрөн өзјоны букваез **Р.Ф.С.Р.С.**

Октабрскеј револутсіја төв-нырөн кыщöвтіс омөн
Россіјасö,—пуксіс віль, советскеј строј.

Мыј бајітіс Ленин рабочејјезлö.

Јорттез!

Мі уҗаламö уна. Мі керам буржујезлö ембурсö (бога-
-іствосö). Мі шедтам зарні (золото), мі перјам му-пыщ-

кіс көрт да ізшом. Керам машинаез, корабльез, двореч-
чез (ыжыт керкуез), ңужлалам паскыт му-вылөт көрт-
тујез.

Быдөс, мыј ем му-вылын, керөма ужаліссез кіезөн,
перјома ужаліссез віра сірһылөмөн.

А мыј мјанлө ета-понда сетөны?

Мјан шедтөм феңга-вылө өдва поңо овны. Олам пыр
шыг ңе пөт.

Мі бура-һи төдам: кінлө мі норасім, кінсань вйтчісім
отсөг, нысань бурсө егө адзывлө. Нја јорттез буржујезлө,
нја көстөны ны-дор.

Мјанөс, ужаліссезөс, віөны пемытын, оз сетө велөт-
чыны, медбы мјө ег велалө вермасны буржык олан-
понда.

Мјанөс віөны јөртөтын, вөтлөны уң-поніс, јөртөны
турмаезө, ысталөны гортіс—пессыны ныкөт.

Мыј мјанлө колө керны, мед буржыка овны?

Мјан-вылө быдөнныс буржујез, кырныш чукөррез.
Мјанлө ңеқыс вйтчісны отсөг, мі вермам нафејтчыны токо
ас-выланым.

Мјан вын—өтлаасөмын; бур оланым оғаным—бур-
жуј келөпөс вермөмын. Быд паста му-вылын рабочејес
важын-һи өтлаасісө сојузезө. Нја јона, кың өтік, сулалө-
ны өтамөд-дор. Сің і мјанлө колө өтлаасны да пырны
ны шөрө өтлаө, мед лоас өтік сојуз быд ужаліс јөзлөн,
мед сувтас ужаліс јөз кың өтік морт быд му-паста бур-
жуј-вылө.

І лебас мјан чорыт вына гаҕда кі, і пөрасө мјан јөр-
төттез да чепpez, көдніјөн дорөмөс вөлімө вексө. І чуј-
масө буржујез. Лебтісас Россіаын ужаліс јөз,
пөрас вірјуіс сар правітелство, көда сулалө буржујез-дор.

Інтернатсіонал.

Сувт, четчы јордөм, дорөм өтір.

Сувт шыгјөн куліс, бөрдіс јөз.

Пым віртө піңөт, палөд ојбыр,

Мед сөлөм озјө біөн-моз.

Быд мувлис пещсö зикöз гóрам,
Лок вужсö ңещкам, мед оз пет.
Ми долыт олöм вилс дорам:
Кин вöли щыг, мед лоас пöт.

Ета лебтисöм мижан
Мувлас медбөрја кос,
Сувт, ужалис јöз пижан,
Быд ембур аслыт бос.

Оз сетö саррез личыт олöм,
Оз киссы јенсан чöскыт тор,
Ас вынөн бостны быдöс колö,—
Быд тилсис-пещис мижан-дор!..
Мед мынас горшис чорыт гөрöт,
Мед му-пыр мунас мустöм тор,
Бос, мувыв пещсö путкылт, пөрöт,
да аслыт ыжыт чассö дор.

Ета лебтисöм мижан... с. оқö.

Мыј муыс лебтö—быдöс мижан.
Быд ужсö вермö вына сој.
Ми дыша горшсö пöдтам биён,
Кини оз ужав—мед оз сој.
Оз зев дыр кырксы кырныш чукөр,
Ми чожа индам олан ин.
Бур асыв чавкјö кыа југөр,
Бур мича шонди сетас вын.

Ета лебтисöм мижан... с. оқö.

Леңин да Октабрскеј револутсија.

Ужалис отир керис револутсија. Власт бостис аслас киö. Ачыс керсис көзјинөн ас му-вылын. Не донтöма шедис сылö власт. Не кокниа пуксис сија журавны аслас странаөн. Буржу келöп ез уэ. Кыз көјин табун öтмөдöрсан ашка-ритчисö нија советскеј власт-вылö. Ковсис ужалис отирлö мездисны, пещыны да i вынсö вочны. Сар правительство-бöрсан Россия колс лешки-пешки: тујез вöли жугалöмас, гөгөр вöли киссöма, крессана олс сојтöг, моска-податöг.

базарын ев вöv нем, казна вöли пусто. Вот ена торрезис советскеј властлö коліс течны віль, бур овмöс (хозяйство). Кінлökö ета ыжда фелöын коліс журавны, кінлökö уж-дорын коліс тудöтны-индöтны. Тудöтисыс вöли. В. І. Ленин. Токо сіја аслас коммунист партијаон неміс ез повчы.

Ленин ужалис отірлö родней ај вöли. Отір Ленинöс кывзис, вежортис. Отір ужалис Ленин тудöм-индöм-сöрти.

Бі пышкын, доріс тилсис-пессис, ужалис отір аслыс власт. Учыны вöли некөр: отладорсаң кöжин табун ералисö, сојисö куз пиннезнысö; мөдладорсаң разрука, щыгжалөм (голод). Сöкыта, не чожа течсис віль власт—советскеј власт. Кыз сіја буржык да быщöмжык течны, тудисö-индисö Ленин да коммунистическеј партија. Крепыта сувтис віль власт. Быщöма öни сылөн журведöрас би-жугөр СССР букваа гөрд міча плаг öзжö.

Оскöлөн озö.

Оскöлөн озö,
Туд шөрöt вескыта,
Бокö не кежны мед.
Талтчавны крепыта,
Шондилаң габазөн,
Гөрд міча плаггезөн...
Раз-два, раз-два!..

Кін сетчин зугсöма,
Рјад шөрсис петöма?
Веж коктö, кылан он?!.
Он-кö кыв, пет мун сес,
Рјадсö ен серпав вес...
Раз-два, раз-два!..

Гöл пијан челаф ми,
Шуд-сöрис колöммез,
Чукөрөн, габазөн
Бі југөр вöтамö,
Ыпкамö-дорамö
долыт лун, озыр лун.
Раз-два, раз-два!..

Забота і дума В. І. Леңінлөн.

Көр Леңин пондiс шогавны, доктуррез езö пондö шöктыны сiжö ужавны, лыдфыны газеттез, адäислыны товарiшшескöt.

Леңинлö ета зев умöл вöли. „Вермасö раç доктуррез керны сiç, медбы дүгдi ме думажтны“, шулис Леңин.

Лун i ој думажтiс Леңин кыç-бы буржыка да быщöм-жыка ужалис отiрöс нуотны вiл туж-куза југытлаң; кыç-бы буржыка отсавны нылö керны вiл, југыт, гажа, пötös олан.

Олпас-вылын-ни кујлис В. І., ез вермы быщöмика вөрны, а јур пыр важ-мозөн ужалис. Олпас-вывсаң фiктујтiс сiја ассiс медбөрја стафтаесö, медбөрја кыввесö.

Ена аслас медбөрја кыввезын Леңин закажитiс аслас партијалö јонмötны, зорötны сојуз рабочеј да ужалис крессана коласын, отсавны ој i лун лебтыны рабочејжеслö да ужалис крессаналö ötласа уж, лебтыны жагвыв отiр шöрын култура да вужны ötласа олөм-вылö.

Натсиональней полiтика советскеј властлөн.

Сарлөн вöли сiç: унажык отiрöс вермыны да асувтас нија керны. Быдлаын — школаын, судын, учреждeннeезын — вöли токо öti роч кыв. Мијан-код отiр, абу роч отiр, аслас кыв-вылын вермiс сорнiтны токо гортас ас коласын. Комиöс, тотаринöс, јеврејöс, немечöс, — быдөнöс, кин öлис Россiяын, сiлöј пöртiсö рочö. Токо роч кылөн позiс овны. Быдлаын вöли роч. Нерочтö либö нeрiсö, либö öмјiсö. Ета сарлөн керöма вöли нарошно, мед быщöмжык вöли отiрöс кулакын вiçны.

Локтiс Октабр i пөрötiс важ, сiс сарскеј полiтика. Совет власт вајiс вiл полiтика — советскеј полiтика. Ета полiтика-сöрти быд ас сорниа јöz му-вылын ötкод, ötи праваа граждана, оз ыждавны öтамöд-вылын, кыç вöли сар-дырнi. Быд учреждeннeеын, школаын, судын, — быдлаын отiрлөн аслас кыв. Кыщöм кыв-вылын отiр сорнiтö, сы кыв-вылын i совет власт ськöt бајiтö.

Советскеј власт оз војуџ муез-понда, оз мырдџав сїџо мукöд јöзліс; сьлөн абуöс раббез. Сьлөн ем токо öтїк враг, кöдыкöt нырвылö устöџ пондас војуџтны. Ета врагыс—капіталїзм, буржуїскеј класс.

Быд натсіоналноуѣ СССР свободнеј. 1918 вогањ мїџо адџам, öтамöд вежења СССР пагта аркмöны республикаез, автономнеј областтез, натсіоналнеј округтез. Быдöнныс нїџа ас чужöмаöс, но быдöнныс пырöны СССР-ö, быдöнлөн вескöдланыс коммунист партїџа.

Керö докладдез: „Певральскеј да Октабрскеј револутсіџаез“. Плансö керö агныт ена вїеттез-сöртї.

Куліс Љењїн.

Ок, не шондї лезчїс мїџан
Ыжыт вöр сажö рытнас—
Куліс Љењїн, кусїс мїџан
öна морт бур сöлöмнас.

Сїџа пессїс, ловсö пуктїс,
öпрїс јöзлö бур олан.
Ужалїслö туїсö остїс—
Пондам мунны југытлањ.

Мїџо керам мыј пондöтїс
Југыт туїö петкöтїс.

Пондам овны, кыз велөтис
Міжан дона велөтис.

Лыкачов.

Лењин куліс, а кыввес сълөн ловјаѳс.

Мыј коліс Лењин-бөрған.

Куліс Лењин а сълөн бур кылыс, бур ужыс вексө колө ловја. Сіја велөтөм-сөрти ужаліс јөз олө і пондас овны. Куліс Лењин, но сълөн партіја—коммунист партіја, ловја. Партіја сълөн содө луніс-лун, паскалө быд му-паста. Абу сетщөм пельөс му-вылын, кытөн-бы тільсіс-пессіс отір ез кер Лењин велөтөм сөрти.

Коммунист партіја-бөрын комсомол. Сіјө—коммунист партіјалөн вежтасыс (сменаыс).

Комсомол-бөрын лебө стена віль выніс, зев вылын стена, зев крепыт стена—піонер організатсіја. Эта локтө вежтас вежтаслө (смена сменалө).

Сіз лоас оқлаң дыр. Лењинлөн кылыс, Лењинлөн велөтөмыс быд тільсіс-пессіс отірын учөтсаң. Учөтсаң ужаліс отір керө, лөсөтө аслыс олансө Лењин висталөм-сөрти.

**Кін ые Лењинкөт, сіја ые тільсіс-пессіс отіркөт, сіја
враг тільсіс-пессіс отірлө.**

Лењин.

(Кастылан тор).

Пөратөг, кадтөг міжанөс коліс.
Ужалік костіс куліс Ільіч.
Ембуртөм јөзлөн јураліс быріс,
Ужаліс јөзыс колісө сіз.

Кыңи-тај челаф колöны ајтöг:
Томыңык поснытйк учöтйк пй...
Кыңи-тај нйја шогсöны жона,
Сйңи-жö öнй қугласам мй.

Леңинлөн нймыс мйжанлö дона.
Сйңөн й кутам ед сöлöмын шог;
Сетщöма немнас-ед уна оз овлö—
Вöли дај бырйс—бöрлаң оз лок.

Му-вылын öтнас четчöтйс жöзöс.
Иңдалис, тујдйс велöтйс бур.
Ембуртöм жöзлö, ужалйс жöзлö,
Ассö ез жалејт—жугöтйс јур.

Вöлин дај бырйн, ыжыт бур јортöј!..
Мыла-нö дыржык жöзкöt ен ов?..
Тенö мй тöдам... Некöр оз вермы,
донаöј, тенат вунöтчысны лов.

Тенчыт мй тујтö нуöтам оқö!
Тенат бур ужыт некöр оз öш.
Чукöртчам тенат парфеја-дынö,
Тенат ем вына том молодож.

Кольегов.

Леңинизм—мйжан вын.

Леңинизм—мйжан оружйе капйталыссезкöt.

Быд му-вылыс ембуртöммез, öтлаасö!

Том ужалйс жöз.

(Сывсö „Молодая Гвардия“-моз).

Вай сувтам оқö, јорттез,
Гöрд југыт кыалаң,
Пым сöлöма том морттез
Туй остö југытлаң.

Med сөлөммезныт вөлі көрт,
Med плагным өзжі бі-код- гөрді
Том тилсис-пессис отірлөн,
Göd ужөн оліслөн.

Мі аным быдос төдлім,
Мі төдлім сөкыт уж:
Сек кынөм жеша пөтліс,
Ез вөв шотчисөм шуч.
Ег төдлө гажа челафдыр,
Нтаф пыцкын тупласимө пыр,
Том тилсис-пессис отіррез,
Göd ужын оліссез.

Кер пөрөтім, мыр шедтім...
Пөс¹⁾ киссис көшіс-моз.
Ас пөсөн секи вердім
Адгорша кырныш поз.
Но жонмис кі-кок, ез ло кын,
І сөкыт ужын содіс вын
Том тилсис-пессис отірлөн,
Göd ужын оліслөн.

Мі гөрд плаг лебтам вылө,
Med сотчө бі-код- дон...
Ті отувтчан шы кылө,
Том отір—ныв і зон.
Med уж медыжыт лоас век,
Быд жөзыс отлаасас мед—
Пет чожжык тилсис-пессис жөз,
Göd ужөн оліссез.

Ілля Вас.

**Мі том отір, зіл вына отір, чорыта мунам Ленин
туј-вылөт.**

¹⁾ Пөс—нылөм.

Совет власт-понда.

Кытöнкö ылын-ылын Петроградаын (öни Ленинград) да Москваын ужалис öтир салдаттезкöt вашötöмас буржуу-жезöс да власт бостöмас асланыс киö. Жуöр ета-жылис те-леграф нуис быдлаö.

— Мед дыр олас (да здравствует) револутсија ужалис öтирлөн, салдаттезлөн да крессаналөн!

— Быд власт советтезлö!—быдлаын горзисны ета жу-öрлö воча.

Ез поз веритны токо öтикö, што војналөн пом локтис.

— Петас ешö буржуу, журсö мытчас.

— Локтас ешö војујтны, чöv!..

І тилсис-пессис öтир пондис лöсötчыны војујтны.

Ужалис öтир отрјад-отрјад-вылö пондис петны фронт-вылö.

Пондисö лöсötчыны војна-вылö і заводын.

Санко кыз кылис војна-жылис, сиз сир-моз і лакасис.

— І ме муна фронт-вылö. Неприменно муна.

— Но кытчö теныт, Санко,—бајитисö сылö ужалиссез.— Учöt те ешö, умöл, некода—тiпок-кода.

— Ме, челада, быдма. Тулыснас менам 16 арöс (лет) тырас.

— Колтчы гортат. Ныртö ен суј кытчö оз ков.

Санколö ета вöли нелубö.

— Товариш Öндрей,—шуö Санко,—бос і менö сöрат кувны асланым делö-понда.

— Мыјлö кувны, теныт овны ешö колö. А фронт-вылö, окотитан-кö, мунам,—шуис сылö Öндрей.

Ашынас Санко быщöма ослалис отрјадын.

Не öтик тысеча клмтр мунисö красноармејеччез. Мум-да нија городдез, посаддез, деревнаез колисö бöраныс. А Санко ез колтчы отрјад-сöрис.

Винтовкаыс сылөн быгге кыз спинаас быдмöма, оз сижö і чапкыв.

Öтпырис кызкö полк сувтис шотчисны. Санколö мыјкö гажтöм лоис. Гортас сылөн мам. „Кыз сija сетчин олö, подi сöјтöг-ни кулис“, думажтö Санко.

Санко бостіс бумага ліс і пондіс гіжны мамыслө пісма:

„Гердешнеј менам мамінөј!

Гіжа теныт пісма фронт-вывсаң. Мі зев јона тіламо врагнымос. Мыј-јыліс ме пыр думајті, сіја өні сінозам. Ме өні сознательнеј војнө-ні пөрі. Көв і усае кувны—төда мыј-понда кула. Ме өні, мама, бура-ні төда, кін сетщөм большевик, мөднөожөн-кө—коммунист, төда, мыј-понда ніја тышкасөны. Чожа і ачым коммунистөн лоа. Міјанөс татөн, Краснеј арміјаас, берсаө велөтөны. Гагетаез ме быд лун лыдда.

Те ме-понда ен горзы вес, ен төждіс. Вермам вот врагнымос, понда те-выліс заботітчыны, челадытлө гөс-неч ваја“.

Гіжіс зон тенат **Олюксан Маков.**

Гіжөм-бөрын Санко ешө невна думајгыштіс да содтіс:

„А коммунистез, мама, сетщөмөс, мыј думајтасө ужалис өтірлө бур керны, керасө“.

Меным мамө.

(Сывсө „Как родная меня мать“-моз).

Меным мамө дуліс пыр:

Мыла мунан?

Родвуж локтіс керкутыр

Петан лунө.

— „Кытчө-нө те, Міколај,

Кытчө мунан?

Арміјаат ем-ні-тај

Јөзыс уна.

Большевикыт өні јон,

Јон-ні тетөг.

Мыј-вылө-нө тенат, зон,

Вежыт петө?

Војна-выліс он-ні вај

Аслыт буртө...

Өвсы, өвсы, Міколај—

Өштан журтө!

Мамыт бөрдө лун і ој,
Адзан—зорміс.
Вожна-жыліс чапкы вай
Ассит сорһи.
Адзан—өні важса шаһ
Лоис олөм:
Муез-вылын уна һаһ
Міжан лоө.
Лучше гөтрас, зоніһөј,
Опрос-вылө;
Бокө ен лең сійө те—
Зев чој нылыс“.
Поклон сеті улөң сек
Ме родвуңлө:
„Мыса шедтөм воласө
Колө кутны.
Тіжан-код-кө вөлісө
Быдөс јөјөс (бөбөс),
Важын-һи-бы буржујыт
Мырддөс вола“.
Вот мыј-понда абу он,
Вірө пуө.
Буржујезкөт лебіс кос
Лебіс чорыт.

Илла Ваг.

Сарлөн арміја і Гөрд арміја.

Кинөс сар арміјаис салдат көркө дорјис?
Сарөс, помешшікөс, чиновһикөс, приставөс, ураһһикөс,
кулакөс.

Мыј-понда дорјис?

Гыріс дворечез-понда, чөскыта сојөм-јуөм-понда, бур
өтірөс өшлөм да тұрмаын сістөм-понда, тиләс-пессис
өтірөс јірөм, кулөм-волөм-понда.

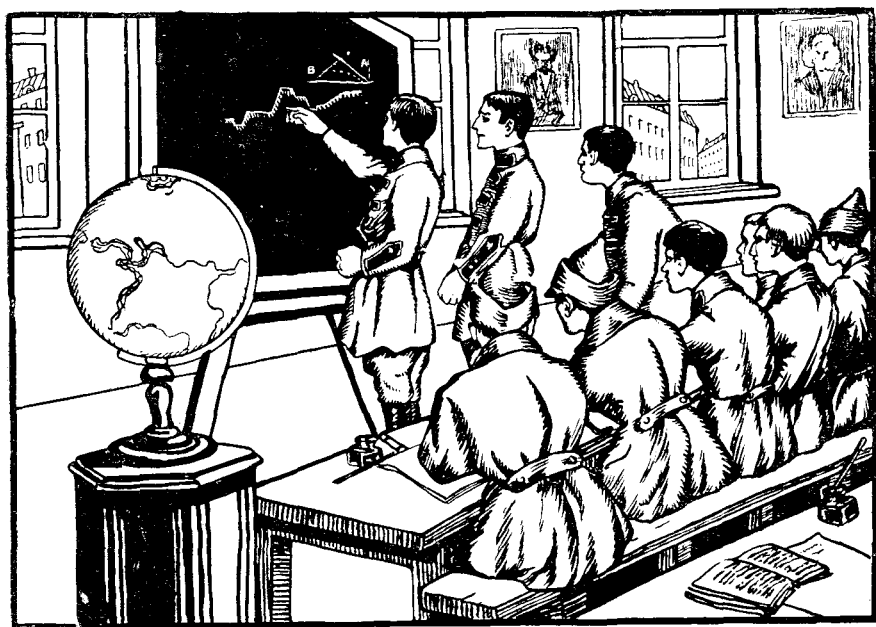
Чужанін (родина) арміја дорјис. Кинліс чужанін?—По-
мешшікліс, капиталісліс, буржујліс.

Буржуј келөп өтамөд коласын сөгласөн езө вермө
овны. Ніја өтамөдһысө јірісө, нылө коліс мырддасһы

муезөн. Саррез ас коласаныс панисö војнаез, а сарлөн арміја ны понда војутіс. Салдаттезöс страшшайтісö јенөн да ыстісö біö.

Вот мыј дорјіс салдат сар арміјаіс.

Кін-понда да мыј-понда пессö салдат онња, віль ар-
міјаын?

Онња салдат—красноармејетс—тілсіс-пессіс отірöс віö
сы враггез шога—буржујјез шога.

Красноармејетс віö ужаліс отірöс, мед сыліс буржуј-
јез пабрикаез да заводдез бөр ез мырддö.

Красноармејетс віö крессанінöс, мед помешшік сыліс
бөр му ез мырдды.

Красноармејетс віö, мед ужаліс отірлөн крессанакот
тоас öтласа уж, сојуз. Мед сіјö буржуј келöп оз вермö
раъны.

Красноармејетс віö тілсіс-пессіс отірліс власт—совет
власт.

Красноармејетс виқо быд тилгис-пессис отирос быд му-
-паста.

Щошотго отамод коласаныт Гөрд армия да сарлис армия. Кода
нија мыј виқисо?

Чочком армия.

Ужалис отир бостис власт аслас кио. Кырныш чукор—
буржуј келоп, сижон ез бурас, сыркјаломон, ераломон от-
модорсаң совет власт-выло пондисны кајны. Октисо вој-
ска. Кинис војскаыс буржујезлон воли октома? Деревнаис
кулак келоп, поп-фак келоп, купеч келоп; городдезис—
чиновник келоп, апичер келоп, буржуј келоп. Фенга-выло
медалом воли: вор келоп, мортвијис келоп да уна сакеј
мортшоныс.

Кыт чочком армия мунис, сетчо турун ез кај. Чочком
армия быдос паздис, каж керис: деревнаез сотис, тужез да
поссез жугдалис; гол јозос кувтоқ вачкис, сакө ны-вылын
декутчис: телефоннеј стоббез-выло ошлис, ловјон муо кун-
дис, челафос вијлис.

Ез жалејт чочком армия нем. Пабрикаез, заводдез
рез-паз керис. Коңор отир сылис полис биис-моз. Но ез
повчы сылис Гөрд армия. Сija крепыта вынаа тојлалис,
резис отмодоро кырныш чукорос, мездис ны киподувтиг
тилгис-пессис отирос.

Пуксис мијанын шыңитов, бур да долыт волнеј олан.

Јуасо-вистасо гортаныт, мыј тижанло умольсо керисо чочкоммез.
Кыным морт нија вачкисо, кыным морт куш-розоритисо. Кинос по-
ди i виисо.

Јуасо, кин воли чочком армияын, кыз сыло сетчин овгис. Кыз
овгис сек Гөрд армияын?

Озыр Пила.

(Сывсо „Раз полоску“-моз).

Коркө воли озыр Пила,
Коңор јозос сөскис зила—
Зепсө тыртис (2-иг).

Нол во-сөрна старшіналіс,
Мір казнаөн богатсалис —
Горшсө тупкіс (2-іс).

Уна отір леҕіс кортөн,
Коңөр мортөс ез шу мортөн —
Вылө лыҕліс (2-іс).

Совет власдыр шај-пај лоіс,
Пемыт ојө гортсө коліс —
Вөрө пышҕіс (2-іс).

Локтіс чочком—быдөс виіс,
Резіс-пазјіс, ульөн сојіс —
Олөм зугҕіс (2-іс).

Озыр Піла вөріс петіс,
Коңөр јөзлө мыжсө сетіс —
Пөртіс мортө (2-іс).

Самогонка ој-лун пусө,
Господакөт Піла јусө —
Өмдор мавтө (2-іс).

Рыт і асыв комендантлө
Сакеј јуөр нуө вајө —
Јөз вачкөтө (2-іс).

Суседдесө куртө-картө,
Коңөр јөзліс суез вартө —
Ме-пө ачым (2-іс).

Ме-пө сета гөрдын овны,
Міжанкофлө паныт лоны,
Піңһез сојны (2-іс).

Уна Піла стрөјдіс јөзөс,
Кытчөҕ гөрддөз чочкоммезөс
Езө резө (2-іс).

дыр оз вунөт отір Пілөс,
Кызі көркө сіја тіліс
Коңөр јөзөс (2-іс).

Кыз чініс Гөрд армия.

Гөрд армияын чочкоммезкөт војутігөн вөлі быдсөныс
5.300.000 морт. Војна понасөм-бөрын сіјө чінтісө.

1920 воө Гөрд армияын вөлі 2.700.000 морт

1922 " " " " 800.000 "

1924 " " " " 530.000 "

Керө диаграмма кыз чінөма Гөрд армия војна понасөм-бөрын.
Масштабсө лөсөтө: 100.000 морттујө 1 клетка тетрафаныт.

Асланым дорјіе.

Исполкомө тыр тапкөм отір.

Сетөн і пөріссез, сетөн і паскыт тоша ајез, іңкаез,
зонкаез, челаф.

Іңка пөлөс өксөмас быдөнныс гор бокө да каша-рака
табун-моз отамөд коласын сабјоны, зік коровөј сарканнез.

— Іңка табунсө кыщөм пон татчө вайотіс?— шуө отік
старік.

— А теныт мыј ніја умөлсө керісө?

— да-ед ме сіз. Мыса һекөр-тај езө тыдавлө, талун
быдса табун кысаңкө буждісө,—вашкіс нырувтас старік.

— Көр вот огө вовлө, а талун локтім. Совет бөрјыны
локтім,—саргіс старіклө паныт оті һеыжыт іңка.

— Һебос і міјан кіным отлаө лыддіссас,—шуө мөдік.

— Тіјан кіезныт-понда да кіпөлөт быдөннытө отөрө,—
сералөны мужыккес.

— Тырмас, кыскавліт көркө... кіпөлөт і журсіөт кыс-
кавліт, сакејыс вөвлі.

Локтісны городіс „полномоченней“ да важ селсовет.

Полномоченнейлөн вылас дублонней крессанскеј пас,
конувтас кучікіс сунка.

Оссіс собраһне.

Перво полномоченней виставліс кінөс позө советө бөр-
јыны, кінөс оз.

Пондісө бөрјыны кандидаттезөс.

— Іңкаез, а мі-нө мыј? Мужыккес аснысө сујоны
советө, а мі-нө мыј візөтам?

Пондiсö шушкыны бaйтны öтaмöд коласаныс.

— Вaжö, чeлaд, aс колaссiным кiнöскö суjыштaм, aс мужык кeлöпыт бöрa пiлскöны (сeрaлöны).

— Иңкaез, Мaрjуöс вaжö бöрjaмö.

— Мыj i бaйтaт, иңкaез, мeнaм чeлaд унa. Кiнöскö öтiкaöс колö, тoмöс.

— O, дa мiжaн Öнiссa-ед eм.

— Öнiссaöс, Öнiссaöс!.. пoндiсö чaвзыны бьдöнныс.

— Но, jорттез,—шyö пoлнoмoченнeй, — вaжö вiстaвлö кaндiдaттeзнытö.

— Öнiссaöс!

— Öнiссa Зубoвaöс!

— Öнiссaöс гiжö!—чiрзöны öтaмöд вeжeнa иңкaез.

Пoндiсö гoлoсyтны. Öнiссa-пoндa — ыpp, бьдöнныс кiез лeбтiсö.

Вöмiс иңкa пöлöслөн сöлöмныс бyрмiс. A мужык пöлöс нь-вылын пiлскiсö (сeрaлiсö):

— Но, бeдa-тaй, иңкa кiпoдyвтö сyрiмö. Шeллö jöртaсö öнi нiжa мужык пöлöсöс.

A иңкa кeлöп шьңңaлöмөн öтaмöд колaсаныс шyöны:

— Но вoт, öнi мiжaн aслaным дoрjiс eм.

Вeрмiс-жa иңкa пöлöс сaр-дырнi кöркö пpaвлeннeйö jур су-
jыштны?

Кін тіјан 6-советö иңка пöлөсiс бөрјöма таво?
Јуасö, кың нiја ужалöны селсоветын.

8 март лун—ыжыт лун быд тильсiс-пессiс ныв-иңјурлөн.

Иңкалö.

Мiча ныввез, дона иңнез,
Талун ыжыт тiјан гаж.
Југыт празник остiс сiннез,
Колiс бөрö олан важ.
Иңка сајмiс, јона кутö
Вына кiö вiль права.
Југыт тујлö сiја петö,
Сотчö молот да чарла.
Лебтö плаггез талун вылö,
Бiөн öзјö ас гөгөр.
Чу гымалö, пiсна кылö.
Јöзыс мунö, кың сöд вөр.
Шондi моросвлын паскалö
Иңнез, ныввезлөн ура.
Басöк чужöмныс сералö,
Пiзö вiр нылөн бура.
Менам јурiс талун горөн
Кiссö дума, пым јуөр.
Сөлөм орсö, сөлөм вөрö...
Ог кусiнтчö мi некөр.

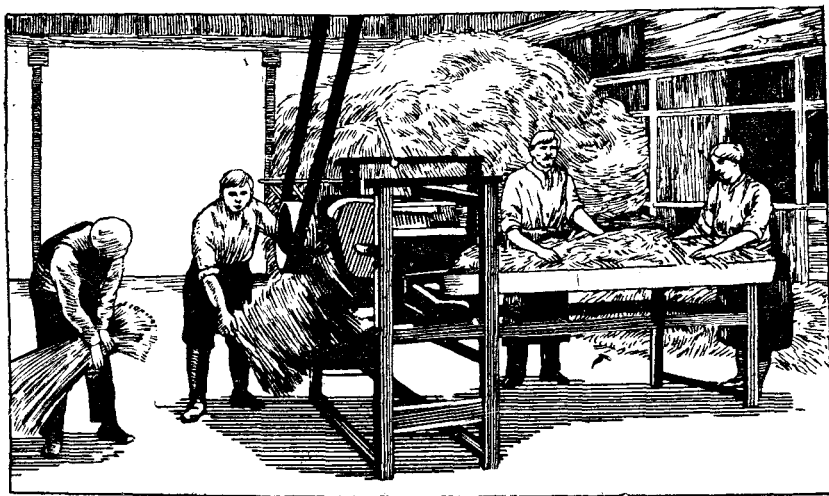
Лон керан аркiль.

Кыңкö мiјан феревнаот лебзiс јуөр: Кудымкарiс лок-
тöма-пö иңка, мiјанлiс ныв-иң пöлөссö аркiльö керö.
Пронiка баб кылöма сiјö да чурс да чурс сөвзö:
— А мыј етатщöмыс-пö лоö, иңкаесö-нi аркiльö сујöны.
Аркiлыс был вөлöма тофiлнеј—ныв-иң јур пöлөслөн
лон керан аркiль. Тiмiка моңöс бөрјöмас председателö,
а комсомолка Öгашöс—секретарö.

Чукөртчас өтпыр аркіл да шуас: колө-пө, інкаез, кыҕкө-мыјкө керны да заптісны ар-кежө лон керан машинаезөн. Тырмас-ні-пө сөд баңаезын лов сојны.

Кірні-верні мыјкө ас коласаныс керасө, даже мужык-кезныслө озө вісталө: тіјантөг-пө, асным, быдөс керам. Токо Мітіглө, сельско-көҕажственней товарішчествовын председателын вөлі-да, сылө быдөс віставлісө.

Недыр-мыјіс с.-көҕажственней товарішчество-пыр дө-ревнаө лон керан аркіл нім-вылө локтісө машинаез: өтік лон һарјалан, мөдік—пыркөтан, кујімөт—зуалан.

Ак те дөво, радыс ныв-ін пөлөслөн мыј! Гөгөртөмас машинаесө да кыкпелшы оз кыв—сарҕоны.

Председатель аркіліс, Тіміка мон, телега-вылө сувтөм да течөмөн шувлө:

— Тырмас, лон керіссез, мыланытө һарјан-дорын да пыркөтчан-понын песны; тырмас ловнытө сөд баңаезын бус пыщкын сојны. Быдөс ена ужсө өнісаң міјанлө машина пондас керны.

Сетөн-жө адҕісө кыскө јур-мөд лон да быд сінозын машинаез-пыр лөзісө. Інка келөп орөтөны тащкісөны машинаез-дынө. Сівујтчөмныс нылөн мыј: то-тај-пө, һарјаліс і зуаліс, быдөс керіс готов, токо печкы да пасмаез лыдды.

Сессаң мијан дєревѣаын өтi iңка аскежас оз зуас не оз њарјас, быдөс аркiлө пырөмас, быд лон керан ујсө машина-пыр нуөтөны.

Мiча ныввез.

Мiча ныввез, комi ныввез,
Вадөрдөрө лєзчiсө,
Кырасдорө веж луд-вылө
Ортсөн пөлөн пуксiсө.
Акаңнез-моз мөдөтчөмас,
Пукалөны—зулзөны.
Өмиз вiрөн чужөмбанныс
Чiм гөрд рөмөн өзjөны.
Гажа нылө, долыт нылө...
Пым вiр томлөн орсөтчө.
Вежа јагыс мөдлапөлын
Быдөс кывсө горөтчө.

Ныв-iң пөлөсөс ујө пыртөм мијан округын.

Мијан Комi округын ныв-iң пөлөс оз-жө кол бокө өтласа ујын. Сјезд-вылө локтөны быд iң-ныв пөлөс, көдна селсоветын шленнезөн пукалөны.

Берса-јылис сјезд-вылын iңка пөлөс бајитасө. Озө полө, быдөс мыј сөлөмвыланыс ем вiсталөны.

— Тырмас-пө мијанлө кытөнкө зiбјын-моз овны. Тырмас мужыккєзлө мијан-вылын изгiлатчыны. Тујным өнi оссiс, асным лоiм морттез. Öтлаiн ујалам, öтув вiл олөм дорам.

Фелегатка Öпiм öтi сјезд-вылын кулакнас гимнiтөмөн шуалис:

— Киңлөн ешө öмыс оссас шуны, што iңка абу морт? Киң лыстас шуны, што iңкалөн јурсi куз да ум женыт? Мијан асланым сјезд, мијан асланым органiзатсiја. Мијө асным быдлаын: ујын, селсоветын. Ми быдөнкөт öтлаын шупам вiл олөм—социализм.

Мијан iңка пөлөс шуисө быд во öтпырисөн öксывлыны Окружнеј сјезд-вылө да сорнiтны, жукасны öтамөдкөт—

мыј-ні бурсө керөма, мыј ешө колө вөчны, кыці умөл-
торјас бырөтны.

даскујімөт порог-вылын.

Гымалан кадыс-тај
Појездөн мунө,
Каҕгышсө бөрланө
Годвылө god.
Быдмам і јонмамө,
Вын мијан уна...
Вил тујлө сувтис
Ғеревна, завод...
Ловчиссө кокнита
Етатщөм лунө,
Ужалис јөзыс көр
Виқөтө вын.
Өтик кыв, ыжыт кыв
Корсө сек шуны:
дорам ми камгамө
Јон керку—жын!
Виқөт-жө, отірыс
Плошчадтыр зөрө,
Кық ыжыт төв кості
Ыб-вылын су.
Павјөвтчис, оссис лун
Гөрд би југөрөн,
Музыка гымнитис...
Кылатө, чу.
Ыжыт Октабр лун
Отір панталө,
Оскөлөн вужө
Ешө вил порог.
Знамјоыс вылына
Талун павјалө.
Сувтө мијан оқө—
Бөра вил мог:
Вит годса план колө.
Оланө пыртны.

Етіјö мөгсö
Ас тöдö быд морт.
Јонжыка, јонжыка
Кіез піқыртам,
Высінным сузас-на,
Сöлөмным—көрт!
Віт годса план-бердö!..
Важкöt орöтам!..
Заводдез-гіганттез
Сувтöтамö—сар.
Межатөм ыббез мі
Шöравны пондöтам.
Мі пöлтамö му паста,
Пöлтам пожар.
Ңешкамö му-сорнас
Сімсö да багсö.
Міјанкöt мунö
Ңе öтiк, Ңе кык.
Кывзö, öј, кывзö,
Кық сук-вöра јагсö
Сајмötö, косалö
Тракторнеј зык.

Лікачов.

Мі.

Мі оламö Советскеј Сојузын. Советскеј Сојуз буржуазнеј государствоез шöрын. Буржујез міјанöс радејтöны кық пон радејтö нагајка. Буржујезлö совет власт пещөр оча. Сотö нiјö совет власт, желлалö кыз кынөм-мезнысö.

Совет властыс аным мі быдöс—ужалис отір. Сiқ-кө, ужаліс отірыт тупкө-гөрöдалö буржујіс горш. Буржуј ужаліс јöзöс зев јона оз радејт. Кытөн ужаліс сурö, сетөн буржуј сiјö і пічкө.

Öтiк ужаліс буржујкöt пессыны оз вермы. Буржујкöt колö пессыны міјанлö быдөнлö. Міјанлö колö öтлаасö-мөн овны.

Öтлаасöмын—вын!

Õтлаасõм жõзтõ уна он пинõвт!
Õтлаасõм жõзлõн выныс пидõстõм!

Õтласа вынõн отсалам лебтыны асгиным госудраство.

Колхоз õкгис собрание-вылõ бажитны кыз да мыжõ бур-
жыка отсавны госудрастволõ.

Собрание шуис: „Инважыв колхозлõ петкõтны вõрис
15.000 куб. вõр. Тулыснас сижõ кылõтны мõд колхозõ.
Ета мижан лоас кõчин совет властлõ. А медбур кõчин да
медбыщõм отсõг лоас—пыртны колхозõ быд беднакõс,
среднак крессагинõс-да. Мед õтик морт ез ужав жанын,
мед быдõс вõли пырõм колхозõ.

Õтлаасõмын—вын! Кõр ми õтлаасамõ колхоззезõ, сек
гырис оскõлõн пондамõ петны умõлис, натис. Сек ми кера-
мõ виль, долыт, гажа õтласа олан.

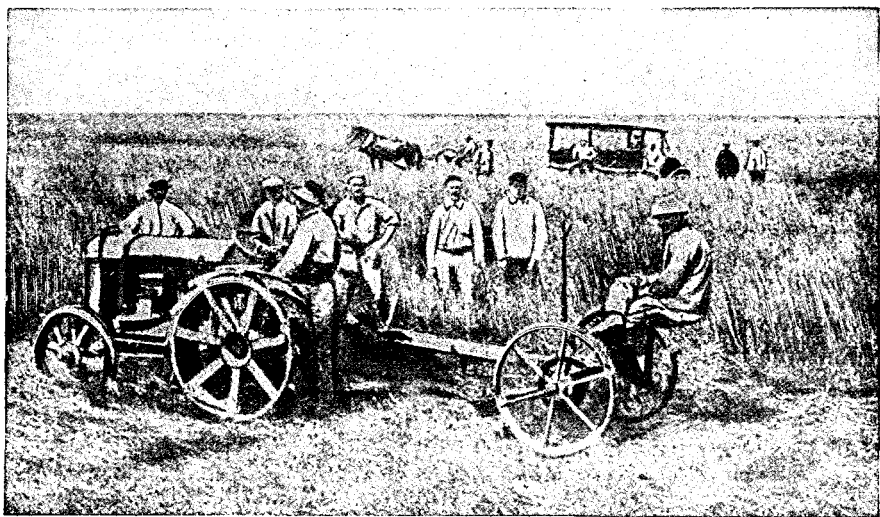
Пыртамõ колхозõ быд беднакõс, среднак крессагинõс-да.
Колхоззез СССР-са мйрас некытõн абуõе. Мõдик государ-
ствоезын нйжа аркмыны озõ вермõ. Быд государствоыс мйрас

буржујезлөн. СССР-ыс өтнас ны шөрын ужаліе отірлөн. Кытөн ем буржуј, сетөн колхозлө олан абу. Ужаліелө сетөн абу югыт лун.

Керамө колхоззез—лебтамө көзајство, панам өтласа вил олан.

Міјан колхоз.

Міјан колхоз—„Інвајыв“—пансіс неважын. Перво вөлі кык учөтік колхозок. Ніја олісө јанын. Отір візөтө ны-

ліс ужнысө да шуө: тырмас-пө өтікөн ужавны, таво ков-сас быд крессаңінлө колхозө пырны да панны өтік ыжыт колхоз.

Крессаңін дыр оз маңит, мыј думајтас, сіјө і керө. Корисө Кудымкаріс аграномөс. Скод-вылын пондісө јуас-ны-вістасны кық колхоз панны. Аграном нылө өтікө-мөдікө вісталіс. Крессана сіја скод-вылас-жө і шуісө: өнісаң-пө міјө быдөнним пырам колхозө, панам өтік ыжыт колхоз—„Інвајыв“. А мед-пө колхозын уқ ез зугсы, кулак табунөс горт-дыніс матіс вөтлам.

Сің і лоіс. Оні мі быдөнним „Інвајыв“ колхозын. Кулак табун шөріс өтікөс колхозө егө леқө. Ніја важын

бедһак сiли-вылын ветлисö, аг-ко öни öтнаныс ужалöv керöны.

Ми кулаккезöс дынис вöтлимö, мед i дукныс нылön ез вöv.

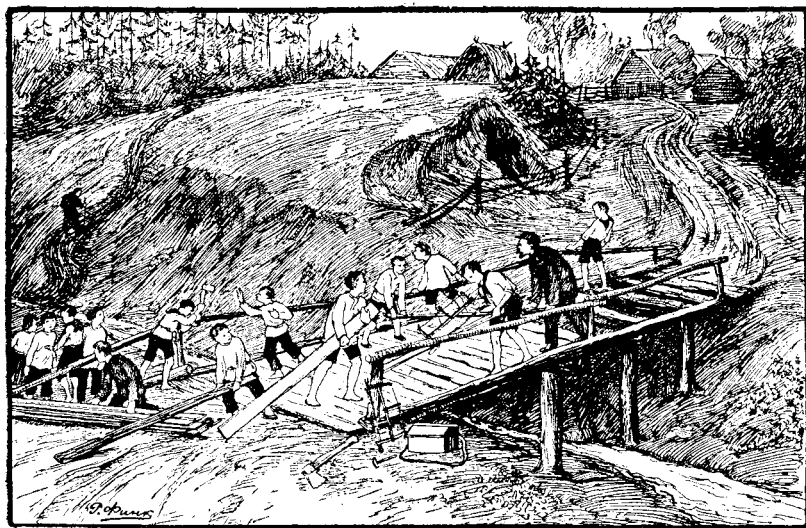
Колхоз—ужалиөлөн виль горт.

Гöv да середһак колхозһыккес отсалöмөн лöбöтам со-циализм.

Ужалие жöзлөн сдеревһаын врагыс кулак.

Ми кулакöс вермамö, долыт олан дорамö.

Кулак—сiја-жö лöмтој, он i казав вылат пуксас. А ка-залан көр, гнусыт јаят мортчöма-һи.

Мiјан школа колхоз ужын.

Öни төв. Мыжыккес колхозис кöда тујын, кöда вöрын государствоlö нес кералö, кöда мыј. Иһка-пөлöс лон керö да мыј-да. Пöрисыс пода-сöрын виçötöны. Колхозын бы-дöнлö ужыс адçисö.

Ми, челаф пөлöс, гырис-сöрис огö колчö. Луннас школаын, а рытыс локтас да кин нардомö, кин лыддiсан-көркүö кајö. Мiјанлö ем мыј сетчин керны. Öтиккес не-грамотнейезöс велötöны, мöдиккес нардомын спектакль-

-вылын орсоны. А гырісжыккес колхоз правленнєын от-салоны списоккес да мыҗ-да гижны. Уҗ быдөнлө сузө. Колхоз миҗан том, грамотнејјес јешаос.

Гожумнас пыр-жө отлаын уҗалам: тујјез да посез вөчам, пощсам, с. озө.

Сіз вот отласа уҗнымөс і нуам, лебтамө віль олан.

Пырамө колхозө. Колхозын отласа бур віль олан!

Кін оз отсав колхозлө, сіја оз думајт бур совет властлө.

Коллективнејөс.

Тырмас отікөн уҗавны.

Сетіс абу уна бур.

Колө уҗсө отлаавны,

Коллективө мун те пыр.

Өні јөзыс бура пессө,

Олан ассіс бергөтө.

Коллективө быдөн кыссө,

Отувтчөмөн уҗалө.

Феревнаын мијө таво

дорам вына коллектив.

Богаҗто јур-бөр гыҗјалө,

Летө тош, куртчалө кыв.

Мыла гажөн олам мијө,

Мыла вын некөр оз быр:

Быдөс керам уна кіөн,

Мунө кокніта уҗ пыр.

Петіс шонді, асыв міча,

Ыббез-вылө кајө јөз.

Горөн уҗ-бердө кутчисам,

Коллективынөс быдөс.

Өні чапкім сабан гөрсө,

Сотім біын көзсанкүд.

Коллективө мијө вајім

Көзән машина і плуг.

Визыв олан мунö оҗлан,
Codö мывкыд, codö вын.
Чорыт тујвлö петö отір:
Коллектив дорö важын.

М. Ликачов.

Кін Ғеревњаын буржуј-дор.

Ғеревња шöрын шатром керку. Воротаез красітöмас. Карта пыщкіс кайлö петны һекыт. Остана öшын озын пукалö керкуис көҗайныс—Пронҗ Јерем, лыддö кінсаң кыщöм мынтöt воö: Ғима Мишкасаң—торшең піз, Геңа Миколсаң—доҗ пес, Јепімсаң—5 руб Ғеңгаөн.

Геңа Миколöс щöкта мөдпыр гөрны. Мишу—вундас. Прокоріка дөва—быдса һеҒеҒ вартас. Јепімліс віт руб-понда повуторһік кукаңсö петкөта.

Öшынувтöt мунö кривој Мітреј. Вылас сьлөн шабуржуг. Коккезас гезја һінкөммес. Шлапа ныр-вылас леҒөм. Корманас бутылка вина. Абутөм-код мортыт сја, а öдҒас да лун-лун пірујтö, семјаис сы-коста шыгјөн олö. Уҗавны аслыс дыш, челаҒсö да іңсö уҗö ыстö. Тулысыслоас да прокод токо вугыррезөн Іңвасö вісјö, лібö пішал бостас да вөрпу туганнесö лылö.

Ыҗытжык зоныс колхозö шленөн гіжсöма да ета-понда кривој Мітреј һевна сјö абу віöма. „Ме-пö колхозсö смерт ог раҒејт, ме-пö һекін менам семјаис колхозын ез вöv, ме-пö бур јöзкöt төдча—богаҒөкöt“, шуалö Мітреј.

Кривој Мітреј Пронҗ Јерем-ордö мунö. Талун ньлөн совет, кыҒ-бы колхоз панөміс зугны. Чожа Пронҗ Јерем-ордö быд емаес Ғеревњаис локтасö. Ніја бутылка вина-дорын пондасö советујтчыны кыҒ колхоз раҒны. Кривој Мітреј көҒ і беднеј, да вина-понда ассіс семјасö вузалас. Сја емаезлөн вескыт кі. БогаҒө мыј сьлö щöктасö керны, сјö Мітреј і керас. Вина румка-понда Мітреј вермас і мортöс віны.

Быдöс богаҒө буржујлö уҗалöны. Ніјö буржујлөн товарішшез, а уҗалис отірлөн враггез. Ніја буржујезкöt öтлаын совет влассö пөрөтöны-бы. Пронҗ Јеремкод-Ғес

шусоны кулаккезон, а кривој Митрејкофөммес — подкулач-
никкезон. Нија деревнаын медлок враггез ужаліс жөзлө.

Мыжгам сивильонө кулаклө да подкулачниклө!

Кулак оз ло, олан вильмас.

Кулак да подкулачник медлок враг колхозезлөн.

Лоас лун.

Лоас лун!..

Враггез тильсис-пессис отирлөн порасө. Лөнасө коссез
(войнаез). Отласа союзон пондасө овны быд-паста му-
-выліс тильсис-пессис отир. Саррезтөг, корользетөг, чеппез-
төг пондасө нија бур олан чулөтны.

Шотчисыштас стрөймөм, тилөм, ужаліс вйрөн јукталөм
му. Вевтисас сја саддезон, пондас вежөтны пелөсис-
-пелөсө ыббезон. Мезмөм тильсис-пессис отир оз понды
некинліс повны. Некусан некин оз лок да оз мырды
сыліс му, оз тал су, оз вј ассө.

Оз ло сек арміја, оз ло винтовкаасөм отир. Сек озө
пондө керны пушкаез, пішалез, штыккез.

Быд выннымөс индам сек отласа уж-вылө, медбы уж
вөлі рада да бур. Лебас сек му-вылө југыт шоныт југөра
шонди коммуналөн.

1 мајга гімн.

(Кірілов-сөрти).

Ошкамө Ыжытлун — Мај первөј лунөс,

Ужаліс отирліс мездісан лун!

Ошкамө Ыжытлун — Мај первөј лунөс,

Воаліс, тулыліс, зоріліс лун.

* * *

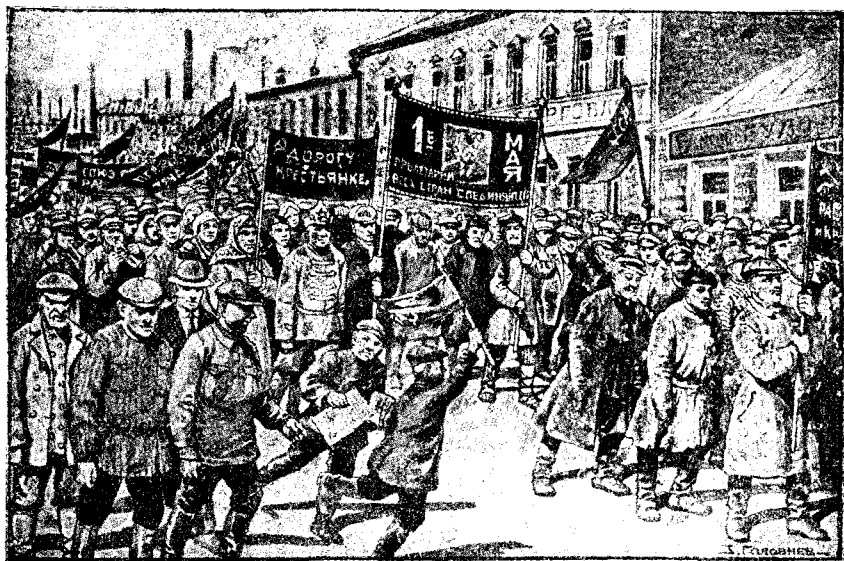
Пасталө, сојјез, веңчайтчан плафтө,

Чімгөрда чветтезон баситө сад!

Сывтырјон кутчисө воннезкөт ајјез—

Колөма шогсөмлөн, бөрдөмлөн кад!

* * *

Весола петалö пражыкля паныт
Пабрыкис, заводис, грездзис јöz.
Гажаа гажотчö отлаын быдöныт,—
Шондыс југјалö, јенöжыс лöz.

* *
* *
* *

Горөнжык сыліссез! Вылөжык плаггез!
Ошкамö Ыжытлун — отласан лун!
Век-кежö тövзисö озыррез-враггез.
Ошкамö Ыжытлун — Мај первöј лун!

Њобдина Вітор

Гижö, кыз тижö чулөтит мөјму пражык 1 мај.
Керö план, кыз пондат чулөтны сјö таво.

„Коммунистическеј јад“ паскөтиссез.

Тетенгольф — гөліник неметскеј город. Öтикыс вдруг сетөн јөззес повзисö, јона пондисö волнүјтчыны.

Местнеј газетаас јавитчисö вöвлытöм стафтаез. Поли-тсјаыс, көдалö нем вöлі керны і көдија котрасис бöбмөм поннез-сöрын, вдруг кокјылас сувтис.

Мыҗсаң сиз пондиз беспоконитчыны городыс, мыҗ сизос сакмотис чоскыт узомис?

Отик товса рыто городскеҗ отырыс вугралик-моз радио кывзико вдрог чужмисо, вескотчисо, синнезсо паскотисо. Повзом воввез-моз жуезнысо лептисо, вичотоны гогор — вот али мыҗ таҗо, збылис нijo кылоны радио... Збылис! Быдонныс отико кылоны... тодтом шыез. Јонжыка и јонжыка кыло... бајитоны... Кинко кыз бытго молотокон наковална куза варто—шуало.

„Јортез, матыстчо Парижскеҗ коммуна лун. Ыжыт лун сиза и сизос немеч-рабочејес некор оз вермо вунотны. Сиза луно рабочејес баррикадаес-вылын первојис тышкагисо рабочеҗ власт-понда. Мижо кытсалам быдос ужалисесез, кинос буржуј коҗажиннесыс вексо експлоатиружисны, петны ета луно улчаезао кастывны коммунаресо да горон приветствужтны кин озлаң нуото парижскеҗ коммунареслис пондотом ужсо — Совет Республикаез Сојуз.

Мед олас Коминтерн — быд муывса пролетариатлон вожд!

Мед олас СССР!

Тетенгольфчи шаҗ-паҗ мунисо. Бургомистрыс ¹⁾ понда шуоны, мыҗ сиза сыбырна повзума, чуҗ абу бобсалома. Унаон радио кывзиссез измыломас меставылас. Кор палагисо повзомгис, городыс ловчис дугдытог пондисо звонитны телефонез. Бургомистр морталис моросас орденез да перыта гонитис екстреннеҗ заседание-выло муниципалитет ²⁾. Политсјало сетомас приказ керны обыск город-кузас, кошјыны кин бајитис радио-пыр. Ыжыт сургуч печата конвертын ыстисо берлинскеҗ политсей-президент господин Тсергибелло гумага абу-на вовлом тор-јылис. Кутисо сплетничajtны город-кузаас радио сорнитом-јылис, содтавны сетчо мыҗ павкас. даҗе пондисо бајитны, Тетенгольфчо-по Коминтернсаң агент локтома учот неметскеҗ городдезын револутсиза керны. Тетенгольфтыс ас понданыс думајтисо, мыҗ нijo берлинскеҗ власло мед наҗејнеҗ јоз, сизон-по Коминтерныс ассис агентесо медозлаң сетчо ыстома, мед-бы государство вичис јозсо медоз

¹⁾ Городскеҗ советас журалисес.

²⁾ Западнеҗ Европанын городскеҗ самоуправлениесо сизе шуоны.

вермыны, а нїјö вермöм-бöрын мукöд городессö кокнїт-
жыка вермасö.

Полїтсејскејес воç асывсаң і рытöç котралїсö город-
куçаас, кошшїсö радіо-пыр баятїссесö. Унаöс, кїнöс
думаятїсö вїноватејöн, куталїсö да нуöтлїсö полїтсїяö.
Тетенголфтсы ешö јонжыка повчысö, çебсїсїсö горта-
ныс. Рытнас дас часын öтöрас полїтсїјасса ñекїн-нї ез вöв.

А радіо ассїс ужсö керö: паскötö „коммунистическеј
јад“. Городскеј јöзыслö окота тöдны, мыј кутасны шув-
ны радіо-пыр оçлаң, і нїја гусöн-пöлöн кутчїсöны радіо
трубка-бердö.

Ñедегеласа дыржык сїç баятїсö радіо-пыр.

„Вїноватејес“ каçавтöк сурїсö. Öтїк член мунїтсїпа-
лїтетїс рытöн пырöма пївнејö, кöда вöлöма город саяс.
Пївнејас ñекїн-нї абу вöлöма. Друг заборкасајїс кутöмас
кывны шыез. Сїја мунома матöжык і кутöма кывзїсны.
Кїнкö заборкасајас пондöма јаснеја, чорыта шуавны ком-
мунистическеј велötöм.

Кывзїс член чожжыка котöртöма полїтсїяö вїставны
аççöм тор-јылїс. Быдöс полїтсїјасö лептöмас кокјылö,
автомобїллезöн муномас пївнејö. Пївнејсö гöгöртöмас.
Обыск керны ачыс полїтсмејстерыс пырöма. Öтїк комна-
таїс аççöмас учöтїк радіостантсїја. Мїкрофон-дорас кы-
нымкö комсомолеч Тетенголфїс.

Комсомолечесö арестујтїсны, ашынас зев „ торже-
ственнеја“ ваятїсö городö. Комсомолечесö, кыçї ыжыт
преступнїкезöс, дорöмас. Нарoшно нїјö улїчаез-куçа
новјötїсö, мед быдöнныс азыласö, мыј вїтчїсö комму-
нїзм дорїссезöс.

Комсомолечес зев повтöг мунїсö турмаö буржујјас
коласöt. Нылö ñемтујö вїдöм, јордöм да лoка сералöм
буржујјеслöн.

Фашизм кулакын.

Унаöн оçлаңмунист италянскеј пролетарїат коласїс,
том рабочејјес, пукалöны пемыт, ул, сїс дука турмае-
сын—аснысö ловјавывсаң сїстöны, унаöн тöждїсöмсаң да

вартлөмсаң бөбсәлөны. Фашистес сизі немунда жалейттөг виалөны бур ужалиссезөс, коммунизм-понда пессиссезөс.

Рабочей двіженнеөн нуөдіс вождес-кө дыр оз кулө, нылө сожанас пуктөны јад. Сиз виисны Гастон Социөс, сизі виаліны мукөдө-і.

Революционеррескөт дыр оз байтө, оз јуасө. Суд же-ныт. Коммунистическеј велөтөм паскөтөміс судитөны 15 год-кежө каторгаө. Јачејка-кө кінкө көсјө керны, нес судитөны 10—15 год-кежө.

Кык годөн спетсиальней трибунал судитөма 253 комсомолечөс каторгаө, 1280 год-кежө өтлаын быдөнныслы.

Фашистес немунда оз жалейтө „винуватејјесө“, јона нија мучитөны. Фашистес өддөн радөс, көр пукалисесө куш сельодкиөн вердөны, а сыбөрын јуктавтөг виөны, либө „жаритөны“ бенҗинын көтөтөм рузумвын. Частөја гыж улө гырис јог јемјас сујөны, мукөд-нож мучитөны-і, токо мед унажык нија висталисө асланыс уж-јыліс. Том морт рабочей фиреноөс пытајтикас сулөтисө бенҗинын көтөтөм сотчан трепича-вылын. Тоді городын не өтик ужалисес сизі сотисө. Бевелело городын сизі виөмас Марино комсомолечөс, сыліс кык товарішес-да.

Итальянскеј комсомол өддөн ыжыт тсифра вермас сетны мунда ны коласис сиз мучитөмас, виөмас да турмаын пукөтөны. Уна нијө вермасө виставны кызі нијө тышка-сөны буржуј-капиталиссескөт.

Итальянскеј комсомолеччес леөны листовкаез да стенгазетаез. Стенаесвылө гижөміс „Вива Ленин“ да „Вива Россия Советика“ судитөны фашистес 10—15 год-кежө каторгаө.

Чорыта кутөны ассыныс знамјасө гусөн (подпольеын) ужалис итальянскеј комсомол. Допроссез-вылын да суд-вылын комсомолеччес фашистеслө паныт шуөны: „Фашистес оз колө мијанлө!“ „Мед олас СССР!“

Өддөн сөкыт фашистес коласын ужавны і организујтны комсомолскеј јачејкаез. Јачејкаез да группаез өтамөд бөрсәң арестујтөны. Пабрикаезас, заводдезас да деревњаезас кінкө-кө абу фашистскеј организатсијаын, ны бөрсәң јона следитөны.

Јона сөкыта овсө крестанскеј челафлө. Ныліс быдөс вынсө пичкөны почти даром богатеј көзайнес. Том челаф ужалөны винографниккез-вылын 12—14 часөн суткын, 40—50 копејекіс. Лун-лун палтөм шонді озын шотчистөт лоө нылө ужавны.

Бастујтны оз туј. Кін думажтө бастујтны, либө мукөдөс оқөтө бастујтны, нија судитөны 4—5 год-кежө каторгаө.

Том рабочејјес јона лөгасөмас фашистес-вылө, нылөн вірыс пуө мездисны чорыт гыжја фашист кулаккөзіс.

Революсионнеј праздниккес лунө — вечернаас көт і унаөс арестујталөны, ојбыт патрульес ветлөтлөны — стөнаес-вылын адзан гижөммез: „Мед олас коммунизм“ „Мед олас Лењин!“ „Фашизм оз ков!“

Фашизм пессө бостны ас кпөдулас быдөс том јөзсө, велөтө нијөс спортө, гимнастикаө, војеннеј ужө — токо мед быдөс сіја мунас рофна дорјөмө. Фашистес пессөны быдтыны капитал дорјыссөзөс.

Итальянскеј комсомол јона тышкасө челафөс быттан фашисткеј организатсіаескөт. Гофнаезөн усөны етіја тышкасөмын том комсомолеччес, а ны местаө быдмөны тысөчаез віль тышкасіссөз.

Итальянскеј комсомол — ошјысантор итальянскеј пролетариатлөн, коммунизм-дор сулаліс мувыв том өтірлөн-і.

ТУЛЫСЛӨ ПАНЫТ.

Тулыс.

Шоныт төвру лунсаң пөлтө.

Женкымөрыс виңо лөз.

Сариң сајсаң пөтка локтө.

Гірдук леңо ңыв і көз.

 Веж турунөн му вевтҕисө.

 Горөн кайез аумҕоны.

 Гөгөр ловҕо, гөгөр оссө, —

 Гожса луннез локтоны.

Шонди васиннесө костө,

Лебтө вывлаңо лөз ру.

І крессаһин көҙны петө—

Вевтҕө осаһн сөд му.

Инка пөлөс горт гөгöрын
Сің-жө піңө, оз ов вес:
Кöда карч сабитö жöрын,
Кін јештötö дöра-вез.

Посні челаф гилъö којö
Кöмтöг öтöрын лунтыр.
Бурлак кер кылöттöн сылö.
Васај виъвлын пода тыр.

Локтис дыр вiтчиöм тулыс,
Вајис уна берса тор.
Кулöм гаглö бертис лолыс.
Корја пуöс вевтiс кор.

Лыддö етö кывбурсö да вiсталö, мыј перво овлö тулыс лок-
тан озын, мыј сыбöрын.

Виçötö тулыссö ју-сöрын (ва-сöрын).

1. Көр ва-вылын јі пондiс потласны. Көр берег-дорын налед-
лебiс?
2. Көр вөрзiс јі? дыр-ја јі кылалiс? Мыј кылалiс јiкöt сорөн?
3. Петiс-ја береггезiс ју (ва)? Көр пондöтчис ва вöтны ју-до-
риг виъзез? Мыј ва вöтiс?
4. Көр ју-дорын мытчиcиc черикыјiс? Мыјөн сiја кыјiс черi?
6. Бурö али умöлö керö тiјанлö ју, көр сiја аслас береггезiс
петö?

Быдöс етö виçötöмнытö гiжö асланыт журналö.

Валөн уң.

1. Виçötö тулысса шор-сöрын. Кыщöм сылөн уңыс мунö ту-
лыссö? Мыј керö ва виъывтöн? Мыјö пöртö сiја сој, песок да iз,
кöдна-вылöt виъывтö.
2. Мунö берег-куза да виçötö, мыј керöма ва крут берег i лаж-
мыт берег. Кытөн да мыјсаң аркмöны овраггез?
3. Мыла ыжыт ва-пора ва гудыра.
4. Гумыштö ва ыжыт ва-пора бутылö, вајö сiја школаö да ви-
çötö мыј пондас лоны.
5. Мыјiс ва пыдöс мукöдинас лебö, лöдны непыфыннез, быдса
островвез?

Ва-дорын.

Тулыссаң вуграсны унаiс ветлi,
Ју-дориг гортö ме шоча i кaјлi.

Шуны-кө вескыта, чері ез шедлы —
Ңекөр-на буржыка пуны ег вајлы.

Самалан вугыртө ңізувөн, ңаңөн.

Чайтан-ед, наҕе-пө-сын¹⁾ шедас сетчө.

То кінкө зегөтө,—јекуңа-ваңа!—

Радувјат дрөжитан, сөлөмыт четчө.

Мыр-моз қік пукалан, кыјөтан суга,
Мед бөра јештан-жө треқнитны шағін.

„Сынпи-кө шедөта, өні-жө пуса!“

Арталан думанат да... сынтө он квағит.

Кыскан да чорыта јортчыштан сетөн:

Вугырат летјалө чал-куҕа јоршпи:

„Кыскө-тај лешакыс крукалас тенө!

Чорту мун, ваат бөр чожжык суј бөжтө!“

Ңекөр көҕ јоршшезса ңекін ез шедлы,

Векна-тај вуграсны ојкөлөн мунаң,—

Быҕе-ед палкаөн кінкө қік вөтлө,

„Мун-пө-да мун, Віттор, сын шедө пуны!..“

Арјавнас јағө ме шақјавны ветла,—

Көс шақ да көс чері—мыј сесга колө!

Тырөма дозө-ңи! дул кінлөн петө,—

Јуква да шақ сојны ме-ордө вовлө!

Ңобдінса Віттор.

Заданье.

1. Јуасө черікыјисезліс, кытөн тулыссө орсөны да пөк леҙоны шукаез. Вермат-кө, ветлө ағныт виҙөтны шукаез-вылө.

2. Кутө тыс тыпылөс. Леҙө сіјө банкаө ваө да виҙөтө—кыҕ сіја лолалө, ујалө. Лыддө, кыным сылөн борд. Виҙөтө, кыҕ нија сылөн ужалөны ујавтөн. Вердны сіјө поҕө ваын оліс гаггезөн, ңызыв гагөн. Ңаңөн оз туј вердны, ңаң-поніс вермас кувны.

3. Кутө да виҙөтө лагушаөс. Лыддө, кыным сылөн чуң озіс лапаезас, бөріс лапаезас. Велалө төдмавны иң да ај пөлөс лагушаөс (ајпов лагушалөн озіс лапаезас ыжыт чуңыс кыз). Адзө лагушаліс пельез, нырпысез. Виҙөтө, кыҕ лагуша лолалө.

Ед вундөтө: лагуша мијанлө ыжыт бур вајд. Сіја уна гутөс-номөс сојд.

4. Адзө лагуша пөк. Бостө дасмөд пөк колҕ да пунктө ваө банкаө. Гіжө, көр колҕтезіс петасө лагуша піјаннез, көр нија пондасө бура ујавны, көр ңылөн мытҕисасө бөріс коккез, озісез.

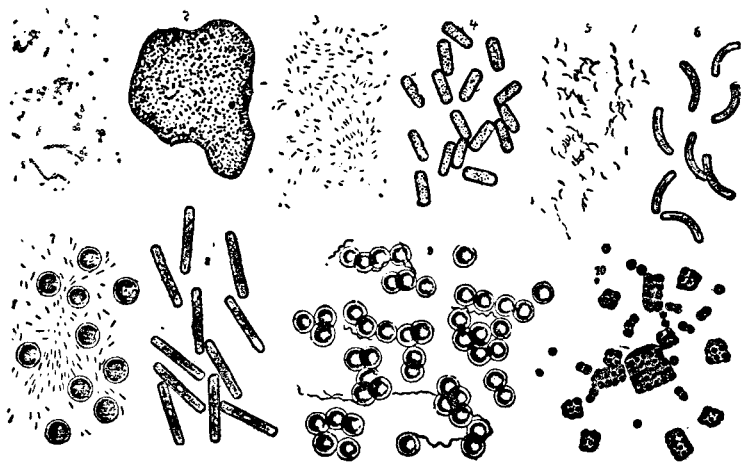
1) Сын—јез.

Виџотџ, кыџ ниџа жагџник пондасџ пџрны џагушаџ (нылџн пондас џшны бџж).

5. Вермат-кџ кутны ракџс, лыдџџ кыным сылџн кок, кыным торџс бытџе кыџ сџџа керџма. Виџталџ, мыџлџ сылџ колџ сџџ тор-џасны? Виџџотџ, кыџ рак ветлџтџ. Мыџлџ колџны сылџ ета куџа ус-сез? Кџни да кыџџџмџс сылџн сџннез?

Њур ва.

Мунам ми Ваџукџт вџр-дорџт. Шонди сотџ, тџрпеџне-абу. Мыџимџ, жарпонџс џлез кыџ лџимџ.

Ваџу меным шуџ:

— Горш космџ, ваџ жуам естџс.

Локтим посок-дорџ, сувтим быкџн и даваџ соџџезнаным гумавны џур васџ. Ваџс гудыр, шоныт, дука кыџџмкџ, неџџскыт. А миџанлџ бур! Шыџ поннез кыџ ускџтџим.

— Мыџ ти, чџлаџ, кератџ, јџјмит (бџбјмит) алы мыџ? Кџн-жџ џур ва жуџ? да ти сетџн шогаवны пондат, а ме ти-џанџс вескџт.

Виџџотам, а бџраным доктур вџлџма.

Ок и видџв-керџс сџџа сетџн миџанџс. Сыбџрын кыскџс корманџс учџџџк круџкаок, васџ гумыштџс да шуџ:

— Мунамџ мекџт џтлаын болџычаџ. Ме тиџанлџ мыт-чала мыџ ти жуџт.

Больничанын пызан-вылын меднеј труба кок-вылын су-
лалө.

— Эта микроскоп,—шуө доктур.—Сы-пыр быд поснї
тор виқотны поғө.

доктур бостіс сҕоклотор, воғөтіс сы-вылө ва круж-
каіс да шуө:

— То, локтө виқөтө мыј ті јуіт.

Ме виқөті трубаө да һевна кок-
вывсім ег пөр. Мыј токо сетөн ез
вөв! Берсаыс пыщ кық пуө, стра-
виқотны. Јог-коғ тыдалө, точка-коғөс
мыјкө емөс, запјатојјез, кырөлоккез
поснїтїкөс.

— Ена, челағ, бактеріјаез,—шуіс
доктур.—Ныіс колө повны.

— Шогөтыс нысаң кутө?—јуалї
ме.

— Нысаң. Токо һе быд бактеріја-
-жө шог керө. Быдөс-кө нїја өткоғөс
умөлөс вөліны, јона умөл-бы аркмїс.

Сетөн доктур мытчалїс картїна-
выліс бактеріјаез, вїсталїс кыщөм
бактеріјасаң кыщөм шог овлө.

Мї кывзам, а асланым сөлөм өмөт
петө. Виқөта-кө, Ваңу менам вот-вот
пондас горзыны.

— Но, челағ,—шуө доктур медбөрын,—ті өддөнсө
ен полө. Подї і чулалас сїғ. А пондас-кө вїсны кынөм,
котөртө чојжык ме-дынө, ме тїјанлө лекарство сета.

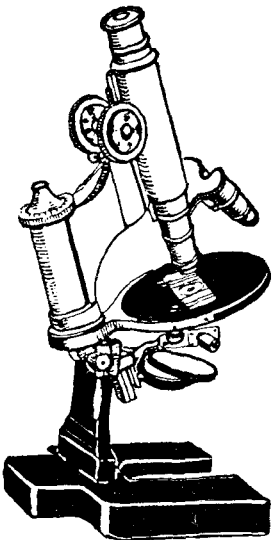
Рытјав гөгөр менчїм пондїс орөтны кынөм. Ојбыт
веснасі, ег уғ. Мунї больнїчаө доктур-дынө.

Виқөта—і Ваңу больничанын. Чужмөма, вежөтөма. Ојбыт,
шуө, сїғ-жө кынөмнас веснағөма.

доктур петїс мїјанлө паныт да шуө:

— Вот, челағ, кывзө: окота-кө тїјанлы здоровын ов-
ны, һур ва һекөр ед јуө.

Өнї мї һур ва Ваңукөт ағным ог јуө, мукөдөс ог
щөктө-һе.

Н е к ö р е д ö ж ö н у р в а.

Кыщом турун быдмө нурын? Щöщöтö нур турун кöсын быдман турункöт.

Кыщом гаг пöлöс да пöтка-кај пöлöс олö нурын?

Кыщомöс ныррез да коккез нур пöткаезлөн?

Кыщом јагöд аркмö нур ныщ-вылын?

Кыщом рöма овлö нур ныщ?

Школа общественней ужын.

Виžöтöны ваын олиссез-сöрын.

Прачник лун. Шонди мичаа сотчö јенöжын, ассис ју-гöрсö кистö велöтчиссез-вылö. Велöтчиссез öксöмас паскыт ты-дорö.

Учком жукалö (јансöтлö) челаф-öс группаö, быд группаö вит мортөн.

Велöтис сы-кадö гумалö ва тыис банкаезö да сеталö группаезлö гаггез, колфоккез, маларіјнеј номмезлис куколкаез-да. Нија банкаын тыр пуисö.

Челаф виžöтöны, кыз личинкаез номмезлөн (гагоккез) пыр то лебöны ва-вевдöрö, то лезчисöны бөр пидöсö.

Отыр, кöда муно челаф бокöт, сетчö-жö сујыштö ассис јур. Челаф мытчалöны нылö маларіјнеј номмезлис личинкаесö, куколкаесö, колффесö.

Велöтис бостис кias ыжитжык банка. Гумыштит сетчö ва і размöд воғöтис карасин. Карасин паскалис ва-вевдöрöт. Личинкаез і куколкаез дүгдисö лебтислыны ва-вевдöрö.

— Бостам етö банкасö гортö да пондам виžöтны, мыј лоас,—шуис велöтис.

— Мöјлö, Иван Семидович, гаг пöлöссö карасинөн кискалин?—јуалöны инкаез.

— А вот мöди кресеннаö, јорттез, школаö локтö, ме тјанлö быдöс сöрсөн-бöрсөн ета-јылис вистала,—шуис велöтис.

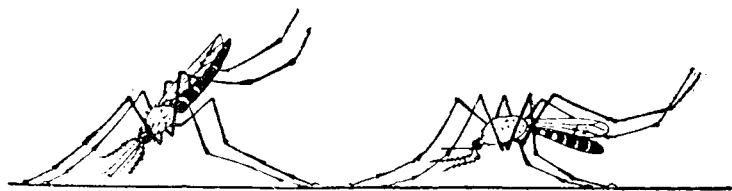
Беведа маларіінеј ном-јыліс.

Өтік классө тыр вөлі тапкөм оғир: пөріссез, томмез, чельаф. Стена-вылө пелитөма чочком полотно: туманней картінаез-пө пондасө мытчавны. Өтмөдөрын өшалісө картінаез-плакаттез.

Номмез міјан шөрын көзөны шог лікоратка.

Орөтө покорең ном пөлөсөс! Весөтө ны шога тьез да жоқуввез.

— Өтта,—шуіс гөрд Педөт:—орөт-пө покорең номмез. да кьз те нїө орөтан? Өтікөс вїан, мөдік сетчө локтас.

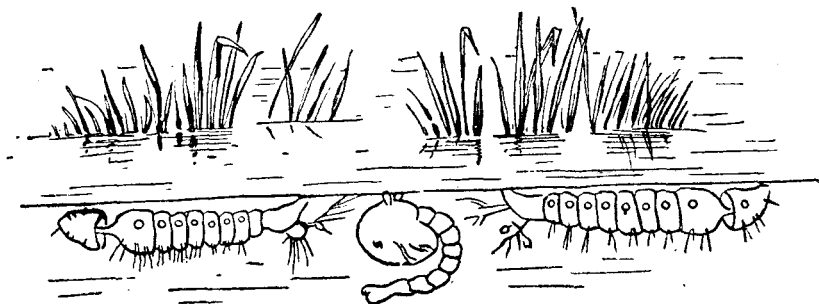
Маларіінеј ном.

Простој ном.

— Јорттез,—пондіс велөтіс,—номмез емөс сакөјөс: простојөс і маларіінејөс. Простој ном куртчөвтас-кө, сысань умөлыс мортлө абу, токо местаыс лудны пондас. А маларіінеј ном куртчөвтас-кө, лун дас кыным-бөрын лікоратка тресітны мортөс пондас. Вот ета картіна-вылын лічінкаез (гаггез) маларіінеј номмезлөн. Ена то колтөз нылөн. Маларіінеј ном ассіс колтөз течө быд сулалан ваө. Быд колтөталікө вајө 300—400 колтөн. Колтөталө кујіміс-нөліс гожумнас.

Колтөзесіс,—бајітө оғлаң велөтіс,—петөны то ена гаггез, лічінкаезөн шусөны. Естөн картіна-вылас нїја зев јона ьждөтөмас. Нїја, аңат, куңөс, гөнаөс, көр окота лоас лолыштны бур воздук, ва-пыдөсіс лебтісөны вонлаң ва-вевдөрө. Лебтісасө да керсөны плассу. Ета-сөртї нїө і почө төдны. Простој номлөн лічінкаез лолавтөн өшалөны оғла јурөн. Бур погодда пора лун кујім-нөль-місті колтөзесіс петөны лічінкаез, а лічінкаез 10—12 лун-бөрын пөрөны куколкаезө. Куколкаез ујалөны лун кујім-нөль і вөліс ныс аркмө ном.

То і ачыс номыс,—шуіс Іван Семідовіч ном-вылө ін-дөмөн.—Простој номкөт соравны сіјө оз поџ. Маларіјнеј номлөн тушаыс куџжык простој номлөнгә, вескыт. Бөріс коккес кујіміс куџжыкөс оџіссессә. Көр маларіјнеј ном сґена-вылө пукґас, тушаыс лоө һе дол, а һаіскоґ-моз. Борддез-вылас учөтік сөд точкаоккес. Куртчөвттөн керсө

онлајурөн. Мі төдам, ена ном мјанлө керө умөл. Сіџ-кө, колө мыјкө вөчны, кыџкө ськөт пессыны. Ета-бердө кут-чісны мөдөны мјан челаџ. Медбы војна номмез-вылө осны, колө мјанлө 132 кг карасін. Аґґе кооператівлө, сымда карасін мјанлө лезіс.

Ты кіскалөм.

Ты-дорө өксөмас челаџ. Нылөн кіаныс плакаттез:

Быдөнныт петө номмезкөт војујтны!

Оз ло ном, оз ло і лыкоратка!

Быд мортлөн кіас вөлі куран, а шадра-бадра Сеґа гез мыјлөкө бостөма, ачыс оз төд мыјлө.

Кык часөн кураннезөн ты весалісө, жеркала кыџ лоіс, шуџкөп тыдалө.

Весөтөм-бөрын велөтіс Оңдрей ґаџкөт насос-поніс пондісө кіскавны ты карасінөн.

— Акте, кыщөм сөстөм лолі тыыс, жаџ даґе і кіс-кавны,—шуө Коља.

— Мыј сіјө жалејтны, карасін-понґіс-ед оз щык. Лун кык олас сіџ, а сьбөрын бөра оџа-коџ лоас. да те ен-ја школаас вөв, көр мі опытсө керім?

— Ег.

— Сіја і ем, абу вөлөмыт. Мі ватыра ыжыт банкао леҗалим ном лічінкаез да куколкаез, а сыбөрын вевдөрас воҗотім карасін. Лічінкаез да куколкаез мїжан сразу Һорісө, а карасінлөн кујимөт лунас-жө і дукуыс ез кол, быдөс парө пөріс.

Сің і естөн,—содтіс Ваһа,—тыын лічінкаез куласө, а лун кык-кујим-бөрын карасін парө пөрас, оз-жө ло.

— Мыјіс лічінкаезіс кулөны?

— Ноко те, воздуктөг верман овны он? Сің і ніја: нылө лолавны колө, а воздукуыс абу: карасін ва-вылөт паскалас омөн да воздуктө оз леҗ.

— Мыла җөгөҗ-өн одө щөктө тысө кіскавны? җөгөҗ-ыс-ед донтөмжык карасінысса.

— Карасін чожа парө пөрө, а җөгөҗ дыр оз пөр. җөгөҗ-өн-кө ты кіскавны, сек быд олігыс ваын вермас кувны. Черіавны сек лоас һекытөн, пода јуктавны һекытөн, купајтчыны умөл.

— Мыјлө ковсіс тысө весөтны?—јуалис велөтісліс Міҗа.

— Мед карасін өтмоз ва-вылө пуксіс,—өтік өмө горөтісө чельаҗ.

— Верно, верно!—содтіс учіҗель.—Көбы мі егө весөтө пруд, сек-бы карасін пондіс өксыны јог гөгөр і һекөр-бы ва-вылөт өтмоз ез паскав. Колө керны сің, мед ез кол өтік простој места, мед һекыт ном лічінкаез езө вермө бостны сөстөм воздук. Сек ніја пөдөны, һорөны.

Медбы віны номмезөс жожуліс, колө сені сотны істөг (сера): істөг щын-поніс ніја тожө кулөны.

Тулысса гөгөез.

Учөтік керкуок. Керку озын сад. Садас куҗ шаҗін-вылын кајпоз. Кајпоз-вылын җулаҗ-ө-сылө сөдкај, а пышқас җебсісөм сылөн іһпөлыс.

Кыҗ токо маті пондас лебҗыны ном лібө гут, сөдкај—куҗ ныр—сетөн і ем-һі.

Нылө гаг-пөлөс вај, су тус-вылө озө і җар керө.

Кывзө, кыҗі сылө сөдкај.

Љубитө сija дpaчнитны мөдиккесөс.

Ыбшар-моз сулгө, воробей-моз чивзө, морт-моз шут-
налө, каша-моз кышкө.

Вот сija оро́тис сывтөг ассіс сылан-
кыв да инпөлыскөт отлаын лебчис jөрө.
Адзылөма, мыj сетчин граддез гөроны.

Отлаын инпөвкөт шныритөны нija
быдлаот. Суjлөны ныррезнысө быдинө
руш коколмез коласө. Вот мыjкө куз
ныр кыкис i горша нылыштіс...

Мыj-бы сija сетщөмсө верміс муис адзыны да ны-
лыштны?

Керө унажык кайпозез сөдкајез локтан озын да сувтөтлө
ниjө школа гөгөр да горт-дынаныт.

Кыщөм кайјез сөдкајезса тijaнө ешө локтөны тулыссө?

Пјатналө природа календарө:

Көр јавітчисө сөд ракаез (грачез), ыбшаррез, сөдкајез. Көр-
рака пондіс чеглавны поз-вылө пу уввез.

Көр локтісө зозоггез, туріез, уткаез.

Көр локтісө пічіккес, пондіс көкны көк.

Көр локтісө косаткаез (чікышшез), жыжжез (берег-дор-
косаткаез).

Тулыс.

Шонді вылына
Ветлө һобоот.
Шоныт југөрнас
Орсө — зардалө.
Мувлын васіннес
Жагвыв јамөны.
Веж турун шөрын
Чветгез кайөны.
Лунвывладорсаң
Һебыт төвруок
Чөскыт улдукөн
Пөлтө-вајөтө.
Тенчит чужөмтө
Бытте урбөжөн
Сija долыта

Паныт малалө.
Паскыт виң шөрын.
Гакеј зорічыс,
Гакеј рөмаыс
Өтһож петөма,
Јуррез шонділаң
Быдөс лебтөма,
Міча гажаа
Чветө оссөма.
Мунан-мунан да
Кокнат кыјышсан.
Веж турунувтө
Јурнат нырјышсан.
Кујлан, он вөрчөт
Ассіт кі һе кок.

Гөгөр чөскыт дук,
Увтат ҥебыт шовк.
Кујлан лөһалан,
Пыді лолалан;
Вылө лөз рөмас
Сіннат мөртөтчан.
Төвлөн шургөмыс
Тенө фугтөтлө,
Пулөн вашкөмыс
Тенө лабкөтө.
Кайлөн зулҗөмыс

Тенө лаңтөтө.
Кујлан му-вылын
Он і төд астө.
Быҕте абу те
Ачыт морт родіс,—
Быҕте етіја
Пыдын лөз-бердіс.
Быҕте лөз рөмас
Көнкө өшалан,
Борда пөткакөт
Вылын щөщасан.

Кыщөм кад-жыліс естөн байтчиө?
Гіжө агныт мыј вермат тулыс-жыліс.

Медоҗза зоріҗ.

I.

Кырас-дорын тыдалөны первојса зоріҗез. Петөны муіс быдса пучоккезөн веж јуррез нылөн.

Ета зоріҗыс „маҕмаҗика“. Сіја быдөһса оз пондөтчө чветітны.

Гарјө етө зоріҗсө вуҗҗезнас да саҕитө јашшікө. Ҥедыр-мыјіс аҕат, кыҗ тіјан сіноҗын муіс пондасө петны веж чвета зоріҗез.

II.

Куссез да корја пуез ешө кушөс, кортөмөс. Токо баҕҗез-вылын куҗа пушалөма берба. Бостө кіө берба ув да трекнөтө. Тіјан пушалөм берба пазалас і пондак лебҗыны төв җылыт.

Мыј сіја сетщөмыс лебҗө? Мыјлө сылө колө лебҗыны?

Баҕлөн кык пөлөс зоріҗ (чвет). Öтыс шусө ајпөв зоріҗ, мөдыс—інпөв зоріҗ. Ајпөв зоріҗіс кіссөма көркө көр лым ешө вөлі, піҗ-код бус. Ета бусыс інпөв зоріҗ -вылө пуксөма. Інпөв зоріҗын аркмөма көзөс, көдө өһі төв көзө өмтөдөрө.

Кыз керѳм зориз (цвет).

1. Пјатналѳ, кѳр первујѳ оссеіс цвет ловпулѳн (олъка), бадлѳн (берба), топольлѳн, піпулѳн.

Сувтѳтѳ увок ајпѳв цветтезѳн стоканѳ ваѳ, а стоканувтѳ керѳ лѳз бумага. Візѳтѳ ашынас быщѳміка, мыј лоас бумага-вылын.

2. Візѳтѳ зориз лѳмпуліе. Мыјѳн сіја ѳе ѳткоѳ бад зоризкѳт.

3. Гіжѳ, кыщѳм тѳліеѳ да луѳн оссеіс зориз матмачікалѳн, лагуша паскѳмлѳн, лѳз жывучкалѳн, копытеѳлѳн, фіалкалѳн, одуванчіклѳн.

4. Гарјѳ оз цветітан туруннезѳс да кошшѳ ныліе вужжесѳ (корневішшо, клубеѳѳез, луковічаез). думажтѳв-керѳ да вісталѳ: мыјлѳ ніја колѳны быд быдманлѳ (растеѳѳелѳ).

5. Візѳтѳ, кыщѳм зоризез-вылѳ вовлѳны мошшез, кыщѳммез-вылѳ озѳ вовлѳ. Вајѳны-ја мошшез зоризезлѳ кыщѳмкѳ бур, алі мыјкѳ умѳлѳ керѳны?

Веж віз-вывті муна.

(Сыланкыв).

Веж віз-вывті муна, муна,

Міча зориз сетчін уна,

Зарні зориз вывті уна.

Меным гажа, сыла-јѳкта,

Міча зориз озам ѳкта,

Зарні зориз чожа ѳкта.

Аслым јурам јуркыщ кыја.

Гортіс пета — асја кыа.

Гортѳ локта — рытја кыа.

Веж віз-вылын куѳ лун ола.

Міча зориз сетчін уна,

Зарні зориз вывті уна.

Њобдінеа Віттор.

Візѳтѳ корја пуа вѳр-ѳѳрын.

1. Ем-ја тіјан гѳгѳр корја пуа вѳр?

2. Кыщѳм сіја (кызјайн, піпуайн, алі сора)?

3. Кыщѳм корја пуез ешѳ емѳс тіјан вѳрын?

4. Кыщѳм куссез да зориза быдманнез быдмѳны сетѳн?

5. Кыщѳм овлѳ оз (јарѳд) да щак?

6. Кыщѳм кај-пѳтка да звїр тіјѳ адзыліт ета вѳріс?

Ви́зотö лысја пуа вöр-ёбрын.

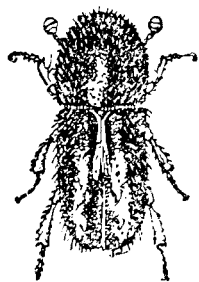
1. Кыщöм пуез нiмтöны лысја пуезöн?
2. Мыжөн нiја мöдкoдöс корја пуезса?
3. Кыщöм куссез да зорiза турун пантасö лысја пуа вöрын?
4. Кыщöм оз овлö?
5. Кыщöм кая-пöтка да эвiр лысја пуа вöрiн пантасö?

Кач гаг.

I.

Ми локтiм мыррез озö да кутчiсiм уж-бердö.

Важ кач кыртiс кокнiа. Быд кыркöтöм плас увтын кiн токо абу. Уна кока гаггес (многоножкаез) перыта котрасöны, кошшöны важык места: лубiтöны нiја важыкiннесö. Сетөн i кöзыв койö, куз кока чераньез шагьалöны, i быд чужöма кöс гагыс.

Öтiк нылкаок челаф коласiс казалис качiс кыщöмкö учöтiк остаоккес. Вевдöр-сан остаоккес пiлнеј пiзөн тупкасöмас.

Нылкаок качсö кулыштiс, а качувтас мыж!..

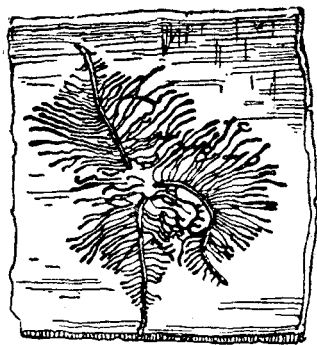
Качыс увдöрсанас серöтöма, бытте кiн кыз кöззез нарошно рiсуйтöма.

Öтiк женитiк бороздасан öтмöдөрö мунöны зев уна поснiтiк бороздаез. Перво нiја векнiтiкöс, а кыным мунöны ылöжык, сыным јонжыка паскалöны. Медбöрын гөпö пöрöны. Мукöд борозда гөпас поснiтiк чочком гаг вöли гудјiсöма, кöстiсöма вiтiкөн гөпас да олö.

Быдöс етö Натал первужö адзылö. Радувјас пондiс горöтны кытсавны челафöс.

Ми быдöнным локтiм да ви́зотам мыж сiја сетщöмыс сетөн.

— О, вон мыж тенат вöлöма, — шуö Нiколај Ивановiч. — Эта кач гаглөн поэыс-тај.

— Ена кыщом-нө чочком гагоккез?

— Гаг лічінкаез. Гаг быдсаөн оз чуж. Гаг перво колтталө, колтис лічінкаө пөрө, лічінкаис куколка аркмө, а куколкаис вөліс быдса гаг петө. Сің і естөн. Перво ета женытік паскыт бороздаө кач гаглөн інпөв ваяс колттез. Ныіс петасө лічінка гагоккез. Ніја аслыныс бөра бороздаез, тужез, керөны. Вот ена өтмөдөрын бороздаес нылөн тужес і емөс. А көр гаглө куколкаө колө пөрны, сіја сек гарјисө, поздісө гөпјө. То-тај ніја вітікө көсті-сөмас.

— Но, а кыз ніја качувтас сурөны?

— Көр лым сылас, му космас, шонді сотны пондас буржыка, сек нішіс лебтісөны учөтік сөд жужга гаггез. Ніја быдса стажаезөн лебалөны вөрын, кошшөны аслыныс гожса патера.

Быд чужөма кач гаглөн ем аслас пу пөлөс: мукөд пырө токо көзө, мукөд—кызө, мукөд —пожумө. Сы-сөрти гаггезөс і шуөны: көз кач гаг, кыз кач гаг, пожум кач гаг. Унажыкыс ны коласіс лубітө пырны важ пуө, шога-ліс пуө да свежеј пөрөтөм пуө.

Кач гаг пырөтө качө оста і пырө качувтө. Öтик кач гаггез олөны токо качын, мөдіккез пырөны пыдө-жык — пуас.

Качувтө пырөм-бөрын кач гаг пондө лөсөтны аслыс патера. Інпөв керө паскыт борозда, буржыкінө течө колттез. Не төв, не зер ена колттезө оз сің. Токо кыр өжын нырнас вермас ніјө перјыны.

Кык-кујім төліс-містї пуіс вермөны-ні петны віл кач гаггез. Ніја маммезныс-моз-жө вермасө адзыны аслыныс віл патера да колттавны сетчө.

II.

Мукөд кадө кач гаг зев унаөн ускөтчө вөр-вылө. Сек сіја вөр покорең віјө — костө.

— Оз-ја поз кызкө ны шога вөрсө візны? — јуалисө челад велөтісліс.

— Учөнејез, көдна вөр-сөрын візөтөны, вермасөны кач гагкөт. Гага пуезсө ніја кералөны, качсө кулөны да сетөн-жө і сотөны. Керөны ешө і сің: кераласө быдса

чукөр пуез, керасө ныс өсек. Кач гаг зев радејтө вл кералөм путө, пыр тащкисө сетчин. А көр мампов колт-талас сетчин, өсек сотоны.

Medбура гаггезкөт вермасоны кыррез да мөдик гаг-сојис кайез, сиз-жө і кішнеј гаггез (көда гаг гагөс сојө). Вот нја і отсалөны мортлө вермасны ета лок гаггезкөт.

Өні морт нарошно пондис вөр пөтка-кајлө керны тоделнеј поззез, мед нја токо унажык-бы мөдпыр лоисө да быд лок гагсө зімләлісө зобаныс.

Заданье.

1. Adзө вөрын важ сие мыр. Качсө сыліс кулыштө, сие пусө перјө. Кыщөм гагөс сетис адзат, коробкаө јөртө да гортаныт вайө. Ыжытжык жужгаесө јеммез-јылө (булавкаез-јылө) мөрталө да коробкаын костө.

Төдатө-кө гаглис нимсө, гижө сижө учөтик јарлычок-вылө бумагаис да гагысувтө локөтө.

2. Adзө көзіс либө мөди пуис кач гаглис пырөтөминнесө. Вундыштө етө качсө пуртөн да вайө школаө коллексија-вылө.

Гаг сојөминис адзатө-кө лічинкаез, пондылө нјө быдтыны кач гагөз. Ета керсө сиз: мыј ыжда кач, сы ыжда-жө бөгсө пу. Пу колө топ керны кач-бердө і көртавны өтмөдөр коңечсө сүнісөн. Быдөс пуктыны банкаө, а вевдөрсан вевтө стоклоөн. Пјатналө, кыным лун-бөрын лічинкаез пөрасө кач гагө.

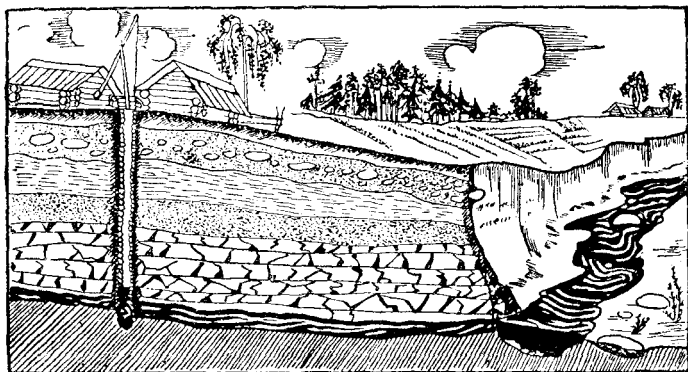
3. Adзатө-кө кач гаг поз, сотө нјө покорен, медбы нја мөдпыр езө вермө паскавны.

Кыщөм мјан му вевдөрсан да пыдөз.

Ветламө локтө крут керөс дорө. Ваыс керөс дорсө сојөм. Берегсө бытө кінкө плассезис течөма да вылысан сетчө лічкалөм. Вылын сөд плас. Ета мусін плас, почваөн шусө. Сижө гөрісыт і гөрө, і пічөвтө. Почва быдөс кағисөма быд быдман вужжезөн.

Мукөд турунлөн вужжес пырөмас пыдөжык, мөди пласө. Сја пласыс чорытжык да і рөмнас чочкомжык. Етө плассө гудјыштны-кө, сөкыта і шедө: умөла пазалө. Ета пласыс шусө подпочваөн (почваувтөн).

Ешшө пыдынжык му сы чорыта, даже і көртзыр оз мөртчы. А порој пантасө і із.

Ета рисунок-вылө мытчалөма öтик места поткötөмөн дол. Адзатö, кыз сija течöма плассезис.

Мыj мijö шуам почваөн? Мыj шуам подпочваөн?
 Висталö, нимтö почваувтис быд плассö.
 Мыjie аркмөм ва jжан плас?
 Кыщöм уж ва керö муын?
 Кытис javитчö клуч ва?

Кыз позö тöдны мыjie аркмөм почва.

1. Бостö һеöдда горын костöм 50 грамм му. Пуктö сijö (50 граммсö) калитөм сковорда-вылө i ешшö калитөв-керö би-вылын.

Муיע тijaн пондас петны шын. Көр сija петны дугдас, му сковордавылие сажкötö. Сажкötөм-бöрын öшлö. Мумда озза-сöрти лоис кокнитжык, сымда инö вөлөма муын нажом (перегной).

2. Мөдпырса бостö 50 грамм костöм му. Пуктö сijö стоканö да кистö сетчö ва, прокод сорлалö чагөн. Гудыр ва стоканис кистö бекөрö, а стоканö кистö вил сöз ва. Ва сорлалөм-бöрын гудыртчас, сija бөра бекөрö кистö. Сиз унаис керö, кытчöз ва стоканын оз ло пыр jугыт. Стокан пьдöсö колас песок. Песок костö буржыка да öшлö. Tijaн лөö төдöма уна-ja 50 грамм костöм муын (почваын) нажом да песок. Ета-сöрти һесöкыт тöдны, уна-ja пырö муö i мөдик тор, шуам—сирсöj. Виçötö бекöраныт. Гудыр

ваыс сөзө, а бекөр пыдөсас пуксө мыј? Сіјөс костө да өшлө. Секи пондат төдны уна-ја сірсој тіјан костөм муат.

Опыт кертөн гіжө:

1. Бостөма почва грамм
2. Горын костөм-бөрын лоіс ”
3. Ва пөріс руө ”
4. Нағом сотчөм-бөрын почва лоіс ”
5. Нағом почваын вөлі ”
6. Песок ”
7. Сірсој ”

Көда почваын меунаыс сірсој, сетщөм почвасө шуөны сірсојайн (суглинок). Сірсој овлө гөрд, овлө і чочком. Чочком сірсојайнсө шуөны ешщө белакөн.

Почваын-кө унажыкыс песок, сек сіјө шуөны песокаин (супесок).

Почваын-кө унажыкыс нағом, сек сіјө шуөны гөдмусінөн (чернозем).

Гөдмусіныт мед-жө ні бур ыбувтат.

Петө асланыт школьней участок-вылө да візөтө кыщөм сылөн почва.

Гарјө јама метр суда. Öтiк боксө сыліс волкөтө. Öнi төд-малө: а) кыз-ја почва плас; б) мыјіе аркмөма почваувт.

Кыщөм почва буржыка муіе кыскө ва.

Керамө опыт. Бостө кујім лампа сөкло да көртавлө өт көнеччесө дөраөн. Мөд көнечсанас кістө сөклоө му: өтiк сөклоө песок, мөдікө — сірсој, кујімөтас—гөд-мусін. Му колө босны көсө. Му кістігөн һебурика мы-јөнкө сөкло-дорас сөталыштлө. Медбөрын кујімнан сөкло-лосө дөраа көнеччезнас леэө ваө. Му дөра-пыр пондас лебтыны вылө ва. Ва-му төдчө көт кытөн, сіја гөджык көс муса. Тіјан сінозын пондас ва кајны му-пыр.

Бумажкаез ләкөмөн сөкло-вылө тіјө вермат төдны, кыщөм му медөддөһөн јуө ва, кыщөм медумөла.

Гөдмусін көтасас медвылына. Сің-кө, сіја ва кыскө медбура. А гөдмусін-бөрын мыј?

Забыл-ја чорыт почва умөла јуө ва.

Сүјө лампа ҕөклоө рышкыт му. Өт коңечсө ҕөкло-
ліс көрталө трепічөн. Мөдөр коңечас му-вылө леңө ката-
ліс гөгланок, мед мусө вевтҕас. ҕөкло керө самовар
кранувтө да кран ҕебурик бергөтө, мед ва леңчас воҕа-
лөмөн.

Мыјкөдырнаис ва му-пыр јіҕас дај трепічөң локтас.
Пјатналө мыјдырна трепіч оз көтас.

Өні керө мөд-нож. Сің-жө бостө лампа ҕөкло, өт
коңечсө трепічалө, мөдөрсаңас сүјө му. Только мусө
сүјө өні лічкәлөмөн, топыта. Бөра керө ҕөкласө кран-
увтө да мед самоваріс воҕалө ва. Пјатналө мыјдырна
топыт муа ҕөкло сулалас кранувтын. Щөщөтө, көда
ҕөкло дыржык оліс кранувтын. Көд дыржык оліс, сіја
му і умөлҕыка јуө ва.

Віңтөв-керө да вісталө: кыщөм му јонажык көтасас зерөн—
гөрөм, алі гөртөм?

А гөрөммес коласіе көда — піналөм, алі піҕавтөм?

Забыл-ја бура ҕебҕөтөм муын ва өшгө дыржык.

Ешшо керө опыт.

Бостө ҕевна почва. Паскөтө сіјө вершок кыза да
быщөміка вадө, кытчөң почва оз понды посні коколөк-
кезө торҕасны.

Етө шучкөп көтасөм почва течө кык лампа ҕөклоө,
өт ҕөклоас лојөмөн, мөдас лојтөг. Течны колө өтмумдаөһ,
мед лампа ҕөклоез вөлісө өтсөкытаөс. Вевдөрсаң ҕөк-
лоез трепічөн вевтҕө да кыкнан ҕөкласө өтлаө сувтөтө
шонытінө.

Лун-мөд чулалас да ҕөклоез өшлө. Көдакө ҕөклоыс
лоас сөкытжык. Мыла, вісталө асныт.

Мыј ета-сөрті позө шуны?

Опыт кертөн следітө, мед быдөс вөлі өтсөкыта:
лампа ҕөклоез, трепічез, почва. Одө-кө өтсөкыта керө,
опытныт оз пет.

Ета опыт-бөрын вісталө:

Кыщөм почваын дыржык өшгө ва?

Кыщом ыб буржыка вермас пессыны засукакот — умөла неб-
эотом, алы бура небэотом?

Мыла пар стараччыны гөрны озжык?

Кыщом пиһаон буржык пиһавны, небэотны му — пуолөжөн,
алы көрт пиһаон? Мыла?

Һаң вөфитөм комиезлөн олан костас мед колан уң.

Мыжөн-мыжөн комі морт оз ов, а һаң вөфитөмыт сылө
мед-жө-ни дона. Тулыссө, көзан кад локтас-да, быдөн
ужалис крессана петө отөрө гөр-пиһа лөсөтны. Һаң вөфитөм
мижан комі мортлө быд бур оча. Мукөдладорат һаң
озө вөфитө, мөди ужөн олөны, ужалөны пабрік-вылын,
либө заводын, — деңга шедтөны. Һаңсө сесса сija деңга-
вылө і бостөны.

Мижан, он-кө көз, он і сој. Крессанинытлө уна деңга
шедтыны некыс, да і некөр, пабрік-заводдез абу. Көзан
кадыт локтас-да, уна ен заржав вес, чоужык ыб-вылө
пет. Горман-кө көзансит, сымда і сојан мөдпыр. А көр
мортыт мөди дело-дорын, уңтө кості он кол да ыб-вы-
лат он котөрт.

Сиз мижан комі морт аслыс кынөмпөт век һаң көзө-
мөн шедтө. Көзөм мижанлө медколантор.

Кыз тijaн вөфитөны му, кыз сija гөрөны-көзөны?

Кыщом овлө урожај десетина-вылын?

Кыным десетина быдсөныс тijaн деревһаын: а) гөрән-көзан-
увтын, б) вiзувтын, в) вөрүвтын?

Кыз тijaн весөтөны вiлсаез і мыј первөј годас сетчин көзөны?

Көзiслөн сөлөмгаж.

Муиңөј те муиңөј,
Векса јур вердiсiңөј,
Кујлан-тајө паскалан,
Көзөм ыбнат вежөтан.

Локтас бөра тулысыт,
Төв ру тенө төвэотас.

Гөрпонала Каркоос,
Шырға гөра сөд парос.
Нуз му гөрөн лоžалан,
Чөскыт вөттө вөталан:
„Таво, шуа, аркмас һаһ,
Төвјөта-һи кықкө чаһ!
Колөм восө ог-һи вөт,
Мөска-пода лоас пөт.
Ог-кө кув—ужалышта,
На роскофк шедтышта“.
Гөран сизі лоžалан,
Чөскыт вөттө вөталан.
Абу тенат онзілыт,
Оз і волы мықөмыт.
Рытја кыа гөрдөтө,
Карко ветлө вашкајтө.
Көркө југданкад гөгөр
Вөліс јештас гөраныт.

Мыј бостө быд быдман муіс вуҗҗезөн.

Быд быдман, шуамө, бостө ва. Өшын-вылын кашһи-
кіс сад он-кө лун-мөд кіскав, сја космө.

Ва—колатор. Но, а өтік-ја ва колаторыс?

Вајө керам опыт.

Бостам кык кашһик. Кыкнан кашһикас пуктам міска-
лөмөн вадөріс песок. Өтас көдаөкө содтам, сорлалам
важ, посһи нажом. Сорлавтөн песок кујим-мумда уна нажом
міс боссө, шуам: нажом 1 грамм, песок 3 грамм.

Кыкнан кашһикас өтмумдаөн лыддөмөн садһитам су
туссез. Пондам сөстөм, сөз ваөн кіскавлыны. Лун-мөдіс
су туссез петаласө. Токо өтік кашһикас петасыс мөд
кашһиксіс петассө колас. Віжөтө, көда кашһикын пондас
буржыка быдмыны петас.

Ета опыт-сөрти позө вескыта шуны: өтік ванат быд
быдмантө уна он быдты. Мыјкө ешшө мөдік колө. Шу-
ат: му колө.

Өгладорсаһ сиз сја—му. А мөдөрсан-кө—міјан
кашһикас мутујас мыј вөлі? Һеја міскалөм песок! А пе-

тасыс-тај-нө быдмө. Сиң-кө, петаслө мыјкө мөдік ешшө колө. Мөдікыс сіја наџом, көдө мі сорлалім песокө. Наџомтөг Һаңтө уна он быдты.

Песоктујө поџө босны мастөм сџокло, поснџік дроб, пілнеј чаг, да мыј окота, мед лш наџом лоас коласас сорлалөм. Сек петас тіјан пондас быдмыны.

Наџом-јыліг.

Адџывліт тулыссө, кыџ карта-выліс руџалө петө гөрд-кодџ ва—наџом ваөн шусө. Ета медбур коланторыс наџомыслөн і ем. Наџомын наџом ва-кө абу, наџомыт наџомтөм.

Наџом медколантор міјан ыб-вылын. Сіјө колө петкөтны ыб-вылө төдөмөн. Міјан крессана өнөџ наџом кыскалөны арсө лымувтө. Етаџ керны оз ков. Төвсө наџом, өткө, кымө, мөдкө, тулыссө руџалө, төвџө. Муө наџомтујө пырө өтік іџас. Арсө лымувтө петкөтөм наџо-міс Һекыщөм толк абу, токо добро вес өшө.

Мукөд ескө наџомсө і гожумө петкөтө, да петкөтөм-бөрас ыб-вылас Һефел-мөд сіја кучаезын віџө. Наџом бөра-жө төвџө, мулө коланторсө оз сет.

Наџом колө петкөтны гөрүвтө. Петкөтін, чојжык сіјө роџнџт, сек-жө кунды, төвџыны ен леџ. Сек наџомлөн быд коланторыс—наџом ваыс—муө јіџө, сорласө почвакөт.

Аслам көџајствоын ме то кыџ кера. Наџом петкөта гөрүвтө. доџ наџом (412 кг.) јансөта віт кучаө. Куча куча-дынсаң коласала 10—11 шагов. Коласлөн пастаыс і куџаыс өткоџ. Наџом паскөта быд ыб-паста өткоџа, поснџі турунөс-моз. Етаџ наџом паскөттөн 1 мортлө 1 наџом доџыс тырмө быдса час. Вісталө быдөс етө ај-мамнытлө.

дыржык кык лунса кучаын наџом віџны оз ков.

Көр тіјан кыскалөны наџом?
дыр-ја сіја кујлө кучаезын?

Оз-ја кујлы сја му-вылын роҗнитом-бõрын?
Быдõс мыј естис лыддат, висталõ ај-мамнытлõ.

Тодель керõм наҗом.

Частõ почваын Һаҗлõ быдмыны кыщõмкõ õтик тор оз суҗ, сывõсна Һаҗ оз аркмы.

А карта наҗомын Һаҗлõ быдмыны быд коланторыс ем.
Кõр карта наҗом јеща, оз тырмы му-вылõ, аграном-мез сек щõктõны бостны тодельней наҗом, искуственней удобреньеон шусõ, пиз-код. Сјõ којалõны ыб-вылõ кõрõмõн-моз. Искуственней удобренье керõны тодель пабри-каезын да заводдезын.

Кыз пõјим меным урожај җетис.

Аграном менõ велõтис пõјимõн му наҗмитны.

Тõвбыт колõм тõлõ җереҗна куҗа пõјим õкти. җере-вешана менõ саравны кутисõ:

— Мыј-пõ, Һаҗыт абу да пõјимнат мõдан кынõмтõ тыртны?

А мукõд пинҗесõ јрыштõмõн шуас:

— Ассис синнесõ-пõ Һекõ лõсõтчõ тыртны.

Иҗка келõп кõҗ и саралõны, а пõјим оз жаҗејтõ, сетõны.
Тулыс-кежõ пõјим менам õкис бочка тыр. Локтис кõр-қан кад. Быдõн чавкјõ-кõзõ. I ме петі кõрны. Петі да му-вылам перво пõјимõс којали. Вõлис сја гõрi да кõзi.

Чулалõ кад. Кõзõм петалис. Сукультõ-быдмõ. Һедыр-мыјис менсим му вевтҗис. А мукõдытлõн сетõн-жõ-да—челі-пелі петасыс мытҗисõм.

Õти-мõдi пондисõ вовлыны ме-ордõ јуасны:

— Вистав-пõ, шуõны, мыла тенат Һаҗыт бур каяõ, а мјан умõл?

Ме нылõ и вистали, мыса пõјимыт отсалис, сја наҗом-жõ. Енõ мыса сјõ Һекõр ортсõ чапкалõ, а чукõртõ да ыб-вылõ којалõ, Һаҗувтõ.

Вõлис дурдисõ җереҗна менõ саравны.

А көр көзөмөс ыб-выліс кујим ны мумда бості, сек быд ҕеревеншана јур бөрнысө гыж-гыж керісө да өті өмө шуісө:

— Те-пө-тај кітреј мортыс вөлөмат!

Өні быдөн пондісө пөјім аслыс өктыны, медбы мөд-пыр ыб-вылө сіјө кәјөтны.

Выпашгалөм.

Мітїт Јогор ректөма вїлса. Первоса годас көзөм рузөг. Рузөг кәјас бур, урожај ыжыт.

— То-тај һаһ-вылас іһмі,— думәјтө Мітїт Јогор.— Етаз-кө годіс-годө бостны, ме і богатсавны верма.

Мөді год-кежө бөра рузөг көзіс.

— Аркмө-тај!— шуө.— Рузөг һаһса мыј сесса колө.

Кујимөт год-кежө бөра рузөг көзіс. Һаһ аркмис, но умөлжык колан во-сөртї.

Нолөт год-кежө бөра-жө рузөг көзө. Сетчө аграном локтис да шуө:

— Те, зонка, етаз-кө пондан көзны, чожа мутө выпашсөтан.

— Мыла? Ен ылөт,— паныт шуө Јогор. Ез кывзы аграномліс, сукултө-көзө нолөт-пырса рузөг.

Локтис тулыс. Мітїт Јогорлөн му-вылын өзім чели-пелі.

— Відно, шуө, лымөн сојіс. Но да, грездїтас ешшө-ед.

Гожум. Рузөг куштөлөн-куштөлөн кәјө.

— Мыла?.. Вежөртны ог вермы... етатщөм бур һаһ кәјліс,— дивујтчө Јогор.

Сетчө аграном бөра локтис да шуө:

— Но мыј, ен верит!.. Өні адзан. Ме теныт шулі, мыса өті рузөг өті му-вылө пыр оз туж көзны. Өтік һаһыт годіс-годө көзөмөн выпашсөтө ыбтө. Медбы выпашсалөмыт ез вөв, колө көзәнтө годіс-годө вежлыны. Таво-кө вөлі рузөг, мөді год сы-местө колө пуктыны картовки, кујимөт годас—клевєр. А клевер-бөрын көт мыј көз—көт оса, көт өзім. Вежлавны-кө көзөм подтө пондан, муыт һекөр оз выпашсав, вексө һаһөн лоан.

Үекөр оз нов көзны годіс-годё өтік местё өтік Һань.

Тіјан кыз көзёны?

Кујім ыб-понғань уна ыбёз.

Көркө јёзыт вёлөм јеша, а муыт уна. Виқму сiқ-жө тыр. Турун нужда абу төдлөмас.

Му абу назмiтлөмас Һекөр. Ыб-вылын-кө һань умөла аркмас, сiјё оланiн еновтлөмас да мөдө овмөтчылөмас. Еновтөм му кујлөв-керас шуғомын да көркө бөра локтасө.

Көр олан лоөм җескытжык, өтiр абу пондөм ыбiс-ыб-вылө ветлыны. Велалөм мусө назмiтны. Мүгөрис чожа кағалас: мусө-пө колө-тај шотчөтны. Ыбсө сiја торјөтас кујiм торјө. Өтiк тор-вылө пондас көзны өзiм, мөдiк тор-вылө—оса, кујiмөтыс—пар.

Кытчөз турун көрымыт вөлөма уна, мортыт вердас нуждатө абу төдлөма. Өтiр содөм-бөрын олан зүгсөм.

Гөран муыт абу пондөма тырмыны. Морт пондас гөрыны виқез. Виқдестө гөрин, а турунтө кыз? Турун абу—i пода абу. А пода чiнiс—i ыб-вылын урожај чiнiс. (Мыла?).

Кыным ыба тіјан гөран му?

Кыз вежсө годіс-годё көзан?

Кыщөм увтө назмiтөны му?

Мыј көзёны тіјан оса ыбө?

Мыла кујiмыба гөран-көзан-дырнi оз поз уна пода вөфiтны?

Кытөн тіјан виқёны пода тулыссө?

Ноко вiсталө бөра: мыла урожај чiнө, партө-кө сорөн гөран?

Ғеренҕеј јорт.

Ок, Һе те-ја, Ғеренҕеј јорт,

Четчан асја ојөн пыр;

да Һе те-ја ыбвыв шөрын

Ныртан ужтө јөзса дыр?

Ок, Һе те-ја, Ғеренҕеј јорт,

Коран јенлiс спорина,

Medbörjatö куртан-картан,
Шуан поплö: „Бағ-пö, на!..“

Ок, һе те-ја ета-понда
Новжан бырöм лöz шабур,
Челадокыт горвыв сордын
Вишкө сојтөг, кыңи ур.

да һе теныт-ја, ҒереңҒеј,
Виь оланыс — вöрис ош,
Tödіс jözlөн вескыт кылыс
Гөрöдалö, тупкө горш?

да һе тенат-ја, бур мортлөн,
Гутустујас көзгө јог,
Страда пөра быд ыб-паста
Вундантујас — ышкөм под?

да һе те-ја, комі мортöј,
Прокод висан, шуан: „Шог!“
доктур-дынö мунны полан,
Шуан: „Tödіс сетас мөг 1)“.

да һе тенö-ја, ҒереңҒеј,
Завіс бостö лун і ој,
Көр суседыт текöt ортчөн
Tödö уж і долыт ој.

Кытөн мыжыс 2), шуан, естөн,
Кытөн, шуан, сетөн лад:
Öтiк олö быҒеҒе рајын,
Mödik ас-вылас һерад.

Ок те, муртушко-ҒереңҒеј,
Кыз кучіка те порс-род,
Он-ја адзы важ оланат
Бурыт һемумда оз сод.

Бур олан-ед мiжан кiын —
Мортыт ачыс керö ов 3);
Важ олöмтö чапкы бокö —
Виь оланат-пö — виь лов!

1) Мөг — бур, полза.

2) Мыж — причіна.

3) Ов — олан.

Колө пөртчыны-ни мортө,
Мед-ни колас важса кад,
Мед синозыт тенат оссас,
Мед-ни сөлөм лоас рад.

Кујим ыбын гібель, уна ыбын прибыль.

Богаџтан турун.

Кин тџан коласиҕ оз төд клевер турун? Ме чајта: бы-
дөннит төдатө. Мукөд сџө ас-мознас нималанөн шуө, а
мукөд бобөһаһөн нимтө.

Мунан гожса асывсө виҕҕез-вылөт, а сџа гөрөвиҕө. Чөс-
кыт мад укыс виҕ паста нырө вачкө. Мунан-мунан-да,
гөрд јурсө нималанлиҕ летыштан. Омө бостан—чөсвиҕө.
А вөв-мөсыт сџө мыј керө: шедас, да өмтырас гартө.

Ета виҕ клеверыт дџеј клеверөн шусө. Һекин сџө
сетчө абу көҕлөма, ачыс кајөма.

А вот коҕа-арта крессаһин сџө тоҕел вөҕитө. Мукөд
быдса гектар клевер көҕөсөн тыртө. Отпыриҕ көҕас,
кујим во сөрна бостө, мукөд гожумнат ешшө һе отпы-
рисөн, а кыкиҕ. Отпыриҕ ышкасө, а мөдпырасө өтава вер-
дөны. Туруныт аркмө шовк-коҕ. Космас-да, пода пөлө-
сыт негорөтчөмөн пөтны оз вермө, сы-быра сојөны. Виҕ
туруныс клевер-бөрын подалө мортлө-моз зөрја һаһ оча.

Ета ешшө мыј! Клеверсаһ ешшө мөди бур аркмө: сџа
ыб наҕмитө. Клеверувтса ыб-вылө мыј колө көҕ, быдөс
пыктө кајө. Ассө клеверсө бостан, а іҕыс (подыс) сылөн
муын сџемө, наҕомө пөрө. Сысса буржык наҕом оз ков.

Клевер под-вылын һаһ 330—400 кг. гектар-вылас
унажык озҕа-сөрті аркмө.

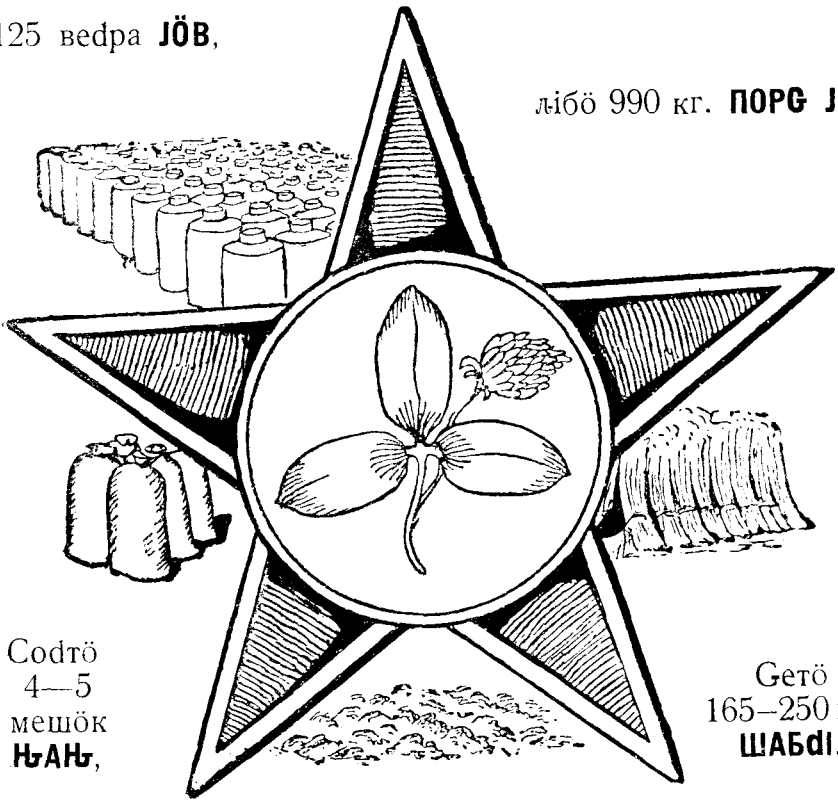
Өтик гектар-вылө клевері турун аркмө 42 центһер.
Етө-кө турунсө быдөс вердны мөслө, поҕө сысаһ јөв
бостны 125 ведра.

Медбы көҕны клевер, колө петны кујим ыбиҕ уна ыбө.

Мыҗ сәтө гектар клевер.

125 ведра **ЈӨВ**,

либө 990 кг. **ПОРҖ ЈАҖ.**

Содрө
4—5
мешөк
НАН,

Сәтө
165—250 кг.
ШАБДИ.

100 дод **КУҖӨД.**

**Клевер, клеверокиңбј,
Гөрдјур турунокиңбј,
Пөттөз подасө вердан,
Мортлис олан гажөтан.**

Куҗимыба і унаыба.

Куҗимыба пар-вылө кајө умөл, чорыт турун. Пода сижө умөла сојө. Квафыба пар-вылө кајө бур, чөскыт, җебыт турун. Пода сижө мезөвтө-сојө.

	Кујим ыб	Урожај		Кват ыб	Урожај
2 дес.	Өзім . . .	120 пуд.	1 д.	Өзім	85 пуд.
			1 д.	Картовкі, турнепс, соква	900 пуд.
2 дес.	Оса . . .	120 пуд.	1 д.	Оса	75 пуд.
			1 д.	Клевер 1 ыцкас .	} 450 пуд.
2 дес.	Пар . . .	—	1 д.	Клевер 2 ыцкас .	
			1 д.	Пар	—

Бергөтө десеғинаез гектаррезө, а пуддез килограммезө.

1. Лыддө диаграммаас чіпіррес-сөрти кыщом урожај өзімлөн да осалөн кујим ыб-вылын.

2. Лыддө, кыщом урожај уна ыба-вылын.

сумајтөв-керө да висталө, мыла өтіклас урожајыс ыжытжык?

3. Кујим ыба гектар-выліе босөө урожај шөрөт донөн 240 руб.-вылө. Кыным руб-вылө босөас урожај уна ыба гектар-выліе, 16¹/₂ кг. картовлөн-кө доныс 50 ур (коп.), 16¹/₂ кг. клевер турунлөн — 25 ур (коп)? (Шөрөт доныс Һаһлө 2 руб.).

4. Кыщом ыб-дырні һаһ вөфитны буржык?

Гөрө межаез.

Прокор Геһа уж-бердө учөтсаһ позалөма. Уж сълөн кііс петө. Олө-бы Геһа бура, да грамотаыс абу. А бур олөмыс керсө кыһаез-сөрти.

Ыб Геһалөн учөтік, а һаһөн вердө довол. Токо вот югіс оз вермы һекың мездісны. Кыщом бура-бы ыбсө оз гөр, со-һи югтурун шөтөмөн кајас.

Прокор Геһа перво чајтіс: һаһе-пө көзөснас югтурун сурө-да. Пондіс көзөс бөрјөмөн көзны. Көзас, а югтурун өтмоз тапкө-кајө.

Мөйму год дөревеңшана нылөн окоғитөмас өтласа ыб керны. Петөмас, лишней жөррез қимлалөмас, мусө свал гөрөмас, межаезтөг. Прокор Геҥа сетөн зачиншик.

Ҥаҥ нылөн петөм зев бур, сукултө кајө, быщөма валөн-валөн ветлө. Ыбыс паскыт, өтласа — ем кытөн валыслө орсны.

Прокор Геҥа виқөтө ҥаҥ-вылас да дивујтчөны сусед-дескөт: таво-пө ҥаҥыт бығҥе вија бордөн малыштөма — сөстөм да бур. Оҥҥа вооқ годиг-годө јогтурун тапкывлывліс, таво көс абу, бығҥе ваө вөјөма. дивујтчөны да оз төдны кыщөм кытөн толк, мыјис јогтурун ыб-вылын өшис.

Локтис кықкө ны дөревеҥаө аграном, морт быщөм, төдис. Быдөс-јыліс пемыт јөзлө висталө, бур оланлаҥ нијө пыр тујдө-иҥдө. Аграном висталис нылө:

— Межаезаныт-пө, челаф, мыжыс (прічинаыс) вөлі. Мортыт-пө јогтурунтө му-выліс оралө, а межаес сјө бөр көқөны. Кытчөқ емөс межаез, сетчөқ ҥаҥтујө ыб-вылын пондас кајны јогтурун. Вот тјјө ыбнытө свалитіт, межаезнытө гөрит, і јогтурун тјјан өшө. Мөдпыр, пыр-кө межаез пондат гөрны, јогтурун қикөқ өшас.

Качік-качік дөревеҥшана јурнаныс керісө да шуисө:

— Усегын - тај, јогтуруныт межаезсаҥ вөлөма. Мыла ми етө егө оқжык төдө, ҥаҥтөг-бы егө пукалө.

Сесаҥ дөревеҥшана быд му коласис межаез бырөдалисө, муезсө өтлаавлісө.

Гөрө межаез. Межа — быдса ҥаҥ зараза. Сја көқө ҥаҥө јог.

Кыщөм јогтурун быдмө тјјан ыб-вылын? Межаез-вылын? Керө гербаріј ета јогтурунис.

Кық тјјан дөревеҥшана вермасөны јогтурункөт?

Лыддө етө вистсө (разказ) ај-мамнытлө да висталө нылө быщөмика мыјис јогтурун ыб-вылын овлө.

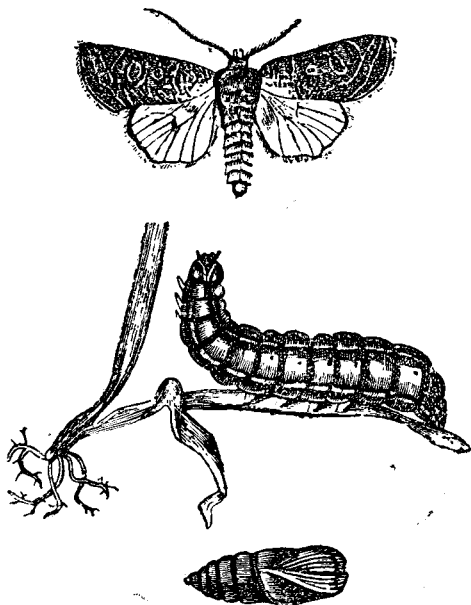
Межа — горт сакеј умөль керіс гаглөн. Межасаҥ нија габазөн өтмөдөрө паскалөны ҥаҥ-вылө.

Быд ыб-пагта гаг.

1924 годö мiжан ыббез-
-вылö ашкаритчiс öчим гаг.
Перво сојiс лоннез. Локтас
ыб-вылас да лон полосатö
кыш керас. Лоныс сојiсiс
да оса-бердö кутчiсiс. Му-
кöдыслiс зöр-идтö покорең
сојiс. Ыб-вылат виçотан-да,
öтик заыс наңытлөн токо
чурвиçö. А гагыт быдлаын
номыр кыç пуö. Гаггезiс
бабыввес петöны.

Крессана ез тöдö мыј
керны, кыç мездiсны гагiс.
Гаг нiјö вермылiс.

Öнi быдлаын iсполком-
мезын картiнаез лаклöмас.
Нiја велötöны крессаңиңöс,
кыç колö буржыка öчим
гагкöt вермасны.

Кыç керны садок—гаг виçан.

Садок поçö керны то кыç:

Босны квадратнеј пöвок, 22 саңғ. быд виçыс. Нољнан пелöсас
пырöтны остаез да сувтötлыны 4 стобiк 20 саңғ. куçанан. Сто-
бiккез вевдöрсаң буржыка крепiтны провкадн рамкакöt. Вундышт-
ны марла, мед сузи нољнан бокас, i öтик стобiк-бердö крепiтны.
Вевдöрсаң вевтыны стоклодн.

Пыдöсас кiстö песöк, пунктö нищ, сувтötö посудкаö ва, а ваö
леçö ув расґеңґелис, кöдөн питайтчö гаг.

Виçötö быщöмика, мед гаг-вердас тiјан ез космы. Сојсас сiја,
вилöс сувтötö.

Пјатналö: көрсаң гаг олö, көр колґґталiс, көр лiчинкаез јавiт-
чiсö, көр куколкаез аркмiсö, көр петiс быдса вiлґ гаг.

Уна торја ыб.

Пондiс Сеңа Иван ассiс муесö лыдґыны да чуңґез-
-вылас течны:

— Баринскеҗын сажеҥ паста— өтик. Көзҗайнын кык сажеҥ паста— мөдик. Гөдмырҗайн-дорын полторы сажеҥи паста— куҗим. Туж-дорын 2 сажеҥ паста — нол. Баҗҗайнын сажеҥ паста— вит. Кыквож коласын кык сажеҥ паста — кват.

Кытчөҗ Иван быдөс муесө лыдҗис, куҗимис јештис кигис чунҗесө мунны.

Пондисө налоггез течны. Геҥа Иванлис јуалөны, уна-ја сылөн көҗанувтыс. Иван лыдҗис-лыдҗис да чурс сөвҗис,— пыр мыҗкө ҥе өтмоз петө: ҥето гектар душа-вылас усө, ҥето восмакөн унажык, ҥето восмак оз тирмы. Ҧем оз поҗ быщөмика вежөртны. Иван скөрмис да горөтис:

— Мичор гедө коколукаөн мераҗтөм да мерасө гроб-јас бостөм!..

Ескө ҥе Мичор гед сylie муесө мераҗтис, а ачыс резкасө керис, аслас суседдескөт. Токо суседдес сетщөмөс-жө Иваннез. Нылө мумда бур өҗир зилс резка кертөн свалитны муез, дак кытчө те!.. Быдөнлө аслыс колө. Вот і шөралисө өтамөдлө кок пастаөн. Уҗалөны өни да і ма-јитчөны быдөнныс.

Геҥа Иванөс кинкө тудөма колөм годө клевер көҗны. Көҗөм өтик полоса-вылө. А бур суседдес арнас подаувтө јоррез осталасө да Иванлис клевер өтавасө быдөс травитасө.

Таво Иван бостөма көртовеј пиҥа— „җиг-заг“.

— Бур-бы, шуө, сижөн мутө ҥебҗөтны, да кыҗ ен лөсөтчы, со-ни сусед му-вылө четчөвтас. Оз туж сижөн уҗавны миҗан векҗи муҗас-вылын.

А межаас муыт мыј куҗлө! Со шуөны—пашҥа абу, а кыҗ ҥе полоса, сиз і аршынҗын паста межа.

Пондылисө өти-мөди крессанаөс тудыны-иҥдыны гөрны межаез да свалитны муезнысө өтик ыбө, да кытчө те. Быдөн пиҥнас, кырымнас кутчисөм аслас полоса-бердө. Сижө те трек он вермы керны местасис. Адҗөны — торја ыбис умөл, а межаас умөла гөрөны. Колө җик став ме-јасө бырөтны, быдөс муез өтлаавны.

Лыдҗө, уна-ја гектарын тижан межаезувтын му куҗлө?

Керө диаграмма ета-јylie да лыдҗисан-керкуө өшөтө. Висталө быщөмика ета-јylie дереҗеншаналө собрание-вылын.

Пайкаөн пода вердөм.

Медбы пода вөлі пөт да здоров, медбы мөс уна јөв вајис, медбы вердас тырміс төвбыт-кежө — вердө пода пайкаөн.

Мылө мөслө колө вердас?—Өткө, медбы сја оліс бу-ра-здорова; мөдкө, медбы јөв вајис.

Вердас ем кыкпөвса: өтыс мөслө лов сетө, мөдыс—јөлө пөрө.

Іқас, турун да јікі шуөны чорыт вердасөн, мөднөжөн-кө: вынтөм вердасөн. Сіјө пода дыр аклалө өмас, дыр оз вермы нылыштны. А нылыштас-да, кынөмас ешшө дыр виқө, сетчін сја зоң оло, оз мөдкөдсав. Пөтөсыс вынтөм вердасын јеща.

Пің, высевкі, жмыка (колө лон тусіс ві керөм-бөрын) да ырөш јікі шусөны вына вердасезөн: ныын пөтөсыс уна. Пода гыркын ніја зев чожа мөдкөдсалөны: өткө, мөслө јай керөны; мөдкө, јөлө пөрөны.

Ем ешшө кујімөт пөлөс, вазылкја вердас: картовки, калга, соква, турнепс (мөс сортні) і мукөд карч родіс. Ета вердасыт јөлө-жө мунө.

Вердтөн колө төдны кыщөм вердас унаја сетны.

Кыз төдны уна-ја колө мөслө сетны вердас.

Төдмалөны ловја мөсліс сөкытасө (живой вес) да сыліс ојкөвса удој.

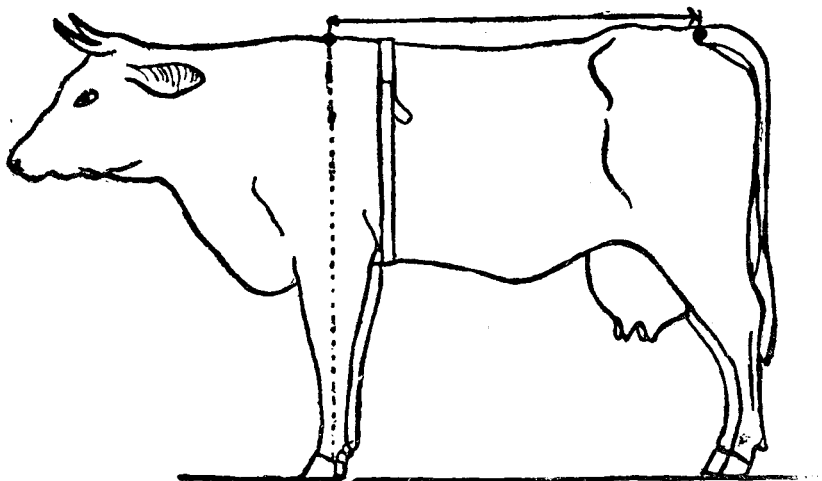
Велөтчөм јөз лыддөмас да шуөны: быд 40 кг ловја вес-вылө-пө колө вердны ојкөлөн 1 кг виқ турун.

Лыстан мөслө, мед бы јөв керны, вердас содтіссө: быд 1 кг јөвлө пуктіссө 350 грамм пің, лібө сы-сөрти мукөд вердас: турнепс, сокла, с. оқө.

Некофа мөслө (пыщпіа мөслө) вердас бөра-жө сетсө 1 пайкаөн унажык.

Кыз төдны ловја вес мөсліс.

Сантіметрөн лібө вөснтітк гезокөн мерајтөны мөсліс куқасө да кызасө: бөж вуқсаң озіс ковқаоқ, мороссө озіс лопаткаез-бөрөт-да.

Сантiметр цыфраезсö мöдамöд-вылас умножитöны, мыј лоас ешö умножитöны 2-вылö. Вил ыжыт чiслөгiс вес-ытладорсiс кык цыфра шыбитöны. Мыј колас, сiја лöö живој вес мöслөн, сымында кiлограмм.

Шуам: мöс туша куџа 110 сантiметр

” ” кызта 186 ”

Умножитам: $186 \times 110 = 20.460$.

Ешö умнöжитам 2-вылö, лоас: $20.460 \times 2 = 40.920$.

Помсiс кык цыфра шыбитам, колас 409.

Сiз-кö, живој вес мöслөн 409 кiлограмм.

Вот тiјанлö задачаез, решитö (пудјас да пунтјас вужöдалö метрической мераезö):

1. Вiсталö: кыным вердас-пайка колö сетны мöслö, ловја весыс кöдалөн 21 пуд, а ојкöвсa удојыс 32 пунта?

2. Менам ајöлөн мöссезлö заптöма: вiзтурун, клевер, картовки, турнепс, высевки. Быдсöныс мöссес кујiма: куканок, лыстана мöс да некофа (пыщпiа) мöс.

Кышöм вердасөн i унајаөн менам ајö пондас вердны кукан, лыстана мöсöс, некофа мöсöс?

Куканлөн ловја весыс 14 пуд., лыстаналөн—18 пудов, некодалөн 21 пуд. Лыстана мöс ојкöвнас вајö 27 пунтов јöv.

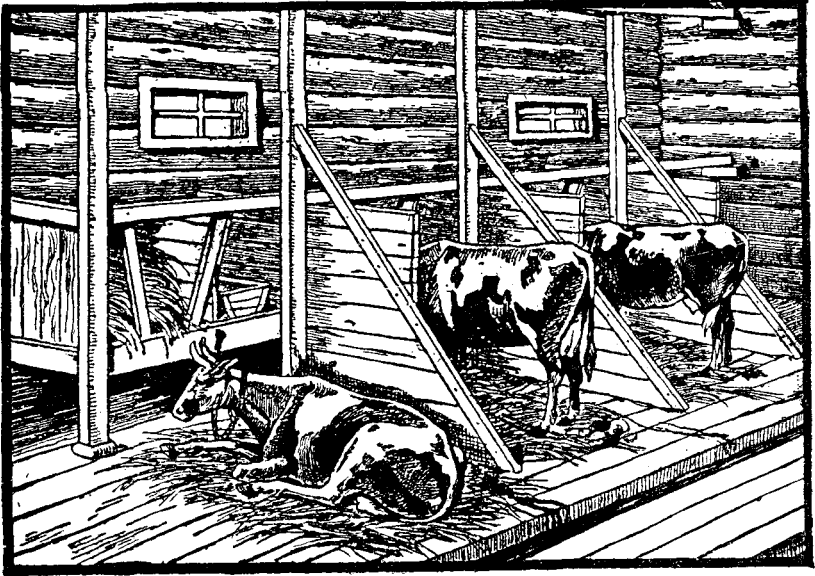
3. Мерајтö асiныт мöснытö. Тöдö сылiс ловја вессö. Гiжлö удојјесö кујiм лун-сöрна асывсö, лунсö (лыстöны-кö), рытсö.

Вiсталö: уна-ја ојкöвнас колö сылö сетны вердас: чорыт вердас, вына вердас.

А јанын: уна-ја колө сетны турун, көрым, картовки, сокла.
Отсалö ај-мамнытлö пода вöдитны. Öшлöмөн пода вердö.
Лунис-лунö гижтö мöс удојјез.

**Турнепс—мöс соръны—зев бур пода вердас.
Гектар-вылö сижö аркмö 32 тонна.**

Керö опыт. Бостö турнепс көзöс 2—3 копейка-вылö, көзö сija jöрö град-вылö. Градыслис пастасö да кузасö мерајтö.
Арсö турнепс керö да вессез-вылын öшлö. Мыј аркмас, сы-сöртi лыддö уна-ја турнепс аркмас гектар-вылö.

Мыј колö тöдны көзайнлö.

1. Окота-кö подасаң бостны кыкпöвса докод, колö гиддез шупны шонытöс, ыш-вылö.

2. Пода верд пайкаөн. Мед сija сојтöг ез ов, не вывтi ез сој. Вердас сетсö топ мумда скöтиналö колö.

3. Пайкаөн вердöмөн подалö јещажык муно вердас. Öшлöмөн вердöм содтö мöс удој. Öшлö пода, öшлö вердас, öшлö удојјез.

4. Турун скөҥина-оҥо сетсө јеслө, а не кокувтө. Кок-увтө-кө сетин, скөҥиналис выҥ оштин.

5. Бур јесли доҥ турун берегитө. Бур-кө көҥаин, бур сылөн и јесли.

6. Јөв, көда колө, ед леҥо бокө, нуө ви керан аркилө.

Абу-ја кинлөнкө тижан ҥеревҥаын шоныт гид?
Виҥөтө кыз сija керөма. Советујтө ајнытлө сетщөм гид-жө керны.

Быдөс, көдө естөн лыддөтит, висталө гортаныт ај-мамлө. Ве-лөтө нијө книга-сөрти овны.

Јөв аркиль.

ҥеревҥаын пансөм јөв аркиль. Колөм неҥелө нијө вайө-мас городиҥ машинаез. Они, көр-бы јөв керан керку-дынөт ен мун, со мыјкө ужжитөм кылө. Челаҥ жуасөны учитељлиҥ, кыщөм шы пыр сетыҥ кылө.

— Окота-кө төдны, ашын вет-лам виҥөтны, — шуис нылө учитељлиҥ.

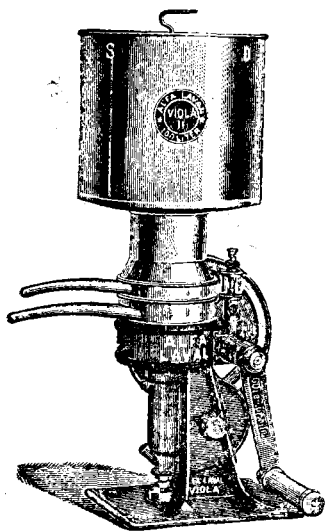
Ашынас челаҥ өксис школаө чуҥ не шондитөҥ. Мунисө јөв керан керкуө.

— Чышкө коккезнытө бы-щөмика! — шуис учитељ челаҥлө керкуө пырикөн.

Пырисө. Виҥөтөны.

Иҥ-нынв келөп вайисө јөв. Мас-тер сija шоч трепич (марла)-пыр кистлиҥ ыжит ведрезө, весез-вылын өшлиҥ да гижис кинсаҥ унаја примитөм јөв.

— Но, челаҥ, виҥөтө өни, кыз јөв машина-пыр пондас пет-ны, — шуө мастер. Ачыс бостис вебра јөв да сура ма-шинаө сija кистис. Мөдик јорт машина ручка пондис бер-гөтны. Виҥжитө машина, гыркыс сылөн бергалө, а сур-резөтҥас јөв леҥчө: өт сурөтҥас нөрҥөм (сливки) зольө, мөдөтҥас шөмјөв боргө.

— Вот, челаф, — бора шуө мастер, — јов шөммөтөны гортат јөвдозын кујим ојкөв, а машина сјө керө өтік ча- сөн. Вот тјанлө нөк, вот і шөмјөв. Оні нөкіс соровтам ві.

Мастер бостіс ведра нөк, ырыт ваын шонтыштіс да кистіс сјө бочкаө. Бочкаыс кок-јылын, бергалө. Мыјкө- дырна бочка бергөтөв-керіс да бора шуө:

— Адзыліт, челаф, кыщөм чожа мјан віыс аркмө? Ноко вајө пешлыштам, кыщөм аркміс.

Мастер өтладорсө бочкаліс остіс да ықыт паңөн кыс- кіс һеыжыт ві коколь.

— Ноко пешлыштө, етщөмө-жө-ја мамныт горганыт соровтө.

Челаф ві пешлыштисө, — сја нөкса чөскыт.

— Но мыј, — сералө мастер, — кывнытө едө һылыштө?

— Чөскыт і ем! — Петра тырппесө һылөмөн шуө.

— Чөскыт. Вот-ед сја машинаыс мыј вермө керны. Мунө гортат да ај-мамытлө і вісталө, мед озө-һі јөвнысө бокө леэө да жожулын шөммөтө, ас мед мјан аркілө пырөны. Аркіл отсалас нылө мөска-подаөн лебтісны. Отіка олөмнат бурыт јеща. Аркілнат берса позө заводітны і машинатө, і мыј. Машина-пыр і богатсаवны верман.

Геңу кывзіс мастерліс кыввесө да пельсајас каттис, мед мунны гортас да ај-мамлө віставны.

Задаһһеез гонум-нежө.

Гожа уж нуны јансөтчө кынымкө чукөрө (группаө). Быд группа мед бостас кыщөмкө өтік уж.

Мыј сөрын віөтат, гјжө тетрадө. Мөдпыр керат доклад ас ланыт уж-јыліс.

доклад-дорын мед вөлі пуктөм гортса ужныт (костөм зоріс кыщөмөс таблычаез гашкө лоасө, рісункоккез і мөд).

I. Ыб.

1. Віөтө і гјжө нағом петкөтөм-сөрын: көр сјө петкөтисө кызі разөдісө ыб-вылө.

2. Кыщөм јогтурун быдмө тјан паррез-вылын. Öктө нја да костө.

3. Кыныміс і көр гөрісө тјан пар.

4. Көр пондіс шепјасны і цветітны рузөг, зөр, ід і мукөд һаң. Кыщөм һаң көр пондіс тырсаvны. Көр пондісө і дугдісө зімлаvны ыб-выліс һаң.

5. Кінѳс ті ыб-выліс верміт аґзывны гожумбытѳн (кыщѳм кај пѳлѳс, кыщѳм ґвїр пѳлѳс). Кїннез ны шѳрын мортлѳ умѳл керѳны, кїннез бур керѳны.

II. Віґ.

1. Ѳктѳ да коетѳ быд быдманнез кѳдна тїжанлѳ тѳдсаѳс. Кыщѳм быдман кѳр оссеїс четѳ. Кѳр воїс.

2. Ѳткоѳ-ја турун быдмѳ кѳс віґез да ва віґез-вылын (ва віґѳн шусѳ ва-дор, кѳдѳ тулыссѳ вѳтѳ ва).

3. Кїн віґ-вылын олѳ (кај-пѳтка пѳлѳс, ґвїр пѳлѳс, гаг пѳлѳс).

4. Кыщѳм турун шусѳ мїжан бур турунѳн. Коетѳ сїґѳ.

5. Кыщѳм турун тїжан кѳзѳны і уна-ја.

6. Кѳр пондѳтчїс ыцкандыр, кѳр сїґа бырїс?

III. Јѳр.

1. Кѳр і кыґ пондѳтчѳны лѳсѳтны јѳр карчувтѳ.

2. Кѳр і мыґ саґїтѳны јѳрѳ.

3. Кыґ саґїтѳм віґѳны-быдтѳны.

4. Кѳр і мыґ јѳрїс босѳтѳны.

5. Кїн карч јѳрын покаґїтѳ.

6. Мыґѳн тїжан уґалѳны јѳрын.

IV. Вѳр.

1. Кѳр і кыґ четѳїтѳны тѳдса пуез і турун.

2. Кыґ олѳ вѳрын олїс пѳлѳс (пѳтка, ґвїр, гаг), кѳда-сѳрын ті віґѳтїт.

3. Ед вунѳтѳ керны, мыґ щѳктѳма оґґа заґаңґеезын вѳр-јыліс.

Кыґ віґѳтны ѳтѳр олѳм-сѳрын.

Ѳтѳрліс олѳм віґѳтны медбур ѳтлаын морт мѳдлѳ. Асланыт классын керѳ журнал — „Ѳтѳр-сѳрын віґѳтан“. Ета журнал вермас ѳшавны стена-вылын. Заведоват журналѳн сувтѳтѳ морт кыкѳс-кујїмѳс, кѳдна ѳдѳѳнжык ета уґѳн иґґересуґчѳны. Быд морт вермас гїжны журналѳ мыґ-сѳрын і кыґ сїґа віґѳтїс, мыґ аґзыліс.

Гїжны журналѳ ассїт віґѳтѳм колѳ сїґ, мед быдѳн верміс лыдѳыны, вежѳртны. ґепрїменно колѳ пјатнавны лун, кѳр те віґѳтїн.

ЈУРИНДАЛИГ.

Џеревња.

	Љистб.
Гожум. Ѓтїк.	3
Јагѳавны	4
Вѳрын. Ѓтїк.	7
Гожса лун. Ѓтїк.	8
Ыцкїсанкад. Ѓтїк.	9
Ыцкїсны. Ѓтїк.	10
Вундыны	11
Ыб-вылын вундѳны. Ѓтїк.	12
Вундан-колтакеран машїна	13
Урожај тѳдѳм	15
Помеч	16
Јѳзколасса сыланкыв	18
Сельско-кѳзајственнеј выставка-вылын	—
Мыј медчѳскыт	19
Јѳрын	20
Ќнжа. Ѓтїк.	21
Карч керѳм	—
Машїнаѳн вартѳм	22
Вїл ѳанѳ	24
Трактор-јылїс	25
Тракторнеј зык. Ѓтїк М. Љїкачов	—
Мїјан сельско-кѳзајственнеј товарїшщество	26
Гортын. Ѓтїк.	27
Кыѳ ме вїѳтлї шондї-сѳрын	28
Менам часы	—
План	29
Компас	30
Усадба	—
Загадка	31
Асланым ју (рїчка)	—
Мїјан мувїѳным — јурвердїсным	—

Вөлі кызокаин, лоис ыб	33
Кушом умөл һүріс јөзлы	34
Һур позо костыны	—
Вылысань	35
Коллектив. Стік. М. Лікачов	36
Виҙотә природа-сөрын	—

Ас чужан му.

Комі му. Стік. Лебедев	38
Асланым округ	41
Кыҕ оссис Комі округ	43
Комі кыҕа	—
Комі област	44
Ојладорса комі јөзлөн олөмыс	45
Кытчо тіјө мунатө. Стік. Нобдинга Віттор	46
Муҗејын	47

Гөм шедтан уж

Вөр кералөм. Стік.	49
Сортөвеј лезөм. Стік.	50
Кер пөрөтөм	—
Вөр кылөтан ваез мијан округын	53
ҫөгөҫ заводуын. Стік.	—
ҫөгөҫ керіс	54
Пызан керіссез-ордын	56
Кашыс	57
Тулан кыјөм	58
Јерем Пила ош вијис, даду Сена тар кыјис	59
Старшина—черань кынөм да Петра Јашу—Машкоколь	60
Вөраліссезлөн аркіл	61
Вөралыслөн ғыланкыв. Стік.	62
Куреһын	63

Олөм-вылөм вынгалөм да бура овны велөтчөм.

Чужі-быдмі. Стік. Нобдинга Віттор	65
Мојдөм. Стік. М. Лебедев	66
Степан Пила-ордын	68
Сусетко	70

Не поп не төдіг ез отсав	71
Кыщом Кольалон гортас	72
Мыйге пыр ми вісам	73
Кыз ми велөтимө подалиг ырк	74
Кінлөн мыркуза сув	77
Кыз мортлөн керөма лыгін	—
Кыз вужө пөрөс (зараза)	78
Кыз велөтчисез кутчисоны гуттез вөтлыны	79
Ешө кытөн і кінсаң отір кутө пөрөс шог	80
Вај-жө і ме мисса	—
Кін мымда ва віжө ас-вылас	81
Кыщом колодеч буржык	83
Мыј вісталіс мјанлө доктур јусөм-јыліс (віна јуөм-јыліс)	—
Уна-ја комі морт јуө віна	85
Кыз совет власт вермасө шоггезкөт	86
Наказ санитарнеј комиссіјалөн велөтчисезлө	89
Кызи велөтчисез отсалисө феревналө гожумын	90
Сад садитөм	—
Грамотеј	91
Лоис кад. Стік.	93
Көркө і өні. Стік.	94
Газет	—
Медоқза оскөв	95
Јаслі	97
Остө јаслі. Стік. М. Ликачов	100
Натаљ председател	102
Комі ныв-ин јурлө	103
А вот кінлө колө отсавны	—
Отсөг сетіс комітет (комітет взаімопомощчі)	104
Шотчисан керкуын	107

Феревња і город.

Городскеј керку	110
Асыв городын	111
Тујјез	—
Кыз ветлө отір	112
Пар	114
Парөн ужалан машина	115
Көрттуј	116

Рельсыез-вылын	117
Кама-вылын	119
Кама-вылөт	—
Сов керан инын	123
Сөд зарни-дорын	125
Шактаын	128
Лъовалөн вiет	130
дорсiсгез. Стик. В. Чисталов	131
Пега	132
Смычка	134
Рабочејез да крессана	135
Јонмөтам ассиным олан. Стик	136
Город да деревна — оча соја-вона	137

Ужаліелөн да крессаңилөн пессөм бур олан-понда.

Зор тош Пјодор	138
Пјодор федлөн вiет	—
Помешшiк-ордын строкин	140
Шог. Стик. Жан Морос	143
Строкө	144
Батрак. Стик.	145
Гез кыјiе	147
Өндрей даңко красовар	150
Гарјөма көртзырөн. Стик. Жан Морос	153
1905 во	154
Вiра кресеньна	157
Зибикөн-кольикөн сыланкыв. Стик. М. Лебедев	161
Сар остiс ојна. Стик	—
Војна розорiтiс крессанаөс. Стик	162
Сарөс чапкiсө	163
Сар сесса абу	—
Певралсаң да Октабрөз	164
Мыј бајiтiс Ленин рабочејезлө	165
Интернатсионал. Стик	166
Ленин да Октабрскеј револутсија	167
Оскөлөн озө. Стик.	168
Забота i дума В. I. Ленинлөн	169
Натсиональней полiтика советскеј властлөн	—
Кулис Ленин. Стик. Лiкачов	170

Мыҗ коліс Леѳин-бѳрсаң	171
Леѳин. Стік. Колегов	—
Том ужаліс јѳз. Сыланкыв. Ілҗа Вағ	172
Совет власт-понда	174
Меным мамѳ. Сыланкыв. Ілҗа Вағ	175
Сарлѳн арміја і Гѳрд арміја	176
Чочком арміја	178
Озыр Піла. Сыланкыв	—
Кыҗі чініс Гѳрд арміја	180
Асланым дорјіс	—
Інҗалѳ. Стік.	182
Лѳн керан аркіл	—
Міча ныввез. Сыланкыв	184
Ныв-иң пѳлѳсѳс уҗѳ пыртѳм мїжан округын	—
даскујімѳт порог-вылын. Стік. Лїкачов	185
Мі	186
ѳтласа вынѳн отсалам лебтыны асҗыным государство	187
Мїжан колхоз	188
Мїжан школа колхоз уҗын	189
Коллективнејѳс. Стік. Лїкачов	190
Кін җеревҗанын буржуј-дор	191
Лоас лун	192
1 мајса гімн. Сыланкыв. Нѳбдінҗа Віттор	—
„Коммунистическеј јад“ паскѳтиссез	193
Фашизм кулакын	195

Тулыслѳ паныт.

Тулыс. Стік.	198
Вадорын. Стік. Нѳбдінҗа Віттор	199
Нур ва	201
Школа общественнеј уҗын	203
Тулысҗа гѳссез	206
Тулыс. Стік	207
Медоҗҗа җоріҗ	208
Кыҗ керѳм җоріҗ	209
Веж віҗ-вывті муна. Сыланкыв. Нѳбдінҗа Віттор	—
Кач гаг	210
Кыщѳм мїжан му вевдѳрсаң да пыдѳҗ	212
Кыҗ поҗѳ тѳдны мыјіс аркмѳм почва	213

Кыщом почва буржыка муіс кыскө ва	214
Забыл-ја чорыт почва умөла јуө ва	215
Забыл-ја бура һебзөтөм муын ва өшсө дыржык	—
Һнаһ вөдөтөм коміезлөн олан костас медколан уж	216
Көзіслөн вөлөмгаж. Стік	—
Мыј бостө быд быдман муіс вужжезөн	217
Назом-јыліс	218
Тодель керөм назом	219
Кыз пөјім меным урожај сетіс	—
Выпашсалөм	220
Кујім ыб-понсаһ уна ыбөз	221
Терентеј јорт. Стік	—
Богаһтан турун	223
Кујім ыба і уна ыба	224
Гөрө межаез	225
Быд ыб-паста гаг	227
Уна торја ыб	—
Пајкаөн пода вердөм	229
Кыз төдны уна-ја колө мөслө сетны вердас	—
Мыј колө төдны көзаһнлө	231
Јөв аркіл	232
Заданһеез гожум-кежө	233
Кыз візөтны өтөр олөм-сөрын	234

доныс 1 ш. да 50 ур.

На пермяцком наречии яз. коми

ПІБУ ОНЬО (А. ЗУБОВ). Новая жизнь
Учебная книга для 3 г. об.

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР.
Москва, центр, Никольская, 10